

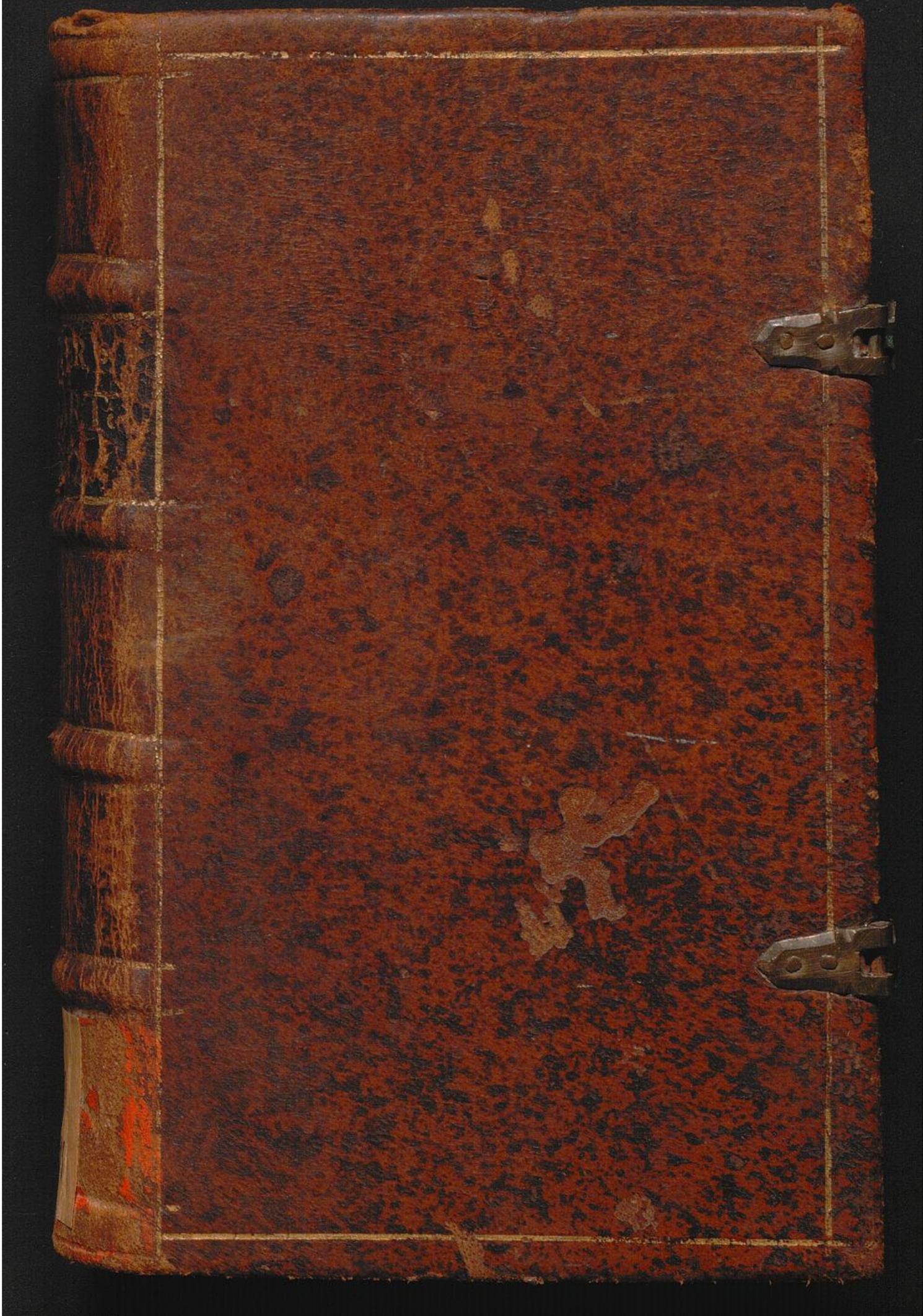
UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Bedenckingen Voor Mynheer Daniel Van Hengel Predikant
der genoemde Ghereformeerde tot Uytrecht hem
toe-ghesonden Van Pater Cornelius Hazart Priester der
Societeyt Iesu**

Hazart, Cornelius

Antwerpen, 1676

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71562](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71562)

F. VI. 31.

Th. 6191.

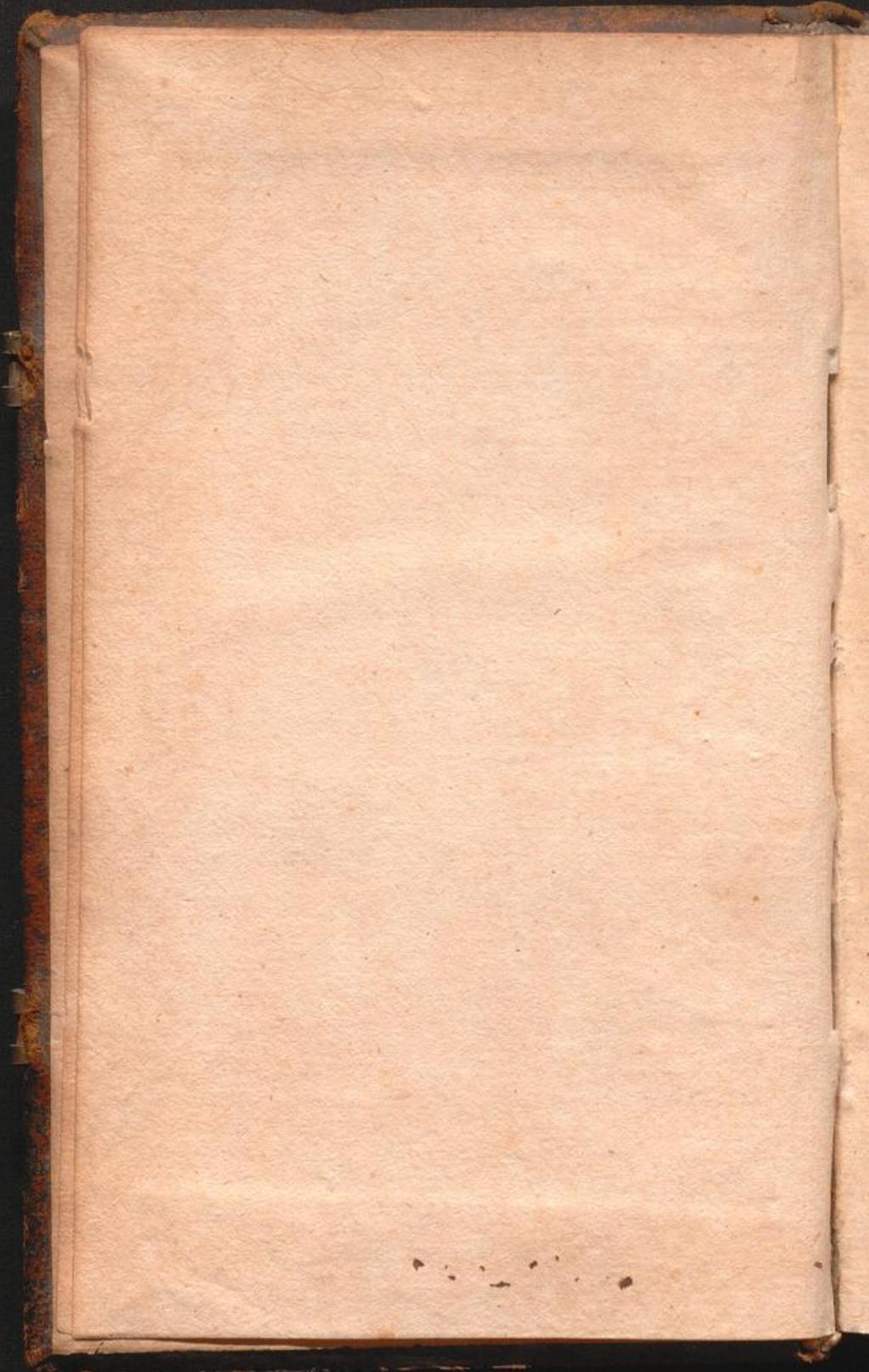

15
28

23.

BEDENCKINGEN

V O O R

MYN HEER DANIEL VAN HENGEL

Predikant der genoemde Ghereformeerde
tot Uytrecht hem toe-ghesonden

V A N

PATER CORNELIVS HAZART

Priester der Societeyt IESU

Over een seker Schrift onlancx in 't licht
ghegheven door den Voorseyden
Heere van HENGHEL met
desen tijtel

BEKNOPTE WEEGHSCHAEL &c.

T' A N T W E R P E N.

By MICHEL KNOBBAERT, By het Professen-huys,
in Sinte Peeter. 1676.

REDEWINKINGEN

VOOR

MENHEER DANIEL VAN HENGELO

Rechtent der genoemde Gheschiedenis
der Vreemde hem toe ghelonden

VAN

PIETER CORNELIJS HAZART

Wissel der Societeyt te Leiden

Dezen leker schilt onlanx in 's licht
ghelieven door den Voortyden

Heere van Hengelo met

dezen tijtel

DE WETENSCHAPELIJKE

WANT WERDEN

in 's jaers 1714, by het Protocollen
in 's jaers 1714.

A E N S P R A K E

Tot den Autheur van het boven ghe-
melde Schrift.

M Y N H E E R

De brede ende genade des Heeren zy met *V. E.*

Aer dat ick het schrift van *U. E.* dat my
van een lief-hebber der waerheydt was
toeghesonden van *Vytrecht*, ende op den
9. van April my wiert behandicht, heel
door-bladert ende door-lesen hadde,
ende uwe maetigheyt in het schrijven, ghemenghelt
met eene beleeftheyt, bemerckte, ick seyde in mijn
leven, dat is een man naer mijn herte: Want onder
soo vele Predikanten met de welcke ick den tijt van
17. jaren in disput ben gheweest, en heb ick niemant
behalven *D. Ioannes Schuler*, voor desen Profesoor van
Dreda, soodanigh in maniere van handel ghevonden:
Hare Schriften tegen my konnen't uytwijzen, naeme-
lijck die van *Daniel Hulsus*, van *Arnoldus Montanus*, van
Jacobus Lydius, ende bovenal van *Hieronymus Durerus*
tot *Haerlem*, met den welcken ick noch voor de handt
besich ben; doch, den lesten verschoone ick gheer-
te om sijne jonckheyt, de welcke ghelijck-se deur-
gens drittigh van bloet is, alsoo is sy oock heftigh
ert spreken: Maer, ghelijck ick uwe zedigheyt,
Die *Daniel*, prijse, alsoo ben ick verwondert name-
lijck over een dinghen raekende uw' schrift, te we-
ten, dat *U. E.* bykans dry volle jaeren ghewacht
A 2 heeft

heeft van my te beantwoorden, inder voegen dat ick,
ghelijck men hier te lande ghemeenlijck seght, ons
disput alreede op den doot-boeck ghestelt hadde,
ende daer van gheene ghedachten meer hadde. Doch,
fat cito, si fat bene, haest ghenoech als het maer wel is:
Maer de questie is of het oock wel is: Wat sal ick
segghen? U. E. achtervolght wel punctuelijck het
ghetal van mijne artijkelen ende materien, maer ick
hadde wel ghewenscht dat-ghe soo punctuelijck ach-
tervolght had mijne argumenten; 't welck U. E. naer
mijn advijs, niet ghedaen en heeft; daerom ist dat
ick dese *badenckingen* toefende op dat U. E. believe
de heele saeke wat rijper ende meer 't overlegghen,
ende te sien waer dat ghy dies-aengaende in gebreck
sijt gebleven, ende saemen waer in dat de kracht van
uwe argumenten, die ghy stelt tegen de mijne, komt
te ontbreken.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

EERSTEN ARTYKEL.

Aengaende het bedwanck tot de Religie.

Desen Artijkel hebt ghy in twee deelen gedeelt: Het eerste/rackende de ghene die in de eerste opkomst der ghepretendeerde Reformatie het vlam hebben ghestelt / gheestelijcke personen met ghewelt hebben mishandelt / kercken ende publijcke plaetsen hebben berooft.

Dan dese / seght ghy pag. 11. dat ghy-se niet en wilt parricideren nochte verdedighen, als die dit uyt eenen vleeschecken ende verkeerden yever ghedaen hebben. Dit is myn vermoech: Want die mochten ten minsten van wettijcke rechts ghestrafft worden oock met de doot / als publijcke woorders en heyligh schenders; ick en verhoove niet dat dit peinant sal loochenen: Laet ons dan voort tot uw tweede deel gaen,

Hier seght ghy / dat onse Inquisitie berder gaet in straffen der ghene die de Roomsche Kercke ende Reformatie afwijcken / waer op ghy dan seght dat men niemandt niet recht en mach straffen noch dooden om de Religie / ofte soo als ghy in uw' boozgaende schrift verreckt pag. 4. de Religie en behoort niet te gaen tot tyrannie, ghewelt, vervolvinghe, dwanck der conscientie, ende het dooden der ghene die men voor ketteren hout.

Om dit te bewijsen hadt ghy boozgesteld d'v schriftuer-plaetsen die by u te sien sijn pag. 12. maer om te bewijzen dat-se niet een sijn en probeerden in dese mate / hadde ick op elck byghebracht de glossen ofte bescrevinghen van utwen eyghen bijbel die de boozse schriftuer-plaetsen heel anders verstaet.

Hier op en seght ghy niet anders / als / dat de voorseyde glossen ende exceptien van soo kleyne ghewichte sijn, dat

dat ghe het oordeel vande gheleerde ende verstandighe daer
over wel wilt verwachten.

Maer / D. Daniel, sijn van de glossen van ulwen ep-
ghen bybel soo slecht / dat ghy se acht van minder ge-
wichte te sijn? bedenckt u eens wel.

2. Sal u het oordeel vande gheleerde ende verstan-
dighe hier meer konnen haeten / als de glossen van u-
wen Bijbel/die met publike auctoriteit vande hoogh-
moghende Heeren Staeten Generael, ende besluyt vande Syno-
de nationael ghehouden te Dordrecht, sijn uytghegheben
ende bevestigt? Dit ghebe ick u op de tweede plaats
te bedencken.

3. Ghenomen de verstandige bonnissen dat de glos-
sen van ulwen Bijbel van minder ghewicht waren/
souden daerom ulwe boozsepden schiztuieren bestau-
diggh sijn / ende proberen dat men niemant en mach
dwinghen in't regard vande religie?

4. Wie moeten dese gheleerde ende verstandighe sijn? de
UWE, ofte de ONSE? Beroept ghy u op de UWE ulwe
Heeren Staeten / ende de Synode van Dordrecht /
hebben alreede teghen u bonnisse ghestreken als sy
toonen met hare verklaringhen / dat ulwe schiztuier-
plaetsen in dese materte de minste kracht niet en heb-
ben: Beroept ghy u van haer bonniss op het bonnisse
van andere gheleerde? wie moeten die sijn? De ONSE?
die sullen allegaer met ulwen bybel contrarie bonnis-
sen. U. E. sal belieben dat altemael in consideratie te
nemen, ende my daer over wat breeder te onderrichte.

Doorders hadt ghy tot een argument ghenomen dat
Christus niet gheboden en heeft de ongheloovighe te dwin-
ghen ofte te dooden, ende dan voeghet by het ghetuy-
ghenisse van Plato en Seneca, de welcke segghen dat de
straffe van yemandt die dwaelt, behoort te sijn, beter gheleert
te worden.

Doorz eerst / 'tis waer dat Christus niet gheboden en
heeft de heydenen te dwinghen / doch hier van en is
gheen questie / want die en sijn noyt lidmaten vande
ware Kercke geweest / ende gelijk Paulus 1. Cor. 5. seght
Vande ghenen die huynen sijn en hebben wy niet te oordeelen:
Maer onse questie is vande gene die altemet lidmaten
van

daer en de ware kercke gheweest sijn / gelijk als sijn ket-
ten en Schismatijken. Ick segge dat dese mogen ge-
wongen worden om daer wederom binnen te komen.
Dit heb ick met Augustinus bewesen upt *Luc. 14. 23.*
wringht se in te komen, welke schyftuer-plaese Augustinus
Ep. 50. ad Bonif. Tom. 2. aldus verclaert: Onsen Hee-
re gebiet eerst de genoodte te leyden nae dat groot Avontmael,
maer hun te DWINGHEN. Daerom ist dat de Kerck
door de macht, die se door de Religie ende gelouve der Co-
nghen op den behoorlijcken tijdt ontfanghen heeft, de ket-
ten en Schismatijken DWINGHT binnen te komen, sy en
souden niet te klaeghen dat se BEDWONGHEN worden.
Hier teghen seght ghy vooz eerst pag. 13. dat het eene
parabel is die Christus *Luc. 14.* verhaelt / ende dat upt
voor deeltjen ofte omstandigheyt van een parabel /
gheen argument ghemaecht en mach worden.
Ick antwoorde: Ghenomen dat dit soo waer ten
opzichte van andere parabelen in het gemeen:
Daerom bonnist ghy dat dese omstandigheyt van te
DWINGHEN, in dese parabel niet opghenomen en
mach worden als een argument: Augustinus bonnist /
roopt met'er daer heel contrarie: Wie van hee-
re sal een redelijck verstant moeten voozstellen / u/
oft Augustinus?
Maer ghy seght 2. Dat'er aen het oordeel van een
vader soo veel niet ghelegheit en is.
Ick hebbe u gheseyt pag. 7. dat'er meer aen't bon-
nisse van Augustinus (die ghy voor een groot licht acht) ge-
legheit is / als aen de leeringhe van twee heydensche
Philosofhen / ghelijck als sijn Plato en Seneca, die ghy
voor preebe by ghebrucht hebt dat men de dwalende niet
en behoorde te straffen, maer te leeren. Myn heer / be-
tracht dit eens of het niet Christelijcker / sse redelijck-
ter en is dat Augustini bonnisse gae vooz het bonnisse
van twee heydensche Philosofhen.
Ghy seght voozder pag. 14. dat ghy gheen reden
en siet waerom het DWINGHEN Christi in de parabel
verhaelt / niet en sonde konnen verstaen worden van
dwinghen vooz leeren, vermacnen, bestraffen, wederleg-
ghen

ghen &c. ghelijck Paulus ghebiedt 2. *Timoth.* 4. v. 2.

Ich ben verwondert dat U. E. hier gheen reden en fiet? Want fiet ghy niet dat ick doech sou konnen segghen / dat de ghene die den Vader des huys ghesing uytfont om de ghenoodde te roepen / ten minsten een deel van dit alreede gedaen hadden / over sulcx dat dooz het DWINGEN hier by wat anders verstaen wozt als leeren, vermaenen, bestraffen, wederlegghen &c.

Bedenckt eens of ick gheen beter fundament en hebbe om dit te konnen segghen als U. E. ghy neemt booz uw' fundament de sprenke van Paulus 2. *Timoth.* 4. Maer dit is een kasteel sonder fundament gebouwt in de locht / ofte in uwe phantasie alleen: Want / Paulus seght wel dat men moet leeren, vermaenen, bestraffen, wederleggen &c. Maer hy en noemt dat niet DWINGEN. 2. Hy en seght niet dat dooz het DWINGEN hy Lucas verstaen wozt leeren, vermaenen &c. Ergo als ghy dit soo sout verstaen / ghy en hebt gheen ander fundament als uwe eyghen inventie / ofte uw' eyghen vernuft.

Ich ter contrarie neme de woorden vande schrijtuere volghens r'gheboelen ende verklaringhe van d'oude rechtsinnighe kercke / die ons dooz Augustinus boozghestelt wozt / ghelijck als blyckt uyt d'z syne sprenken die by my te binden sijn pag. 7. ende 8. welck fundament is nu het beste? Met wie moet het hier wederom een mensch / die reden ghebruyckt / naemelijck houden? ofte niet de enckele inventie van U. E. die maer een besonder persoon sijn / ofte wel met de oude rechtsinnighe kercke welckers gheboelen ons van Augustinus verklaert wozt? Want waert saken dat de heele oude kercke dit DWINGEN niet toeghestaen hadde / hoe en heeft se dan haer niet ghestelt te ghen de Christene Princen die publyke placeaten uytgaven datmen de ketters tot de selighe sou dwingen / ghelijck Augustinus ghetuyght? ende indien se hartuechigh bleven / oock met de doot soude straffen? Ergo de oude rechtsinnighe kercke heeft dit DWINGEN der ketteren / ende dootig straffen toeghestaen.

En lesten bekenet U. E. dat ghe gheenlins onseylbaer en sijn

Wp bekennen dat mede van Augullinus in het be-
sonder: Van de Kerckie / meyneu wp dat sy onsepl-
baer is / doch om in dit disput niet te komen / ghe-
nomen sy koste oock dwaesen; welckers gront staet
in uwen / of mijnen? is het niet eene maxime
niet alleen aenghenomen van alle menschen / maer
oock ingheplant bande natuere / dat men meer ghe-
loobe moet gheben aen eene heele gemeente daer dūp-
pelt gheserde ende heplige mannen sijn / ende ten alle
tijde gheweest sijn / als aen eenen bozghet alleen? soo
staet mijnen gront dan baster als uwen / Ergo alle
mensch / die noch reden ghebruyckt / mach daer ghe-
ruyter op bouwen als op den uwen.

Maer ghy seght dat ghe vertrouwt dat ghy in dese stel-
linge, ghegront op de schrifueren plaetsen en redenen by u
ghebracht, niet en faelt.

Ick toone dat ja: I. De Herren Staeten / en
de Synode van Dordrecht, die de Glossen van u-
wen Bijbel gheapprobeert hebben / segghen dat ghe-
ghefaelt hebt; want sy hebben uwe schrifuer-plaet-
sen / die ghy ons by brenghet / heel anders verstaen
als ghy: Seght ghy dat de boozsepde schrifuer-plaet-
sen soo wel in den eenen sijn konnen ghenomen wor-
den als in den anderen?

Soo en hebt ghy hier dan niet seker: Waer op gaet
ghy dan soo vast / dat ghy niet ghefaelt en hebt? ofte
wat hebt ghy / teghen my / met die schrifuer plaet-
sen betwisen / aenghesien dat ick se / met de glossen
van uwen Bijbel / beter kan verstaen in eenen ande-
ren sin: verholghens moet ghy nu bestandigher schrif-
uer plaetsen by brenghen / want ghy en hebt niet een
siet gheprobeert / selfs niet waerschijnlijck / alsoo den
sin die ghy de boozsepde schrifuerlijck plaetsen toe-
boeght / alijt als van geender weerde / ende nergens
op vast gaende / van my verworpen kan worden.

Indien ghy seght dat sy haer selben spruyken: con-
traete blijckt npr de glossen van uwen bijbel die se an-
ders verstaen hebben: Ende het ghene dat sijn selben
spruykt / wort ghelijckelijck van alle verstaen; ten
wp dat ghy seght dat uwe Synode van Dordrecht het
2 s verstant

berstant verbuysert ghehadt heeft / ende ghy alleen
uwe ooghen verlicht hebt.

2. Dwe schyftuere plaetsen / ghelyck het nu blyckt/
van gheender weerde sijnde / en kan u het ghetuyghe-
nisse van Plato en Seneca, teghen het ghehoelen van Au-
gustinus, ende vande gheheele oude rechtsinnige kere-
ke / niet een hayzken oock baeten.

3. Dat Christus sijne Apostelen niet geboden en heeft
de Heydenen / daer hy se toefout / te dwinghen tot de
Religie: behalven dat dit argument negatief is / soo
en raecht het oock ons disput niet / ghelyck ick boven
betoont hebbe?

4. Dat ghy uyt de plaetse Pauli 2. *Timoth* 4. sout kon-
nen bewijzen / soo als ghy seght / dat Christus in de Pa-
rabel *Luc. 14.* door DWINGHEN verstaet leeren, vermae-
nen, bestraffen, wederlegghen &c. dit en heeft gheenen an-
deren gront als uwe eyghen phantasie ende vernuft.

Dit altemael ghebe ick u in consideratie / ende by
soo verre dat ghe eenighe plaetse aen de reden wilt
gheben / ghy sult bevinden op t'slot vande rekeuninghe
dat ghe in desen eersten Arttykel niet met allen teghen
ons gheprobeert hebt.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

TWEEDEN ARTTYKEL.

Aengaende de aenbiddinge ende religieuse eere der
Heylighen &c.

Hier staet *U.E. pag. 15.* ten eersten verwondert / om
en MOETEN, maer wel MOGHEN eeren: Ick segge
dat noch / ende blyve daer by dat dit het algemeen
ghehoelen van onse Kerck is / ende altydt getweest is.

Wie heeft oyt, bzaeght ghy / ghehoort dat men in de
Roomsche Kercke dit eeren, alleen stelt als eene sacke van li-
berteyt,

bereyt, vrywilligheyt, concessie, ende niet van MOETEN ende
voorakelijckbeydt?

Is'er yemant die dit noyt ghehoort en heeft / die en
moet noyt Catholijck leeract ghehoort / noch Catho-
lijcke boeken ghelesen hebben.

Ghy sout ebenwel upt Catholijcke boeken gheerne
betwijfen dat wy dit MOETEN doen: Want ghy seght:
Bellarminus en andere bewijfen dit eeren uyt het Woordt
Godts, als daer voorgheschreven, gheboden, ofte ghepresen
ende gherecommandeert tot onser naevolginghe?

Ich antwoorde: dat se dit betwijfen upt het Woordt
Godts / als daer gheboden, dat en sal U. E. noch by
Bellarminus, noch by andere niet kunnen binden; als
ghepresen ende gherecommandeert, dat is waer: Maer
het upt en volghet niet dat'er schuldighe plicht is om dit
te doen: Want op de selbe maniere betwijfen onse schrij-
vers upt het Woordt Godts / de vrywillighe aermoe-
de / supberheyt &c. daerom nochtans en leeren sy niet
dat dese dinghen gheboden sijn. Daer en is doock gheen
ghebodt vande Kercke, ghelijck U. E. wilt hebben / noch
vande Concilien; aengaende het eeren der heplighen /
maer eene aenprijnghe ende ernstighe recomman-
datie: behalven nochtans als wy door het ghebodt van
de Kercke ghehouden sijn de heplighen t'eeren ter
oefeninge van haere seest-daghen / t' zy niet vasten
daghen te bozen / t' zy niet t' hoozen vande Misse op
den dagh selve / t' zy niet t' lesen vande getijden / ghelijck
de gheestelijckheyt doet &c. buyten dit en hebben wy
gheene absolut ghebodt ofte verbintnisse van de heplighen t' eeren

Indien dit soo is / seght ghy / waerom worden sy
van de Roomsche Kercke vooz ketters ghehouden die
van contratie gheboelen ende practijcke sijn?

Reden is / om dat se segghen ongeoorlooft / sae su-
perstie / ende verkoztinghe vande godlycke eere te
sijn / het gene dat de schrijfuere prijst ende recomman-
deert.

Doch / t' schijnt dat U. E. pag. 16. sich laet voozstaen
dat dit mijne besondere leere sou sijn / als of de heele
Roomsche Kercke dit noyt te bozen gheleert hadde:
g'hebt

g' hebt Abnys Domine Daniel, dit is altijd de leere van de Roomsche Kercke gheweest / te weten / dat het pyssbaer / loslijck / en wel ghedaen is / de Enghelen, Maria, de Heylighen, het Kruys, de Beelden, ende Reliquien t'reren / dien volghens dat se qualijck doen die met dese eere spotten / ofte de selve houden voor godloos

Om dan te komen tot de materie self. Ghy stemt my toe pag. 17. dat de eere ende dienst moet soodanigh sijn als de conditie ofte weerdigheydt is vande gheue die men eert ende dient: Die stellinghe, seght ghy / is goet ende wy nemen de selve aen.

Maer ghy meent dat'er niet meer als twee soorten van eere en sijn / te weten / Religieuse ende Godsdienstighe / ofte Civile, ende borgherlijcke: De eerste seght ghy / komt Godt alleen toe; de tweede / aen de schepselen hoedanigh sy sijn / minder ofte meerder van weerdigheydt: Want soo sy altydt schepselen blijben / soo meent ghy dat men aen gheene schepselen andere eere kan roedzagen als Civile ofte Borgherlijcke.

Mijn heer / bedenckt u eens of ghy hier niet belesing in ghebreck sijt ghebleven van te antwoerden op mijne argumenten / mer de welke ick betwijfel opt de schijfuerre dat'er noch eene derde soorte van eere is / die minder is als de gene die men Godt schuldigh is / ende nochtans meerder als Borgherlijck. Dit heb ick beroont pag. 13. in de eere die Balaam betwees aen den Enghel / ende die de kinderen der propheten roonden aen Eliseus. Seght my eens nu' advijs over dese twee plaetsen; want te segghen / ghelijck ghy doet pag. 18. over de distictie die de Roomsche ghesinde maeken, over de Godts dienstighe eere, hebben de gheleerde voormaels ghenoech ghehandelt die daer over konnen naeghesien worden: Hiermede en voldoet gy aen de gemeente niet: Want / ghelijck U. E. selve wel weet / ende daernaer oock pag. 55. bekent / peder een en heeft de gheleghentheynt niet van die boeken te hebben of nae te sien: Ick en wille niet dat ghe dese heele materie in't lauck ende briedt sult herhandelen / dat en is niet van noode: Maer dit versoek ick alleen / dat ghe wilt considereren of mijne twee boozsejde argumenten van Balaam, ende van de kinderen

anderen der propheten niet bestandigh en sijn om te
 roonen / dat'er eene derde soorte van eere is ten opsich-
 te van somantighe schepselen die niet Civil ofte bozger-
 lijk is / ende nochtang doek niet godlijck.

Der halven ghy hadt gheseyt / al-hoe-wel de Room-
 sche de heplighen achtervolgen met eene eere van min-
 deren graet als Godt / dat se nochtang vande selve
 specie blijft / dat is Religieus ende godtsdienstigh, ver-
 volgens dat wy afgoderpe bedrijven.

Ick hebbe u immers soo klaer als den dagh pag. 14.
 gheroont dat dit uw' argument geensins en denght
 in deser voeghen: Muggen en Olpfanten sijn bee-
 den / ergo Muggen en Olpfanten sijn vande selve
 specie: dat en volght niet / alsoo en volght het
 ook niet: De eere die wy de heplighen toedraghen is
 gods-dienstigh / ergo sy is vande selve specie met d'ee-
 re die Godt alleen toekomt: Want de Philosophen
 waren wel quod sub uno genere possint esse species diversæ,
 die niet meer ghelijckenisse en hebben met malkande-
 ren als een mugghe met eenen Olfant: Alsoo en
 heeft / de eere die wy de heplighen toedraghen (schoon
 sy Religieus ofte godts-dienstigh is) niet meerdere ghelij-
 kenisse met de eere die Godt alleen toekomt / als een
 mugghe heeft met eenen Olfant. Wat seght ghy
 op Domine Daniel? want dat hebt ghy stil swijgens
 overghe slaghen: Nochtang indien dit mijn argument
 wel bestaet / ghelijck het doet / soo en kan dit uw' ar-
 gument niet denghen: De eere die de Roomsche-ghelinde
 toedraghen aen d'Heylighen is godts-dienstigh, ergo sy is van
 de selve specie met de eere die Godt alleen toekomt. Hier
 hebt ghy wederom materie om u te bedencken.

Maer ghy seght: Wy achten teghenwoordigh niet noot-
 digh daer verder in te treden, te meer, de wijl P. Hazart seght
 dat de eere ende dienst der Heylighen gheene nootwendigheyt
 heeft van te MOETEN gheschieden, maer alleen van MOGEN
 gheschieden?

Dit is een heerlijck uptblucht om alles ober te
 slaen; maer te vergheefs; want het point van onse
 questie en is niet of wy moeten of moghen, dit hebbe
 ick alleen tu'r vooz by gaen gheroert / om dat ick sagh
 dat

dat U. E. aengaende dese omstandighepdt van onse leere / in een groot mis-verstant was: Dit is dan de questie / of wy / als wy de Heiligen religieuslyck eeren (t'zy dat wy t'moeten t'zy dat wy t'moghen doen) af-goderpe bedryffen / ofte de selve eere in specie toedraghen die Godt alleen roekont: Ick hebbe gheroont dat neen / ende U. E. is in ghebreck ghebleven van myne argumenten dies aengaende te wederlegghen / soo sal ick dan met recht dese wederlegginghe in't besouder / verwachten. Laet ons middelerijt hoozen wat ghy boozder seght.

Ghy hadt ons boozghesest de plaetse van *Apo. 19. v. 10.* daer Joannes berispt wordt dat hy eenen Enghel aenhadt.

Ick hebbe u gheantwoort met Augustinus *2. 16 in Genes.* Daerom wiest Joannes berispt, niet om dat hy faelde in de aenbiddinghe, maer om dat hy faelde in den persoon, meynende dat het Christus of Godt was. Seer wel gheseyt: Want tot een teeken dat hy in de aenbiddinge self niet en hadde ghemist / heeft hy *Apo. 22. 8.* booz de tweede reyse den Enghel aenbeden.

Hier teghen seght ghy *pag. 19.* T'kan sijn dat den Apostel Joannes sulcx ghedaen heeft uyt ghelijcke verbaestheyt als in't eerste, om dat hem den Enghel wederom bestrafte.

Ghy self / Domine Daniel, siet wel dat men ghen bestandigh argument en kanrecken uyt het ghene dat kan sijn, want dat is te segghen / misschien is het soo / misschien niet: Ten volght oock niet / om dat den Enghel Joannes booz de tweede reyse berispt: dat Joannes daerom (ghelyck Augustinus hemerckt) in sijne aenbiddinghe faelde / maer wel in den persoon / meynende dat hy Godt booz hadde / over sulcx dat sijn aenbiddinghe godlyck was / ghelyck hy schuldigh was te doen / synde in die opinie dat het met'er daer Godt was: Wanneer hem dan den Enghel vermaende / ende seyde: Aenbidt Godt, dat was te segghen de reze die ghy my bewijst en komt my niet toe / maer Godt.

Hier uyt en volght wederom niet dat den Engel de eere wepgherde die hem selve torquam.

Wat boozder aengaet de plaetse van *Paulus Colos. 2. 18.* daer

ghy meynde dat den dienst der Engelen verho-
ren wort: Ick hebbe u ghesonden tot de glossen van
den Bijbel om te sien van wat dienst dat Paulus hier
spreekt.

Hier teghen en seght ghy niet anders / als / het wort
in de Noten van onsen Bijbel op den dienst vande Plato-
nische Philosophie wel ghepast, maer niet alleen, of met
verwysse, maer op die, en dierghelijcke religieusen dienst der
Engelen.

Ick bekenne dat utwen Bijbel dit oock past op de
ghene die noch hedens daeghs 't selve voorghen van de ver-
vorne heylighen, door de welke hy bukten twijffel
in Catholijcken verstaet: Maer hier in is veelsing
ghemist.

1. Dwen bijbel bekennt dat de ghene / die desen dienst
der Engelen npt de Platonische Philosophie wilden in-
neeren onder de Christenen / leerden / dat men niet
ghelrecht tot Godt / noch tot Christus en MOEST
gaen / maer door de Engelen: Dit wort qualijck
op de Catholijcken ghepast: Want / ghelijck ick bo-
ghetoont hebbe / de Catholijcken en hebben noyt
geleert dat men MOET door de Engelen tot Godt
gaen / ende haere practijcke wijst heel con-
traire npt / als sy dupsentmael regelrecht gaen tot
Godt ofte Christus, sonder eens de Engelen aen te
gaen.

2. Dwen bijbel beroept ons op de oude schrijvers om
te sien wat het voor eenen dienst was daer hier Paulus
en spreekt?

Op dit beroep / heb ick u voorghestelt den H. Irenæus
lib. 1. Hæres. 20. Epiphanius lib. 1. Hæres. 23. Theophylactus
in Oecumenius in hunc locum, de welke gheruygghen
in 'er ten tijde Pauli sommighe de engelen wilden
bedent hebben als mindere goden / ende als berlos-
sen van het menschelijcke gheslachte met het nptslap-
pen van Christus: Hoe past dit altemaer op den dienst
der Engelen die van de Catholijcken gepleeght wort?
Als u. E. dit wel sal gheconsideereert hebben / ghy sult
bupten twijffel moeten bekenne dat utwen Bijbel in
de toepassinghe ghemist heeft / vervolghens is de
glosse /

glosse / in dit stuk alleen waerachtigh / te weten / dat 're
 somnighe ten tijde van Paulus de engelen wilden ghe-
 dient hebben volghens de Platonische Philosophie: Nu
 Plato wilde de Engelen gedient hebben als mindere go-
 den, ende die berleyders ten tijde Pauh boeghden der by-
 oock als verlossers van 't menschelijke gheslachte, sae dat
 men niet reghel-recht tot Godt / maer dooz de enghe-
 len MOEST gaen: De Catholijcken en hebben noyt
 een hapz op haer hoost ghehadt van sulcx te dencken:
 Ergo met die plaetse van Paulus Colos. 2, 18. en heeft
 U.E. niet en siet teghen onsen dienst gheprobeert.

Hiermede gaet ghy oer tot de eere der beelden:
 Maer ick en kan niet bedencken waerom dat ghy o-
 bergheslaghen hebt mijne argumenten die ick teghen
 u stelle upt Paulus pag. 16, 17, 18. Is U.E. hier soo ber-
 leghen geweest dat ghy se niet en hebt konnen beant-
 woorden? ofte wat schuypter? Doch laet ons hoorzen
 wat ghy seght van de beelden.

Eerst seght ghy pag. 20. Dat Godt verbiet hem eenighsins
 af te beelden, om dat hem gheene gelijkenisse kan toeghepact
 worden, alsoo hy een gheest is, onbegrijpelijk ende oncy-
 digh van Wesen.

Dupten twijffel noch geest / noch het Wesen Godts
 in sijn selven en kan gheensins uptgedruckte worden:
 Maer de questie is / wat ghelijckenisse dat'er is tus-
 schen eenen ouden grijsen man ende Godt? tuschen
 eene duybe ende den H. Gheest? nochtans heeft Godt
 sijn aens Daniel ende den Apostel Joannes, ende den H.
 Gheest aen Joannes den Dooper / in sulcke ghedaenten
 vertoont / waerom en mach men dese gedaenten niet
 uptdrucken mer het pinceel?

2. Seght ghy: Godt verbiedt alle andere beelden te ee-
 ren, sich daer voor te buyghen, of de selve te dienen, als waer
 door men de selve beelden tot afgoden sou maeken.

Ich antwoorde: Men kan van de beelden gheene
 afgoden maeken als met haer 't achterbolghen met
 die eere ende dienst die Godt allen toekomt: Maer
 niet soo eene eere ende dienst en achterbolghen wy on-
 se beelden der heylighen niet: Ergo onse beelden en
 sijn gheene afgoden; soo en heeft dan Godt met dese
 woorden

woorden die ghy ons voorszelt nyt *Exodi 20.* Ghy en sult
 my gheene silvere noch goudene Goden maeken, onse
 vanden der Heylighen niet verbodene

Seght ghy: De ghene die seght dat'er eenighe beelden
 excipieert sijn, die men soude moghen dienen of eeren, als
 vanden de beelden der Enghelen ende der Heylighen, die
 sijn exceptie nyt de Wet bewijfen.

Daergh U.E. naer bewijfen / Domine Daniel, daer
 hebt ghelesen / of konnen lesen in mijn schryft
 18, 19, 20. moet ick dan de selve noch eens herhae-
 len / op dat ghy se beter soude konnen bedencken / ende
 in gebreke blijven van op de selve te antwoorden?

Welken: Stet noch eens mijn schryft nae / daer sult
 vinden vooz eerst een argument volghens de wet
 die ghy selve hier boven ghebruyckt hebt / te wete
 Christus en heeft nergens gheboden aen sijne Apostelen
 loovighe te dwinghen tot de Religie, ergo men mach
 die dwalen niet dwinghen: Op desen uwen boet
 dit argument: Godt en heeft nergens verboden de
 vanden der Enghelen ende der Heylighen te dienen ofte te
 eeren: Ergo men mach se eeren, of dienen.

Dit betselit nochtans is'er tusschen dit mijn argu-
 ment / ende het uwe / dat het uwe / puer negatief is /
 ende het minne vast gestelt wort positief, nyt de woorz-
 vande schryftuere / ende de eyghen glossen van u-
 den Bijbel / jaer nyt uwe eyghen bekentnisse / ghe-
 dit klaerlyck wort getoont in mijn schryft: Maet
 dat U.E. dit altemael heeft stillwijghens vooz by
 gegaen stel ick 't hier wederom soo hoort als ick kan.

De woorden van het ghebodt Godts *Exod. 20.* sijn
 Ghy en sult u gheen ghesneden beelt, noch eenighe ghe-
 kenisse maeken van 't ghene dat boven in den Hemel is,
 noch van 't ghene dat beneden op de aerde is, noch van 't ghene
 in de wateren onder de aerde is: Ghy en sult die niet aen-
 den noch dienen: Want ick ben den Heere uwen Godt &c.
 De questie is wie dat ons dese woorden verklaren
 Andien U.E. die op sijn eyghen aurozitept wille
 klaren / alle rebelyck verstant sal datelijck segghen
 de aurozitept van eene heele Synode meer ont-
 schbaer is als van een besonder persoon: Daerom
 heb

heb ick nu voorgehelt so danighe verklaringhe van dese woorden die van de heele Synode van Dordrecht is gheapprobeeret gheweest / te weten dese?

Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat boven in den Hemel is : **Dat is / seght nwen Bijbel / vande Sonne, Maene, Sterren, ende voghelen. Maer als hy daer by hoeght / oock vande Enghelen, ick hebbe ghetoont pag. 19. dat hy hier in ghemist heeft / om dat hier doorden Hemel, niet den Hemel der Heylighen / maer de locht alleen / wozt verstaen.**

2. Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat beneden op d'aerde is ; **dat is / van menschen, viervoetighe, of kruypende ghedierten.**

3. Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat onder de aerde in de wateren is, **dat is / van visschen, slanghen, draken, Crocodilen, Schildt-padden.**

Uyt dese verklaringhen van utwen eyghen bijbel heb ick aldus gheargumenteert: **Godt en verbiedt hier gheene andere beelden te dienen ende te eeren als de beelden vande Sonne, Maene, Sterren, voghelen, menschen die hier op de aerde noch sijn, viervoetighe, ofte kruypende dieren, visschen, slanghen, Crocodilen, en Schildt-padden?**

Maer de beelden der Enghelen / ende der Heylighen / en sijn gheene beelden / noch vande Sonne / noch vande Maene / noch vande Sterren &c.

Ergo / Godt en verbiedt hier niet te eeren ofte te dienen de beelden der Enghelen / ende der Heylighen. Dit argument / ghelyck ghy siet / bestaet uyt de woorden vande schryftuere / soo sy van utwen eyghen Bijbel verklaert worden.

Maer misschien sult ghy wederom segghen als boden / dat dese glossen van minder ghewicht sijn. Meemt dan de woorden vande schryftuere / ghelyck se daer ligghe / ende stelt daer neffens uwe bekentnisse / ende mijn argument sal sijnen stant houden.

1. **Als Godt nu alle dese voorgehemelde beelden verboden hadde / gheeft hy de reden waerom dat hy dit doet / segghende : Want ick ben den Heere nwen Godt, die jalours ben, waer ober is hy jaloucz: ober de afgoderye: ober sulcx ghy en sult gheene beelden van afgoden maeken**

om die te eeren ende te dienen/ gelijk hy dit daer
 23. met dupdelijcke woorden verklaert / seg-
 gende: Ghy en sult nevens my gheene silvere noch goude-
 Goden maeken: **Considerere** dese woorden Nevens
 ende Goden Nevens my, te weten / die ghy soa-
 vor achtren sout/ende met de selve eere die my alleen
 sount / sout achter-bolghen als Goden: **Want** ick
 en ben uwen Godt, ende en wille niet dat mijne eere
 ghegheben worden aen yemant anders / want ick
 daer ober jalouys: **Maer** U.E. bekent in sijn eer-
 schrift pag. 27. dat wy onse beelden niet en maeken toe-
 den, vervolghens daer in gheene afgodery en begaen te-
 den her eerste ghebodt.

Ergo volghens dese uwe bekentnisse / volghens
 de klare woorden vande schrifture / ende de
 wesen van uwen bijbel / den dienst van onse beel-
 den en wort niet verboden in het eerste ghebodt.
 Hy en wort oock niet verboden in het tweede ghe-
 bodt: **Want** hier en worden wederom niet anders
 verboden als beelden van afgoden: **Maer** soedanigh
 sijn onse beelden van d'heylighen niet / **Ergo** Et.
 Booz't leste / wat aengaet de aenbidninghe vande
 consecreeerde Hostie sullen wy sien wat U.E. hier-
 daer daer van sal segghen.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

DERDEN ARTYKEL:

aengaende de Rechtveerdighmaekinghe ende ver-
 diensten der wercken.

Mer en is niemant / als hy maer mijn boozgaen-
 de Schrift wilt stellen neffens het uwe / die niet
 sal sien dat ghy / aengaende desen Artijkel / gant-
 gelijk de sake verlozen gheeft: **Want** ick vinde hier
 dat

dat u. Eniet een van mijne argumenten beantwoort/
herhalende allern hier en daer het gene dat ghe te vo-
ren gheseyt hadt / ende ick met dertien zijden pa-
pters / uw' schzift punctuelijck naesprekende / weder-
segt hebbe?

1. Ick hebbe u ghetoot pag. 22. dat 2. Cor. 5, 21. uyt
de plaetse Pauli niet bewesen kan worden dat onse
wercken niet verdienstigh en sijn.

2. Dat Paulus Galat. 2, 16, ende 5, 4. niet anders en
seggt als dat den mensch niet gherechtbeerdicht kan
worden dooz de Wet / te weten / seggt uwen Bijbel/
de Wet van Moyses, ofte de Joodsche Wet.

3. Dat Paulus Ephes. 1, 7. niet anders en seggt als dat
den sone Godts / uyt eene overgrootte ende overvloedighe
ghenade, ghelijck uwen Bijbel spreekt / het mensche-
lijcke gheslachte herlost heeft.

4. Dat Paulus Philip. 3, 9. seggt dat hy SYNE (Mota)
rechtbeerdighendt niet en heeft, uyt de Wet Moyses,
maer dooz t' gheloof Christi?

Dolghens dien / heb ick bewesen dat uyt dese plaet-
sen gheene consequente ghemaect en kan worden/
dat wy niet gherechtbeerdicht en worden dooz onse
wercken / ofte dat de selve niet verdienstigh en sijn: Op
dit altemael hebt ghy ghesweghen / ick en kan niet an-
ders bedencken / als dat ghy dese uwe schziftuer-plaets-
sen / naer mijne wederlegghinghe / als krachteloos
ende noodeloos hebt laeten baeren.

Alleenlijck neemt ghy op / de plaetse Rom. 3, 20. daer
Paulus seggt dat uyt de wercken der Wet gheen vleesch ghe-
rechtveerdigh sal worden voor hem, alsoo de kennisse der son-
der door de Wet is.

Hier spreekt Paulus, seggt ghy / in't generael: Maer
ghy moest wat klaerder ghesproken hebben: Want
dit woordcken Generael, kan sien op dese woorden geen
vleesch &c. soo is het waer dat Paulus generalijck spreekt/
oft het kan sien op dit woordcke Wet, en soo en is niet
waer dat Paulus generalijck spreekt / te weten / oock van
de Wet des gheloofs / ofte de Wet Christi; hy spreekt
van gelijck hy selve bekennt v. 9. en van de Grieken, dat
is / van de heydenen / en van de Joden: Van de heydenen
seggt

doot/ ghehyt / dat se alle ghesondicht hebben v. 23. Dan de sel
 e bo- ghyt hy v. 24. dat se om niet, ende uyt ghenade sijn ghe-
 pa- rechtveerdigheyt geweest: dat hy van dese alleen spreke/
 eder- dat uyt v. 29. Is Godt een Godt der Joden, alleen, is hy
 uyt niet vande heydenen? jae oock vande Heydenen. **Wet-**
 onse- nom seght hy: Hy rechtveerdicht de beuidentisse, dat
 g en de Joden, uyt het gheloof, ende de voorhuylt, dat is/
 kan de Heydenen, door het gheloof, ende niet / ghelijck hy te
 heb/ ken gheseyt hadde / uyt de wercken der Wet; hier
 a dat want hy seght v. 28. dat den mensch dooz de Wet des
 dighe gheloofs gherechtveerdicht wort: Ergo hy seght al-
 sche- lijck dat hy niet gherechtveerdicht kan worden
 ora) dooz de Wet Moysis, die eyghen was aen de Ja-
 yles, den, noch oock dooz de Wet vande natuere / de welke
 laet- is dooz de Heydenen, maer wel door de wet des geloofs:
 den/ ick sal ick geerne verstaen uyt U. E. of Paulus hier dooz
 onse- de Wet des gheloofs / niet en verstaet de wercken die in
 e an- gheloofe gheschieden; want indien dit soe is / soe
 laet- den Apostel dan dat den mensch uyt de Wercken
 loof gheloofs gherechtveerdicht wort / consozin aen
 daer ghene dat den H. Jacobus seght / Cap. 2. v. 24. Den
 ghe- mensch wordt gherechtveerdicht uyt de wercken, ende niet
 son- uyt gheloofe alleen: Indien ghy meynt dat Paulus
 daer dooz de Wet des gheloofs / de Wercken niet en
 ghe- verstaet / ick sal gheerne ondertwisen worden ende
 son- uyt waerom niet.
 daer Maer ghy seght voorder dat den Apostel Rom. 4. van
 ghe- Abraham seght / dat se beyde, al hoe. Wel sy in
 son- verstaet van gratie waren, nochtans niet door hare eyghene
 daer wercken ende gherechtigheyt, maer door het gheloofe gherecht-
 daer veerdicht sijn, ende dat Godt haer de gherechtigheyt toe-
 geen rekent heest sonder de wercken.
 rekt/ In dit vierde Capittel tot de Romeynen verbolghet Pau-
 niet lusen discours die hy in't derde Capittel begost had-
 van / roonende nu met het exempel van Abraham dat hy
 rechte en is gherechtveerdicht gheweest dooz de Wet
 dat vande Joden, of vande beuidentisse / maer dooz het
 euen gheloof in den toekomenden Christum, 't welck den
 seght Jacobus Apostel Cap. 2. v. 21. aldus verklaert: Abra-

ham onsen vader is gherechtveerdicht gheweest uyt de wercken, als hy sijnen sone offerde op den Altaer, siet ghy wel dat het gheloove medewerckte met sijne wercken; &c.

Ick weet wel dat ghy leden seght / dat dese woorden / hy is uyt de wercken gherechtveerdigheyt gheweest, soo moeten verstaen worden dat Abraham dooz de wercken gheoont heeft dat hy rechtveerdigh was / om dat den H. Jacobus seght: Ick sal u mijn gheloof toonen uyt de wercken: Maer hier uyt en kan gheene consequente ghemaectt worden dat Abraham uyt kracht vande wercken, die hy dede in het gheloof vanden toekomenden Christus, niet gherechtveerdicht en wiert, want het staet wel saemen dat hy uyt de wercken, naemelijck met sijn sone te offeren / gherechtveerdicht gheweest is / ghelijck Jacobus verdructelijck seght / ende dat hy oock sijn gheloove dooz de wercken gheoont hebbe: Want een en beledt het ander niet. Dit heb ick oock pag. 33. teghen u bygebracht / maer ghy en hebt er niet konnen op antwoorden: oft soo jae / laet ons hoozen hoe ghy dit wederlegt: Tot hier toe en kan ick niet sien wat u. s. teghen de rechtveerdigh-mackinge dooz de wercken die inden gheloove gheschieden / gheprobeert ofte by ghebroelt heeft. Laet ons dan hoozen wat ghy nu boozder seght:

De reden, seght ghy / pag. 22. waerom dat onse goede wercken, ghedaen selfs in den staet van ghenade, niet en kunnen verdienen de vergiffenisse van sonden, of het eeuwigh slevven, is, om dat se onvolmaectt sijn, ende dien volghens in gherichte Godts niet en kunnen bestaen, Galat. 3. 10.

Ghy sult u noch eens over dese plaetse van Paulus Galat. 3. wat beter moeten bedencken; want ick sie daer de minste apparentie niet dat Paulus daer soude segghen dat onse wercken onvolmaectt sijn, ofte dat se in gherichte Godts niet en kunnen bestaen. Die maer ooghen en heeft / ende kan lesen / sal datelijck sien uyt het 5. Capittel v. 3. 11. dat Paulus hier de Galaren berispt om dat se de besnijdenisse als noodigh / wederom inboerden / ende leert haer dat se dooz de wercken van de Wet / dat is / seght uwen Bijbel op v. 10. Cap. 3. door de onderhoudinghe vande Wet Moysis niet gerechtveerdicht

kosten worden / maer wel dooz de Wet des ghe-
 uols. Ergo Paulus en seght hier wederom niet een fier/
 die dat uwe leere bande rechtbeerdigh-mackinghe
 vordicht / ofte strydt teghen de onse.

Het exempel banden Pharisè ende den Publicaen dat
 ghy ons boozstelt pag. 23. vpt Luca 18. en kan mede uwe
 leere niet bevestighen / noch de onse te kozt doen: Want
 dat den Pharisè aengaet / die was soo betwaent ende
 wots / dat hy alle de andere menschen versmaecte ;
 was dit den middel om gherechtbeerdigh te worden?
 hoe schoon hy tweemacl ter weke vastede / ende de
 sijnde van alle sijne goederen vptdeplde / wat kosten
 dese wercken baeten als hy om de selbe soo hoogh
 van ghemoet ende hoobeerdigh was? Wat den tolle-
 ren aengaet / die is gherechtbeerdigh gheweest: waer
 dooz? dooz sijne ootmoedighheyt / daerom seght Chri-
 stus terstont daernaer / die sich veroortmoedicht sal verhe-
 ren worden: Ergo desen is om sijne goede wercken / te
 weren / om sijne ootmoedighheyt, sijn leetwelen, ende
 belijdenisse der sonden, gherechtbeerdigh gheweest: So
 strydt dan dit exempel reghel-recht teghen u.

Maekende de H. Daders die de verdiensten bande
 goede wercken herkennen / om dat ghy daer dooz den
 dagh niet en saeght / hebt ghy afgheslaghen met eene
 pdele vtblucht / die ghy selve / tegen hare klare wooz-
 den / ghesmeedt hebt / segghende dat sy oneyghentlick
 spreken: Maer hoe vast dat dit gaet / kan peder sien
 in mijn schrift pag. 28, 29, 30, 31, 32.

Seck twijffele oock of U. E. ghelesen heeft het ghene
 pag. 37. segghe van den H. Thomas en Bellarminus: te-
 den van mijne twijffelinghe is / om dat ghy seght pag.
 23. Belanghende d'overtuyghende spreuken vpt Bellarminus en
 Thomas by mijn verhaelt pag. 50. daer op en weet Hazart niet
 segghen als dat het wel saemen staet dat yemant leert &c.

Ter goeden trouwe / D. Daniel, segghe seck niet an-
 ders als dat? waer blijven dan dese mijne woorden/
 die booz vpt staen? Als ghy ons voorstelt Bellarminus en
 den H. Thomas, als of sy de eyghen verdiensten verwier-
 pen, ghy stelt u tot spot vande gheleerde, die allegaer wel we-
 ten dat dese twee leeraers groote voorstaenders vande verdien-
 sten

sten gheweest sijn, ghelijck het klaer blijckte uyt hunne schrif-
ten. Wat seght ghy hier op? Is dit argument niet
goet? Bellarminus ende den H. Thomas hebben heere schrif-
ten ghemaecht met de welke sy de eygen verdiensten
boozstaen ende bewijzen / ergo 't is dwaesheyt hare
spreken te willen gebuyken als of sy de eyghen ver-
diensten bestreden? hoe kosten dan hare spreken die
ghy teghen ons stelde / oertuyghende sijn / daer ick' er
hondert contrarie kost tegen stellen? Dit sult ghy wat
tuypelyck moeten bedencken.

Wat eyndelijck raecht het ghene sy segghen / te
weten / dat wy / naer alle onse goede wercken die wy
ghedaen hebben / noch moeten segghen dat wy onnut-
te knechten sijn: Hier uyt en volghet niet / ghelijck ick
gheseyt hebbe / dat se de eyghen verdiensten om verre
stooten: Want 't staet wel saemen dat yemant leere dat on-
se goede wercken verdienen, ende nochtans sich voor Godt
verootmoedighe als of hy gheene verdiensten en hadde.

Hier op seght ghy / ag. 24. Godt en is niet gheene cortosy-
en noch beleefde verschooninghe ghedient, ende hy en be-
mint gheene nedrigheyt als met de waerheyt.

Mijn heer / ick wenschte wel dat ghy dese antwoort
de in uwe penne ghelaten hadt / want inder waerheyt
't is veel te slecht.

1. Ghy bergeet ons te segghen of het wel saemen staet
te leeren dat de goede wercken verdienen / ende noch
tans leere dat wy ons moeten houden booz onnutte
knechten: staet het wel saemen? soo en hebt ghy niet
de spreken vanden H. Thomas en Bellarminus niet een
huyken onse leere van de eyghen verdiensten ver-
krencht: Staet het niet saemen? dat moest ghy be-
wisen hebben: Want te segghen alleen / Godt en is
niet gheene cortosyen ghedient, dat weten wy wel: Maer
de vragh is of het oock eene cortosye was als Abraham
seyde: Ick sal spreken tot den heere, alhoewel ick stof en a-
schen ben Gen. 18. Maer Godt seght ghy / en bemint ghe-
ne nedrigheyt als met de waerheyt. Wuyten twijffel / maer
de vragh is / als yemant naer alle de goede wercken
die hy ghedaen heeft / seght / ick ben eenen onnutten knecht,
dit niet en seght niet de waerheyt?

Soo sae: soo hebt ghy dan dat ge selbe verpocht tot
 me oprechte nedzigheyt: Soo neen? Waerom niet?
 Want is het niet waer dat niemant soo heyligh kan
 sijn / noch soo vele goede wercken ghedaen hebben of
 Godt verdienst noch onepndelijck meer: Doch / om
 niet langhet hiet over te discoureren: U. E. moet wy
 reden gheben waerom dat het niet sa. men en staet te
 teren dat de goede wercken verdienet / en nochtans
 dat men sich veroortmoedighe als of men niet met al-
 len ghedaen hadde / aenghesien dat dit niet anders als
 men herkentenisse en is / dat wy noch dupsentmael
 meer aen die onepndelijcke ende opperste Majesteit
 spuldig sijn: of te wel / indien g'het soo wilt hebben /
 dat wy naer alle onse wercken / hoe verdienstigh sy
 sijn / onnutte knechten blijven / om dat se ghelijck Pau-
 lus seght 2. Cor. 4. 17. wyt haer selven niet gewichtigh
 genoeg en sijn / maer te licht / ten opsichte van dat ver-
 dien ende reuwig ghewicht der glozie. Alhoewel sy
 haer ghewicht krijghen door de gracie Godts.

Ten lesten en kan ick niet bedencken waerom dat
 U. E. sijne andere argumenten / die ick beantwoorde
 pag. 24, 25, 26, 27. hebt laten baren sonder een woort
 daer van te reppen:

Ghy hadt teghen onse verdiensten gheseyt dat wy
 niet met allen aen onse wercken maer alles moeten
 toeschrijven aen Christo 2. Dat wy afwijken van de
 supberheyt des Evangeliums. 3. Dat wy een ander
 fundament legghen als 't ghene gheleyt is / 't welck
 is Christus 4. Dat wy eenen anderen wegh inslaen van
 Christus gheroont heeft: 5. Dat wy afwijken van het
 Catholijcke gheloof. Dit alles heb ick ten volken be-
 antwoort / ende naer al dit / soo heeft U. E. alle dese
 sijne argumenten gheabandonneert: Waer is dit vast?
 sijn mischten meyne antwoorden te bondigh / of be-
 kent ghy stilswyghens dat uwe argumenten brach-
 teloos sijn?

HET II. DEEL

Van de HH. Sacramenten.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

I. ARTYKEL

Handelende van den Doop.

TErstont in't beginsel van desen Artijkel had sek u aenghetwefen eenen groven mislagh die ghy begaen hadt/ segghende / de schriftuere leert duydelijk dat den uytwendighen Doop ons niet en behout, tot dien eynde hadt ghy ons voorgehestelt 1. Petri 3. 21. daer den Apostel seght: Het reghen-beelt vande Arke Noe, 't welck den doop is, behout ons nu oock.

Ghy en kost / naer mijn abbijss / gheenen schandelijckeren mislagh begaen als desen: Want daer de schrifture dupdelijck seght dat den Doop ons behout, daer seght ghy dat se dupdelijck seght dat den Doop ons niet en behout, hoe sek dat noch voorder beantwoorde / kan men sien in mijn schrift pag. 35. Maer dit altemael heeft D. van Henghel wederom al sintsens overgheslaghen.

Daer-en-hoben ghy hadt gheseyt dat een uyerlijck element (ghelijck het water is in den doop) de smette der sonde niet en kan wegh-nemen.

Deze ppositie heb sek gedistingueert in deser boesghen: Een uyerlijck element en kan dit niet doen uyt sijn selven, dat is waer: 'T en kan dat niet doen door de kracht Gods, dat loochene ick. Item: 'T en kan dat niet doen als de eerste ende principale oorfake, dat is waer: 'T en kan het niet doen, als instrumentele, dat loochene ick.

Hier

Hier op antwoort ghy nu / dat ick niet alleen dit en
moest loochenen / maer oock de bewijfen ende redenen
daer uwe boozstellinghe opzist / wederlegghen / ende
proberen dat het water vanden Doop / als instru-
mentele oozsacke de smette vande sonde kan wech-
nemen.

Wel / D Daniel, hebt ghy dan niet ghelesen het ghene
ick probeere Pag. 36. ende 37. uyt Ephes. 5. 25. Tit. 3. 5. Ioan.
3. 5. 1. Cor. 6. 11? dat wy ghereynicht worden met het badt
des waters, salich ghemaect worden door het badt der weder-
gheboorte, herhoren worden uyt t'water, dat wy gheheylt
sijn naer het afwaschen? etc.

Tegghen de twee eerste plaetsen stelt ghy de verkla-
ringhen van uwen Bybel die seght dat het badt des wa-
ters in den doop dit doet als een teecken en zeghel, ende dat
door de weder-gheboorte ende vernieuwinge des H. Gheests,
die als een water badt is, de vuylicheyt onser sonden ghereyn-
icht wort: en dan seght ghy / laet onse partye nu eens toon-
en waerom die verklaringhe niet en kan bestaen.

Dit en moet ick niet toonen: Want / ist saeken dat
U. E. de glossen van uwen eyghen Bybel van soo kley-
nen ghewichte acht te sijn, ghelijck ghy seght Pag. 12. dat
ghy liever het oordeel vande gheleerde ende verstandighe daer
over wilt verwachten, hoe veel te meerder recht ende re-
den heb ick om dit te doen ten opsichte van eenen By-
bel die my vzeint is? 2. Moest gy self niet betoonen
(ghelijck ghy niet ghedaen en hebt) dat de verklarun-
ghen van uwen Bybel die ick u boozstelde bestonden?
waerom soude ick moeten bewijfen dat de verklarun-
ghen die ghy my boozstelt / niet en bestaen? Ick ant-
woorde dan met u / dat die glossen van kleyenen ghe-
wichte sijn. Kan ick u beter als met uw' eygen mun-
te heraelen?

Tegghen de derde plaetse Ioan. 3. 5, daer Christus seght
dat wy in het doopsel herboren worden uyt water en gheest,
seght ghy: Christus en doet'er die woorden / in het doop-
sel niet by.

Hier bereytsch ick uwe ghetrouwtigheyt D. Daniel,
want ick en hebbe die woorden / in het doopsel niet
boozgesteld als van Christus ghesproken; tot een
tecken

reacken van desen / ghelijck men kan sien in mijn schrift Pag. 36. heb ickse doen drucken met andere letters als die vande schriftuere : Maer ghy hebt die verandert ende contrarte ghedaen : Indien dit ghem bedroch en is / t'is ten minsten eene groote onbedachticheit.

Doch / wat hebt ghy teghen die boorzepde plaetse Joannis ? ghy seght / dat den gheest in e' oude testament vergheliken wort by water, ende in e' nieuwe testament de wederghewoorte ende heylighmakinghe des gheests, oock door den doop wort beteeckent, ende verzeghelt, etc.

Dit affirmeert ghy / is t'niet waer ? soo staet het u toe te bewijzen / hoe bewijst ghy my dan dese beteeckeninghe ende verzegelinghe, ende datse precies alludeert ghelijck ghy daer naer seght / op de prophetische maniere van spreken ? waer staet dit ? ofte wie seght dit ?

Ghy seght : *Matth. 3. 11.* ghebrycke Joannes den dooper eene figuerlijcke maniere van spreken, segghende dat Christus met vyer soude doopen, dit woordenken vyer moet hier oneyghentlijck verstaen worden.

Dat is waer : wat besluit ghy hier uyt ? dat oock het woordenken water soo moet berstaen worden ? probeert my eens die consequentie : want *affirmanti incumbit probatio* :

Maer al dit hebt ghy wederom bergheten te antwoorden op mijn argument dat ick Pag. 37. trecke uyt *1. Cor. 6. 11.*

2. Waer blijven wederom uwe schriftuere plaetsen *Gal. 2. 20 Ephes. 3. 17. Rom. 5. 1. 1. Cor. 15. 9.* die ghy bygebrocht hebt om te toonen dat wy ghereynicht worden door het gheloof ? ende ick beantwoorde Pag. 38. 39 ? Syt ghy hier noch eens soo berlegen geweest dat ghyse teghen mijnne antwoorden niet en hebt kunnen uytbreuen ? ofte hebt ghy ghebonnist dat sy hier niet ter sake en dienden ? waerom hebt ghyse dan bygebrocht ?

3. Hoe laet ghy boben desen / sonder een woort te reppen / die schriftuere plaetsen sicken / met de welke ghy wilde bewijzen dat het water ende afwasschinghe in den doop een reecken ende zeghel is ? ende die ick beantwoorde Pag. 40 ende 41 ? Dit is immers een stuck daer op dat onse questie hier naemelijck loopt : en gaet ghy dit soo still-swygens booz by ? **Sout**

Sout ghy niet herer Bellarminus laten berusten hebben daer soo veel niet aen gelegen en was / aengesien dat hier maer een scholastijck disput en was / te weten / of lichaemlijcke dinghen / in de ziel KONEN wercken *physicē*, bekenet ghy niet self *Pag 33.* dat dit maer scholastijcke controversien sijn die het gheloof niet en raeken? Siet ghe wel Domine, dat ghy opneemt het gheue dat niet veel te bedieden en heeft / ende de capitale stucken van onse questie laet varen?

BEDENCKINGHE

OVER DEN

TWEEDEN ARTYKEL.

Aengaende het H.Sacrament des Avontmaels.

Erst is hier de questie of het ontrecken handen welck aen de seecken strydt teghen de instellinghe Christi?

D. Van Henghel meynt dat sae / ende wilst dit eerst proberen upt *Math. 26. 26.* segghende: Christus heeft het Sacrament, met, of onder twee teeckenen inghestelt, ende ghehouden.

Dat is waer: maer ick hebbe gheseyt dat hy dit in de instellinghe aen niemant gegeven en heeft als aen sijne 12. Apostelen; ooversulck; dese nime consequente en deught niet: Ergo t' moet nootsakelijck onder twee teeckenen ghegheven worden aen alle gheloovighen.

In de plaerse dat ghy dese consequente sout proberen / en seght ghy niet anders / als Christus heeft het avontmael inghestelt om van de gheloovighen ghenoten te worden tot sijnder ghedachtenisse, soo brenghet dan de instellinghe mede een bevel van t'een teecken den gheloovighen soo wel te gheven als t'ander. Dat'er een bevel ofte gebode is (ghelijck ghy hier seght) van soo te geben aen alle gheloovighen/dit en kan ick nergheus binden.

Eet

Ter contrarsten tek hebbe nyt *Luc. 22. 19.* gheoont dat Christus den kelck niet ghegheven en heeft aen de Lecken/ maer aen de Apostelen als hyse nu toe psters ofte bedienaers met dese woorden: Doet dat tot mijnder ghedaachtenisse, hadde ghestelt: Ergo daer en kan geen ghebodt ofte bebel sijn van den kelck aen de Lecken te geven/ ofte ten strydt tegen de instellinghe Christi niet/ haer den kelck niet te geven/aengessen dat hy self dien aen Psters/ ende aen geene Lecken gegeven en heeft.

Hier teghen seght ghy dat d'Apostelen bedienaers gheveest sijn voor de instellinghe ende ghebruyck des H. Avontmaels: Een is niet ghenoech dat ghy dit enckelijck seght/ghy moet het bewysen.

2. Seght ghy: Christus en heeft haer in de uytreyckinghe des avontmaels niet gheconsidereert in qualiteyt van Apostelen ofte bedienaers, maer in qualiteyt als ghelooigen: Ende ghelijck hy haer sulcx heeft gheconsidereert in 'gheven des broodts, so oock in 'gheven des drinckbeters.

Siet ghy niet dat dit in de questie is? ober sulcx dat ghy de questie self booz bewijs gheeft? ghy moeste het bewysen dat Christus d'Apostelen in 'gheven des drinck-beters niet gheconsidereert en heeft in qualiteyt van Psters ofte bedienaers.

3. Seght ghy: *Posito* sy waren doen al eerst tot bedienaers ghestelt, so en kondete even wel niet gheconsidereert worden als *conscientes* of uytdeylders, maer als *recipients* ofte ontfanghers.

Distinguo: Sy en kosten niet gheconsidereert worden als *conscientes* booz dien teghenwoordighen tijdt/ dat is waer: booz den toekomenden tijdt/ dat en is niet waer: Ergo sy en kosten niet gheconsidereert worden als bedienaers: *Negatur consequentia*, want sy hadden mer'er daer de macht daer ghekreghen om te bedienen.

4. Seght ghy: Indien Christus beyde de teekenen niet en hadde gheordonneert, ende inghestelt voor de geloovighe, hoe soude het den Apostel Paulus, die het

van den heer ontfanghen hadde, soo in de ghemeente van
Corinthien overghelevert hebben? 1. Cor. 11. 23. &c.

Indien ghy dooz ordonneren, verstaet ghebieden ofte
bevelen, ick loochene uwe boozstellinghe: Want dat
oock ten tijde Pauli, ende in de volghende tijden
gheeft ghestaen / sullen wy darselick sien upt mijne
sijcken teghens uwe beantwoordinghen.

1. Om te toonen dat dit byz stont had ick voozghe-
felt desen text: Pauli: Soo wie onweerdelijck eet OFTE
drincke, een van beyde &c.

Ghy bekenet dat in utwen Bijbel oock dit woozde-
ken OFTE staet / alsoo staet oock in de oversettinghe
van Erasmus Edit. Basil. 1526. ende in de editie van Guilel-
mus Blaeu 1633. ende by Chrysostomus, Oecumenius, ende
andere Grieken die op dese plaetse hebben gheschreven:
Maer ghy seght t'en staet niet v. 29. maer v. 27: daer
is weynigh aenghelegghen / als het maer en staet op
eene ofte de andere plaetse: Lae om dat op d'eene
plaetse het woozdeken ENDE staet / ende op d'andere
het woozdeken OFTE, htermede gheeft Paulus noch
meer te kennen dat het byz stont / oft alle beyde de
speeten saemen / oft een van beyde t'ontfanghen / an-
derius waerom soude Paulus sijne manieren van spre-
ken berandert hebben?

Ghy seght / t'zy dat hy ENDE, t'zy dat hy OFTE seght,
een sin is eenderhanden: Dat is te segghen / wy willen
dat soo verstaen / maer waer upt bewijst ghy dat het
Griex woozden α , ende het woozdeken β het selve be-
tekenen?

Woorders had ick u ghetoont upt de maniere van
spreken die Christus ghebruickt Ioan. 6. dat het byz staet
beyde de speeten te nutten / ofte maer eene: Want nu
spreckt hy van beyde te saemen / nu maer van eene/
ende van eene seght hy soo wel dat wy t'leven kunnen
hebben / als van beyde te saemen.

Hier op seght ghy pag. 32. als hy van eene spreect, nae-
melijck van sijn vleesch, daerom en sluyt hy het drincken van
sijn bloedt niet uyt.

Maer nyr blijckt dat om dat hy / seght ghy / v. 55.
54. 55. 56. beyde de speeten saemen voeght.

Maer

Maer de questie is waerom dat hy dit niet ober al en doet want waren beyde de specien soo nootfaekelijck moest hy niet by die maniere van spreken ghebleven hebben anderzins als hy nu het een/nn t'ander seght (gelijck Christus hier doet) ende dat hy noyt een woort gesproken en heeft sonder reden / soo en kan ick geen reden sien waerom dat wy het een soo wel niet en moeten aen nemen als t'ander. Maer ghy seght dat Christus Joan. 6. niet en spreeckt van het Avont-mael. Hoe betwijst ghy my dit?

Om dat hy, seght ghy / dit sermoon dede wel een jaer te voren eer hy het Avontmael instelde.

Wat ist nu? kost hy daer van niet spreken eer hy het instelde? hadde hy niet ghesproken van sijne passie / ende berijfsnisse / lanck te bozen eer hy leedt ende verrees? Hy spreeckt daer / seght ghy / van het gheestelick eten ende drincken sijns lichaems ende sijns bloeds door den gheloove. Hier op sent ghy ons tot Joan. 6. v. 35. 40. Ick en kan in dese twee versen niet anders vinden als dat Christus seght / die in my ghelooft en sal noyt dorsten ende / alle die in hem ghelooft, heeft het eeuwich leyen. Ergo hy spreeckt alleen van een gheestelijck eten en drincken / die consequente en deught niet: Want ist saken dat'er erghens een vast gheloobe van doen is / t'is in het lichaemelijck eten (om te spreken op. v. l. manieren) van broodt ende wijn in het Avont-mael.

Ick hadde voorsz. betoont uyt Act. 2. ende 20. dat de eerste gheloobigen broodt bracken / dat is / het Avont-mael hielden / sonder te seggen dat se den kelck naemen.

Hier teghen seght ghy / al hoe-wel het een teecken ende de actie daer ontrent alleen wort ghenoomt, daer uyt en volght niet dat de andere daer niet mede by en is geweest.

Ick antwoorde dat dit wel volght / ghelijck tek argumentere Pag. 46. De schrifruere en heeft niet met allen ghestelt sonder reden: Ergo t'en is niet sonder reden dat se nu spreeckt van eene specie alleen/nn van alle beyde te saemen.

Hier op en antwoort ghy niet directelijck: maer seght

1. De plaetsen die uyt *Ioan. 6.* diesaengaende woorden gherooken / en spreken van 't Avontmael niet. Ick hebbe boven alreede betoont dat uwe bewijzen / om dit te proberen / niet en bestaen.

Ghy seght 2. De plaetsen *Aff. 2.* ende 20. sijn onseker of se van 't H. Avontmael, of eene algemeene maeltijt sijn te verstaen.

Ick hebbe uyt de glosse van nwen bybel betoont dat van 't Avontmael sijn te verstaen / indien dese glosse niet en bestont dat moest ghy ghetoont hebben / want stont u toe dit nijn bewijs ofte te loochenen / ofte te onderlegghen : utwen bybel naemelyck op *Afforum.*

27. verstaet dit van bepde te saemen : Want de glosse seght / om met malkanderen te eten, ENDE het Avontmael des Heeren te houden. Seght ons nu of dese glosse niet is / of dat se van kleyn ghewicht is.

Ghy seght 3. *1. Cor. 10. 17.* Wort niet alleen van broode gesproken, maer oock van den drinck-beker.

E. de ick segge dat de schriftuere niet alleen op de plaetse / maer oock op andere / soo spreekt : Diegheverreghenstaende ick loochene dat daer uyt volghet dat dit een ghebodt ofte bevel Christi was / om de reueren ende schrifturen boven ghemelt. Alsoo toont ghy wel uyt het Concilte van Constants dat in de primitive kereke dit Sacrament vande gheloovighe wiert ontfangen onder beyde de specien. Maer dit en doet niet te seggen ons : want ghy moest ons aenwijzen een plaetse daer gheseyt wort dat dit altoos, over al, nootsaekelijck, uyt kracht van het ghebodt Christi gheschiedde / ende oover sulcx niet by en stont onder een specte t'ontfanghen : Dit is het point van 't disput dat 'er is in de materie tusschen ons ende de Gherefozmeerde.

Ghy seght 4. Posito daer waeren eenighe plaetsen die van broodt alleen spraken, die KONNEN bequaemlijck door die Synecochice maniere van spreken voor de heele actie ontfangen worden.

Ick hebbe u noch eens gheseydt dat KONNEN hier niet en ghelt / maer MOETEN : want als het aenkomt op een KONNEN verstaen, daer en is niet soo klaer in 't werelt of men KAN 'T anders verstaen.

Ghy seght 5. Ghenomen dat die voorsleyde schriftuer-plaetse

Ⓞ

placet

plaetsen al van 't Avontmael spraken, dat boven bewesen is dat neen, men kan daer uyt gheene sekere exclusie macken van den beker, om dat andere affirmative van den beker uydruckelijck spreken, hoedanighe eene plaetse meer is als thien negative.

Laet het ons dan soo nemen ghelijck ghy ons toegheeft: Ick segghe dat die schryfuer. plaetsen die ick u booz-ghestelt hebbe niet negative, maer affirmative en sijn: 1. Ioan. 6. daer Christus tot viermael toe affirmeert v. 48. 50. 52. 59. dat hy niet en sal sterben / ofte dat hy het eenwigh leven sal hebben die het vzoedt ofte sijn vleesch eet / is dit niet met klare woorden geaffirmeert dat ick het eenwigh leven kan hebben met 't eten van sijn vleesch? 't is waer / hy voeght daer naer het vleesch ende bloedt saemen: Maer daerom en laeten de andere propositien niet affirmative te sijn: Want als hy sijn vleesch tot twee mael toe stelt teghen het manna v. 49. ende 59. stelt hy niet het eten van sijn vleesch tegen het eten van 't manna? oversulcx gelijck het eten van 't manna niet genoeghsaem en was om de vaderghande doort te bevynden / dat ter contrarsten het eten van sijn vleesch genoeghsaem is om het eenwigh leven te gheben? 2. Als Paulus seght die onweerdelijck eet OFTE drinkt, dit is affirmatif, want hy scheidt met die woorden / OFTE, de eene specie van d'andere: volghens dien / ick segghe noch eens / dat ick gheen reden en sie / waerom dat men d'eene maniere van spreken soo wel niet en moet op nemen als d'andere / aenghesien dat de schryfuere niet sonder reden en stelt / die se min als sy in de selve materie / ende soo kort op malanderen / hare maniere van spreken berandert.

Ten lesten dat ghy seght pag. 31. dat ghy soo veel op mijn ghemoet hebt ghewonnen / dat ick af stant doe van het Argument vande Concomitantie, daer is U. E. gheabuseert / want ick en hebbe niet anders gheseydt pag. 44. als da' ghy dit Argument soo teghen ons opnaemt / als of dit schiet het eenich ende krachtichste waer dat wy in dese materie ghebruycken; ick hebbe met andere argumenten uyt de schryfuere willen toonen dat neen / daerom nochtans en segghe ick niet dat het niet en bestaet.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

DER DEN ARTYKEL.

Van de Transubstantiatie.

Ik hadde getoont *Pag. 47.* dat dit uw' argument niet en dencht: Paulus *I. Cor. II. 26. 27.* noemt het nae de Consecratie noch broodt / ergo t' is broodt: dit toonde teken met dese slot-reben: De blinde worden *Matth. 11.* dat se saegen / werden noch blinde genoemt / ergo waren noch blindt. 2. Dit woordken broode betekent menschmael spijs in de schriftuere / soo en volght het dan wederom niet / Paulus noemt het ghebroodt in't nachtmal is / broodt, ergo t' is broodt in die oeffte substantie.

Hier op antwoort ghy 1. De saeke by Mattheus wijst selven uyt, dat de blinde nu saeghen, maer in de gheleghenheyt van het Avontmael en is soo niet.

Wes niet teghenstaende teken blijve daer by / dat dese consequentie niet en bestaet / het wort broodt genoemt / ergo t' is broodt / want de schriftuere gheeft sonder wijlen den naem aen eenige saeke die se te voren was ende nu verandert is / ghelijck het blijkt in de blinde *Matth. 11.* ende *Exod. 7. 13.* daer den staf van Aaron, noch eenen staf wort gheenoemt naer dat hy verandert was in een serpent.

Wen doet' er niet toe datmen hoorde de oogghen kost in dat de blinde nu saeghen / ende den staf in een serpent was verandert / ende ter contrarfen dese gheleghenheyt niet en is in het Avontmael / ghelijck ghy volght / om dat wy noch disputeren of het broodt wort verandert in't lichaem: Want uyt dese twee voorszettelinge / t' wort broodt gheenoemt, en volght ebenwel niet (welck ghy nocht ang wilde bewijzen) Ergo t' is niet in substantie, ofte het broodt en wort niet verandert in

te lichaem, daerom en volghet dit niet/ om dat de schryf-
tuere aen saken die nu verandert waeren / den naem
gheeft die se te vozen hadden.

Bedenckt dit eens wel/ ende let'er wel op/D, Daniel,
ick en hebbe niet mijne consequentie vande blinde niet
willen toonen dat het broodt wort verandert in 't lie-
haem/maer ick hebbe nu' argument (gelijck ick moest
doen) wederlept/ende ghetoont/ dat ghy met het selbe
niet en betweest dat'er in 't Avontmael broodt in substan-
tie is / ofte dat het broodt niet verandert en wort in het lic-
haem, om dat het Paulus nae de consecratie noch broodt
noemt. Die consequentie dan moet ghy nu proberen
op eene andere maniere dan ghy ghedaen hebt.

2. Op 't ghene ick seyde dat broodt in de schryfuere
dickwils spijse beteeckenent / antwoort ghy / dat het
een ghemeen reghel is in de schriftuere dat-men van de eerste
ende eyghen beteeckenisse niet en moet af gaen tot oneyghene
ende figuerlijcke, ten zy het den noot ofte omstandigheden
vereyscht, dat hier in het Avontmael niet en is.

Ick replicere 1. Dat het gheene figuerlijcke ma-
niere van spzeken en is/ alsme segt dat dooz het woort
deken broodt nae de consecratie / spijse verstaen wort/
want het gene dat nae de consecratie/in het Avontmael
is / is eyghentlijck eene gheestelijcke spijse / ende Chri-
stus selbe seght dat sijn vleesch (sonder te disputeren of
hy dit lichaemlijcker ofte gheestelijcker wijse verstaet)
waerlijck spijse is.

Ick replicere 2. Ghenomen dit waer eene figuerlijcke
ke maniere van spzeken / ghy-lieden hout het daer
woort / dat dese maniere in alle Sacramenten gebruy-
kelijck is: Ergo indien dit woortdeken spijse figuerlijck
ghenomen wort/soo wort het ghenomen op de manie-
re / volghens utwe Maxime / die in de Sacramenten
gebruykelijck is.

Maer ghy seght / dit is hier sonder noot; ick ter-
contrarien braghe van u / wat noot dat'er is / om dat
woortdeken Lichaem figuerlijck ofte oneyghentlijck te
verstaen / ghelijck ghy dit verstaet in die woorden: Dis
is mijn lichaem?

Woorde seght ghy / indien dit argument niet goet en

oordeelen dat het broodt is 't welck soo genoemd wort,
en sullen wy noyt weten of Christus in 't avontmael broec
genomen ende gheseghent heeft.

Dit en volghet wederom niet: Want dat hy groot
genomen heeft / ende gheseghent / weten wy uyt die
woorden: Hy nam broodt ende segghend'et, te weten booz
consecratie / hier en is gheen reden om dit anders
verstaen als het luydt: Maer als het broodt wort
genoemt nae de consecratie / daer is reden om dit
anders te verstaen als het luydt / om dieswille dat hy
alreede hadde gheseyt / dit is mijn lichaem: over
terste en is 'er noyt disput gheweest soo lanck als de
verste ghesaen heeft: over het tweede / zijn t'zedert
opkomst Calvini, vele disputen gheballen: Ergo
en is gheene reden om het woordken broodt
booz de consecratie anders te verstaen als het luyt /
naer wel nae de consecratie: Want 't zy dat ghe
lykt dat Christ lichaem nae de consecratie daer lic
telijcker / 't zy geestelijcker wijze is / 't is daer eben
wel eene gheestelijcke spijs booz onse siele / 't welck het
broodt in substantie niet en kan zijn: Ergo wederom daer
is meerder reden om booz het woordken broodt na de
consecratie / spijs te verstaen / als booz de consecratie.

En tweeden pag. 48. had sck ghetoont uyt den H.
Lucas 22. dat dit uw' argument: (Het ghene dat in den
drinck-beker was na de consecratie, noemt Christus de vrucht
des winstocks, ergo 't was wijn,) wederom niet en sluyt /
dat Christus hier niet en sprack van den drinck be
ker des H. Avontmaels / maer van den drinck-beker
des Paesch-lams.

Hier op antwoort ghy pag. 36. Gelijk Lucas die woor
den voeght achter 't nemen des eersten bekers, soo voeghtse
Matheus 26. 29 ende Marcus 14. 25 even klaer achter het ne
men van den beker des avontmaels; wat ongherijmtheyde is
het dan te seggen dat Christus die woorden achter het nemen
van beyde de bekers ghebruyekt heeft?

Ik antwoorde Matheus en Marcus moeten in dese
materie verklaert worden dooz Lucas. Want Lucas
heeft sommighe omstandigheden die Matheus ende
Marcus, ofse niet / ofse soo uytzuechelijck niet en heb
ben.

ben. 1. 't is seker dat Lucas updzuckelijck spreekt van twee bekers / sijne woorzen zijn klar / dit en doet Matthæus noch Marcus niet updzuckelijck. 2. Lucas seght dat Christus van 't Paesch-lam gheseyt heeft: Ick en sal daer van niet meer eten &c. Hier van en maken Matthæus noch Marcus het minste ghewach niet. 3. Hy seght dat Christus den beker van 't nieuwen testameint zegenbe naer het avontmael: Dit lesse en hebben Matthæus noch Marcus niet: Nochtans dese omstandigheden moeten noot-sakelijck waer zijn / want Lucas, als een Euangelist / en koste niet faelen: Ergo Matthæus en Marcus moeten in dese materie verklaert worden dooz Lucas: Maer onder andere omstandigheden seght Lucas doock / dat Christus dese woorzen: Ick en sal van dese vrucht des wijnstocks niet meer drincken, gheseyt heeft van den dzinck-beker des Paesch-lams / wat reden is 'er nu / waerom dat Matthæus en Marcus, raekende dese omstandigheden / soo wel niet en moeten verklaert worden dooz Lucas, als in die andere omstandigheden? oversulcx dit nu argument en bestaet gheensins niet: Christus seght dat hy niet meer en sal drincken van de vrucht des wijnstocks, ergo in den drinck-beker van 't H. Avontmael was wijn: Want hy en sprack hier niet van den dzinck-beker des H. Avont-maels / maer van den dzinck-beker des Paesch-lams.

Ten derden / om dat ghy gheseyt hadt dat onse sinnen getuyghen dat in 't avontmael broot ende wijn is, hadde sck geantwoort pag. 49. datmen de gheloofs-stucken niet onse lichaemlycke sinnen niet en moet afmeten / om dat het gheloof een de wijs is van saeken die men niet en siet. Hebr. 11. 1.

Hier teghen seght ghy 1. Te keuren of broodt broot is, sulcx en is geene saeke des gheloofs, maer van het begrip der sinnen, de welke wel gedisponeert zijnde &c. ghelijckelijck niet en konnen dwalen noch bedrieghen.

Soo meynt ghy dan dat dese slot reden goet is: Ick sie / rieke / smaeke / ende geboele in 't avontmael broot / Ergo 't is broot in substantie: De Philosophen soude u antwoorzen dat dit niet en volghet / want sy souden u seggen dat de substantie self vande saeken geen ob-
sect

het ofte boozwoyfel is van onse uytwendige sinnen/
maer de accidenten alleen / dienvolgens het gene dat
wy in alle lichaemlycke dingen siet is de uytwendige
quantiteyt / Wittigheyt &c. het gene dat ghy riecht
is den geurt/ende soo boozts; Ten volght dan niet dat het
begrip vande uytwendighe sinnen u versekeringe gheeft vande
substantie van eenighe sake: Want de substantie self / en
is geen object van onse uytwendige sinnen; hoorderg
van den reuck / smaect &c. in 't Abontmael en geeft u
geene versekeringe vande substantie des hzoodts.

Ghy seght. 2. De saeken des gheloofs gaen wel dickwils
't begrip der sinnen te boven, maer strijden der noyt tegen; de
waerheyt ons natuerlijck bekennt gemaeckt door 't begrip der
sinnen, en kan niet strijden met de waerheyt ons bekennt ghe-
maect door openbaringe van Godts woordt, noch dese met
die, om dat Godt den auther van beyde is, die met sijn selven
niet en strijdt, ende soo weynigh lieghen kan in de natuer als
in de Schriftuere, &c.

Ick repliere. 1. ende hzaeghe of Godt soude liegen
als hy eenigh natuerlijck object anders soude verroo-
nen aen de uytwendighe sinnen/als het is; ghy seght
dat hy dit niet en kan doen als hy contrarie geopen-
baert heeft; want de waerheyt vande nature / seght
ghy / en kan niet strijden met de waerheyt van d'o-
penbaringhe Godts: Hout ghy 't dan booz vast dat
Godt gheopenbaert heeft dat'er in 't Abont-mael
met'er daer substantie van hzoodt is? Soo jaer siet gy
niet dat wy hier daer ober in disput zyn / oversulcx
dat gy wederom de questie self tot een bewijs neemt
en dat ick kan seggen / Godt en heeft dat niet geopen-
baert/maer gesept dat'er geen hzoot en is/dan alleen
d'accidenten: ergo daer en is hier gheenen strijdt
tussen de nature ende d'openbaringhe Godts. Hier
staen wy immer ghelijck: Want soo lauck als wy
noch in disput zyn / en hebt ghy gheen meerder recht
om enckelijck te segghen dat Godt geopenbaert heeft
dat'er hzoodt in substantie is tegen het begrip vande
sinnen / als ick hebbe om te segghen dat hy contrarie
gheopenbaert heeft; en alsoo al wat ghy seght en is
anders niet als petitio principij. Siet wat ick hier van
noch

noch breeder segge in mijn schryft pag. 52. 53. Derhalve soude ick gheerne weten of het niet en sivecht teghen het begrip vande uytwendige sinnen / als Christus aen Magdalena verscheen in de gedaente van eenen hovenier? ende aen syne twee discipelen in de ghedaente van eenen pelgrim?

Ten derden had ick gheseyt dat den Priester in de Messe / alleen de toevallen ofte accidenten van broot brecht.

Hier op antwoort ghy pag 38. 'T ghene in de Messe van den Priester ghebroken wordt, dat is 't ghene dat'er gheoffert wort; nu, de toevallen alleen worden ghebroken, ergo de toevallen alleen worden gheoffert.

Ick loochene de eerste propositie / ofte de Major. Het staet U. E. toe / die te bewijzen.

Ten vierden op 't ghene gy seyde? dat'er gheenen noot noch reden en was meer eene transsubstantiatio te stellen in't vontmael als in den doop, hadde ick gheantwoort dat Christus het aboutmael anders ingestelt hadde als den Doop.

Hier op antwoort ghy nu dat dit petitio principij is, ofte tot een antwoorde gheven 't ghene de eerste questie is.

Dat schijnt soo aen de ghene die mijne antwoorde niet en willen verstaen: Ick meynde dat weynighe woorden ghenoech waren booz pemandt die verstant heeft: Om van wat klaerder te spreken / ick segghe dat'er meerder reden is om transsubstantiatio te stellen in't aboutmael als in den Doop / om dat Christus in de instellinghe van 't aboutmael seyde: Dit is mijn lichaem, ende niet sulcx en heeft oyt gheseyt van den Doop.

Ten vyfden op 't ghene ghy seyde dat by soo verre daer eene transsubstantiatio waer, dat het Sacrament vernieticht sou worden, oversulcx dat het gheen sichtbaer teeken en soude sijn vande onzichtbare ghenade, hebbe ick gheantwoort dat'er de sichtbare accidenten van 't broot noch overblijven.

Hier op en antwoort ghy anders niet pag. 39. als dat Christus tot teekenen in het avontmael ingestelt ende ghenomen heeft broodt ende wijn, maer niet accidenten van broodt ende wijn. Ick

Ick replicere: Dat Christus broodt ende wijn ghe-
 nommen heeft in het aboutmael / dit en heeft noyt / dat
 ick treet/pemant gheloochent; dat hy broot eade wijn
 te teekenen ghenomen ende ingestelt heeft dat hebben
 de Catholijcken altydt gheloochent / ende is mer'er
 daer onse questie / soo begaet hier U. E. petitio principi,
 oer sulcx moest van u gheprobeert worden

Een sesden / op 't ghene ghy seyde / indien der trans-
 substantiatic waer daer souden in 't avontmael twee verschey-
 den Christi gheweest sijn, een sprekende, sichtbaer, &c. ende
 een ander niet sprekende, onzichtbaer &c. Heb ick gheant-
 woort. Dat hier uyt niet en volght dat'er twee Chri-
 sti souden gheweest sijn / niet meer (ghelijck den H.
 Thomas bemerckt *Opusc. 59. C. 7. ende Opusc. 58. C. 13.*)
 dan als uwe stemme / soo wanneer dat ghy preeckt /
 in de oozen van duysent menschen is: Want daer en
 is niet meer als eene stemme / maer sy is op duysent
 verscheyden plaetsen: Wederom als ghy uw' aensicht
 siet in bier ofte vñf spieghele / ghy en hebt niet meer
 als een aensicht/maer het wozt op verscheyden plaets-
 sen verbeeldt: Dit sijn de ghelijckenissen vanden H.
 Thomas, om de reghentwoozdighepd Christi op vele
 plaetsen/ eenighsing te verklaren: Wat seght ghy hier
 op D. Daniel ? want op dese antwoozde hebt ghy
 ghestweghen.

Ick hebbe 2. gheantwoort dat de accidenten van
 eenen mensch / den selven niet en verbeelen in vele
 menschen/ ander sing soud'et een ander mensch sijn die
 heben in 't grauw gaet ghekleedt / ende mogghen in 't
 swart: Maer spreken, sichtbaer sijn, de grootte van een-
 en mensch hebben, aen taefel, sitten &c. en sijn niet an-
 ders als accidenten / ergo daer en waren gheen twee
 verscheyden Christi in 't aboutmael/om dat hy op d'ee-
 ne plaetse sprack / sichtbaer was &c. ende op de ande-
 re niet: 't en was dan niet meer als eenen Christus,
 ghelijck uwe stemme maer een is / al-hoe-wel sy in de
 oozen van duysent mensche is/ende uw' aensicht maer
 een / al-hoe-wel het in verscheyden spieghele / in d'ee-
 ne groot / in d'andere klepu / in d'ene grauw / in
 d'ander wit / wozt verbeeldt.

Hier op antwoort ghy / dat een en de selve mensch op eenen tijdt te ghelijck contrarien actien op verscheyden plaetsen sou konnen doen, dat meenen wy niet meer moghelijk te sijn als dat een en de selve mensch, op een en de selve plaetse, en tijdt, sou konnen lieghen, op d'andere de waerheydt spreken &c.

Bewijst my dat dit onmoghelijk is als den selven mensch op verscheyden plaetsen soude ghestelt worden / want ghy affirmert dat dit onmoghelijk is / wy meenen dat neen.

Ten sebesten: Het ghene ghy wederom seght pag. 40. ende 41. met de selve woorzen als ghy gedaen hadt pag. 36. ende 37. heb ick hier boven wederleedt.

Ten achtsten: ghy schrijft my toe / als of ick gheseyt hadde / dat ghy ergens seght / t'is onmogelijk in het nieuw testament dat den wijn kan ghetranssubstantieert worden.

Met ulven goeden oozlof D. Daniel, leest mijne woorzen noch eens pag. 53. daer sult ghy vinden dat ick u soo niet en doe spreken / als ghy hier boozgheeft / maer soo: Godt en kan gheene teghen-strijdende dinghen doen, is het niet waer dat ghy dit gesept hebt? hier op heb ick ghebraght of ghy daer upt wilt besluyten dat onse transsubstantie onmogelijk is? is dit absolutelijck te segghen dat ghy se booz onmoghelijk hout?

Doch ghenomen ick had het gheseyt: Wat was'er in misdaen? is dit niet eene consequente die vast gaet: D. van Henghel seght dat Godt gerne teghen-strijdende dinghen kan doen: Maer in de transsubstantie van den wijn in het bloet / sijn teghen-strijdende dinghen: Ergo Godt en kan den wijn niet transsubstantieren in bloet.

Is dit niet uw' argument? soo neen: waer toe dient dan dese ulve boozstellinghe / Godt en kan gheen teghen-strijdende dinghen doen; Wat wilt ghy daermede bewijzen? bekent ghy dat het ulv' argument is? soo en soude ick niet misdaen hebben / indien ick absolutelijck hadde gheseyt dat D. van Henghel de transsubstantie booz onmoghelijk hout: Hier op heb ick pag. 54. mijn recht ghebruyekt om van hem als affirmans te versoeken dat hy dese onmoghelijckheyt soude waereren,

beren / maer dit is in sijne penne ghebleven.

Ten neghensten; op 't ghene ghy sepdē / dat de transsubstantiatie niet bewesen kan worden uyt dese woorden, dit is mijn lichaem, om dat Christus niet en seght, het werde mijn lichaem als of hy het wilde ghebieden te veranderen, dienvolghens dat het broodt niet verandert en was in 't lichaem.

Hier op heb ick gheantwoort dat dese consequente wederom niet en bestaet: Christus en heeft niet gheseyt het werde mijn lichaem, noch niet gheboden te veranderen, Ergo het broodt en is nter verandert in 't lichaem: Ick hebbe u pag. 54. gheseyt dat die consequente uiter meer en bestaet / als dese volghende: Christus en heeft in Cana van Galileen niet gheseyt het water werde wijn, noch niet gheboden te veranderen, Ergo het water en is niet verandert in wijn.

Hier teghen seght ghy pag. 43. 'T is buyten twijffel dat Christus sonder woorden te spreken, of ghebiedende woorden te spreken, door sijnen enckelen wille de schepselen kan veranderen, maer Christus nu spteeckt van broodt dat hy ghenomen ende gebroken hadde, ende daer van seght hy, dit is mijn lichaem, soo segghen wy dat onse verklaringhe ghevoeghlijcker is als die vande transsubstantiatie.

Siet ghy niet dat het hier wederom aenkomt op petitio principij, als ghy seght dat Christus van 't broodt seght dat het sijn lichaem is? dit is in de questie of hy dit seght van het broodt, wy segghen dat neen / soo staet het u dan wederom toe dit te proberen: Hiermede licht oock om verre al wat ghy seght pag. 41, te weten / ten kan niet gheseyt worden dat broodt vleesch, of een menschelijck lichaem is &c. Siet ghe wel ghy gaet hier al op uwe eyghen phantasie wederom voort / als of Christus sepdē van 't broodt dat het sijn lichaem is / wy loochenen dat hy dit seght van het broodt / Ergo probeert het.

Ten lesien hebt ghy ons voorghestelt dese woorden Ioan. 6. 63. Den gheest is 't die levendigh maeckt, het vleesch en is niet nut, als of Christus daer alleentijck sprack van een gheestelijck eten.

Ick hebbe u daer teghen ghestelt pag. 56. de ver-
klaer-

klaeringhe van Augustinus dese dese plaetse heel contra-
rie verstaet.

Hier op seght ghy: Wy en houden onse argumenten daer
mede niet voldaen.

Ick en kan niet bedencken van wat argumenten
dat ghy hier spreekt: Want ghy en hebt niet een ar-
gument ghemaect op dese plaetse Joannis, dan alleen-
lijck gheseyt dat moet soo sijn / of dat is soo. Ober-
sulcx heb ick van u bewijfen vereycht / ende noch te-
ghenwoozdelijck doe. Coont ons dat de verklarin-
ghe van Augustinus niet en bestaet / ende soo ghy
meynt dat neen / stelt ons een beter hoor / niet met
enckelijck te segghen dat moet soo verstaen wo-
den / maer met dit te betoonen upt andere schrif-
turen.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

VIERDEN ARTYKEL.

Handelende van de Misse.

TEn eersten / op 't ghene ghy seght dat Christus hem
selven maer eens en heeft opgheoffert *Hebr. 7, 27, &c.* om
te toonen dat onse Misse strijdt teghen schyftuere;
heb ick *pag. 57.* met ulven Bybel gheantwoort dat die
schyftuer-plaetsen / die ghy ons voorstelt / alleenlijck
sprecken van de bloedighe offerhande die Christus heeft
gheoffert aen 't kruys.

Dit bekent ghy *pag. 44.* maer ghy seght dat ghy noyt
van een andere offerhande Christi, die onbloedig is /
in de schyftuere ghelesen en hebt. Laet P. Hazart ons
dit aenwijsen.

Dit is wederom eene wonderlijcke maniere van
disputeren: Ick en moet niet betoonen dat 'er een an-
der offerhande is: Maer gy moet dese ulve consequen-
tie goet maken: Paulus *Hebr. 7, 27, &c.* seght dat Christus
maer

maer eens sijn selven gheoffert heeft aen het kint: Ergo men mach die offerhande niet dickwils herhalen op eene andere maniere; die consequentie loochenen wy: probeertie dan.

Ten tweeden / op 't ghene ghy seydte dat Christus nu verheerlijckt sijnde niet meer en kan lijden noch sterven, noch bloet vergieten, dienvolghens niet meer gheoffert kan worden: Heb ick gheantwoort dat dit soo is: maer dat hier wt die slot-reden volghet / dat hy niet meer gheoffert kan worden, dat heb ick gheloochent / ende u doen goetd maken: Want ghelijck ick daer by ghevoeght hebbe / tot alle sacrificien en wort gheene bloet-stortinghe verpicht *Levit. 2.*

Hier op antwoort gy nu *Pag. 44.* ende bekent dat tot spijs offeren en dranck offeren, de welke gheschiedden med dinghen die gheen leven en hadden, ende waer van *Levit. 2.* wort ghehandelt, gheene bloet stortinghe vereyscht wiert, maer wel tot slacht offeren, ende van dinghen die leven ontfaen hadden gelijk Paulus seght *Hebr. 9. 22.* Waer op ghy al dus argumentert: Maer Christi verheerlijckt lichaem en is nu gheene destructie of doodinghe subject, ergo Christi verheerlijckt lichaem en kan nu niet worden gheoffert.

Ick replicere 1. op t'ghene Paulus seght *Hebraor. 9.* Dat alle dinghen worden by-kans door bloet ghereyniche nae de Wet, ende sonder bloetstortinghe en geschiet geene vergevinge: Hier spreekt Paulus seght ick / van de Wet Moyses alleen: Ergo dit moet oock soo gheschieden inde Wet Christi, te weten / dat men gheene offerhande en kan doen sonder bloet-stortinghe: Dit en volghet wederom utet wt dese schriftever-pfaerte.

Mijne tweede replike op uw' argument sal ick batelijck stellen als ick sal handelen van't *Diersterdom* *Melchisedechs*: Laet ons daer-en-tusschen hoozen was ghy noch voozder seght.

Christus, seght ghy / en heeft het minste woort niet belast van sich te offeren &c. Ick hebbe gheantwoort: Hoe weet ghy dat Christus, segghende: Doet dat, hier vooz niet en verstonde / offert dat? Want / ghelijck ick
toone

toone Pag. 59. uyt de schryftuere / DOEN is in 't Hebreusch te segghen / OFFEREN, desghelijckx oock in het Latijn, FACERE.

Hier teghen seght ghy Pag. 45. 1. Dat dit woordeken DOEN, somtijds soo veel als Offeren kan beteekenen, uyt de omstandicheyt ofte subjecte materie; te weten, daer van offerhanden ghesproken wort; Maer dat men hier uyt niet beslyuten en kan dat het oock die beteekenisse moet hebben daer men van gheene offerhande, maer van een Sacrament spreekt.

Is dit niet mederom petitio principii, ofte onse questie self tot een bewijs nemen/ soo en weet ick niet wat dat het is: Is onse questie hier niet of Christus in 't leste Abontmael belast heeft hem te offeren? ick wille toonen dat jae / om dat hy seyde tot sijne discipelen Doet dat, ende ick toone uyt de schryftuere / dat DOEN is te segghen offeren, ende nu komt ghy hier segghen Christus en spreekt in 't leste Abontmael van geene offerhande: Siet gy niet dat dit onse questie is? ofte wel/ indien ghy alleen in 't generael hebt willen segghen/ dat men hier van gheene offerhande en spreekt; yder een/ die maer ooghen en heeft/ kan contrarie sien uyt onse schriften/ te weten/ dat wy hier niet anders en disputeren als van d'offerhande: Hoe ghy t'dan maecht of te niet/ ghy moet bekennen/ dat ghy de questie self tot een bewijs neemt/ dienvolghens mijn argument niet en beantwoort.

Maer ghy seght. 2. dat het woordeken DOEN seer bequaem in eene generale beteekenisse kan overgheset worden / Bereyden, ghelijck ulme oversetters doen.

Ich hebbe gheroont uyt het Hebreusch woordeken/ dat niet: Doch/ laet het ons soo nemen / dat het 3. Reg. 18. 23. beteekent Bereyden, ghelijck den text van uwen Bybel heeft/ soo ghebruyck ick dan uw' eygen argument teghen u / ende segghe/ dat woordeken Bereyden moet verstaen worden volghens d'omstandicheyt ofte subjecte materie: maer op 3. Reg. 18. 23. wort ghesproken van offerhande / Ergo Christus dat woordeken ghebruyckende in 't leste aboutmael / sprach van eene offerhande.

Ghy

Ghy seght 3. Christus soude voorwaer seer magher en
loncker van de vermaerde offerhande der Misse hebben ghe-
sproken, indien dit moet ghehaelt worden uyt dat eene gene-
rale woort, Doet dat.

Ick antwoorde dat hy met dit woordcken klaerder
soude ghesproken hebben van offerhande te doen / dan
hy door dese woorden / dit is mijn lichaem, volgheng
mits gheboelen / soude verstaen hebben een teecken ofte
figure des lichaems: Want noyt en heeft Evangelist noch
Apostel / noch de heele schryftuere / sprekende van 't
lichaem Christi in 't Abontmael / ergens gheseyt dat het
een teecken ofte figure des lichaems is, daer wy ter con-
trarien bevinden dat de schryftuere door het woorde-
ken DOEN, verstaet OFFEREN, ende FACERE in het
Latyn, soo dit Hieronymus oerset / eyghentlijck / ende op
de beste Latynsche maniere / te segghen is / sacrificie doen.

Dit heb ick boozders bebesticht met *Hebr. 5. 6* daer
Paulus seght dat Christus een Priester is nae de ordeninge van
Melchisedech: Maer soo een Priester en kost hy niet
wesen / ten zy dat hy sijn selven offerde in 't leste A-
bontmael onder de gedaente van broode ende wijn.

Dese twee stellinghe ontkent gy als ongesondeert?
Ick probeer se / en toone dat se wel gesondeert is. 1.
Ick segge Paulus *Heb. 7. 11.* dat Christus, nu niet meer en moet
ten Priester ghenoecht worden nae de ordeninge van
Aaron: Maerom dat? ander sijn seght Paulus *Cap. 9. v. 26.*
soude hy dickwils moeten lijden en bloet-storten, ghelijck Aa-
ron oock dickwils bloedighe sacrificien offerde. Doch /
al so Christus nu niet meer en kan lijden noch bloedt-
storten / so en kan hy niet meer ghenoecht worden een
Priester nae de ordeninghe van Aaron: Hier uyt besluyt
dan Paulus *Cap. 7. v. 11.* dat 'er een ander Priester moest
opstaen / de welke soude sijn nae de ordeninghe van
Melchisedech, ende toen herhaelt hy tot dymael toe / te
weten / *Cap. 5. v. 6. 10.* ende *cap. 11. v. 77* dat Christus dien
Priester is nae de ordeninghe van Melchisedech, ende op dat
niemand en sou twyffelen of Melchisedech een waerach-
telij Priester was / soo segt Paulus *cap. v. 1* uytzuckelijck
dat hy een Priester was vanden alderhoochsten Godt.

Hier

Hier op maect ick dit argument: Gheen Priester en kan zijn sonder sacrificie / want dit zijn correlativa: Maer Melchisedech is een Priester gheweest: Ergo Melchisedech en is niet gheweest sonder sacrificie.

En is de questie welck dit sacrificie gheweest zy: Dit staet Gen. 14 daer gheseyt wordt: Melchisedech Coninck van Salem heeft voort gebracht broodt ende wijn, want hy was Priester vanden alderhooghsten Godt. Dit woordt Ken voortgebracht hebben de oudste Latijnsche ende Grieksche Vaders / verstaen vooz Offeren. 1. Cyprianus *Ep. ad Cecil.* Melchisedech, seyt hy / heeft broodt gheoffert en wijn. 2. Hieronymus *Epist. ad Marcel.* Melchisedech heeft broodt en wijn gheoffert, zijnde van toen af, eene figure van Christus. 3. Augustinus *lib. 16. de Civit. Cap. 22* daer hy van 't sacrificie van Melchisedech handelt / seght: Daer is eerst verschenen het sacrificie 't welck nu van de Christenen wordt gheoffert aen Godt. 4. Eucherius *Lugdun. lib. 2. Cap. 18. in Genes.* seght: Melchisedech Priester des aler hooghsten Godts heeft broodt ende wijn tot sacrificie gheoffert. 5. Eusebius *Caesarensis lib. 5. demonstrat. Euang. cap. 3* Men beviot niet, seyt hy / dat Melchisedech eenigh ander sacrificie gedaen heeft als van broodt ende wijn.

Dese **H. Vaders** heb ick hier willen voozstellen / om dat het redelijcker is te volghen de verklaringhe van dese **H. mannen** / als by exempel / van Calvijn, ofte de oversetters van Dordrecht.

Nochtans ist dat ghy met dese Vaders niet te vreden en zijt / hoozt dan wat de oude Joodsche Rabbinen hier van gheseyt hebben; die kosten immers de saekte beter verstaen als nye oversetters / ofte Calvijn; ofte ghy selve.

1. Rabbi Moyses Hadassan *in cap. 14. Genes.* verstaet vooz voortbrenghen, offeren wijn ende broodt.

2. R. Semuel filius Nahman, seght: Melchisedech offerde aen Godt sacrificie van broodt ende wijn, ende voeght'er by: Ghelijck op de selve plaetse gheseyt wordt, hy was een Priester des alderhooghsten Godts. Toen vzaeght hy: Wie is desen Melchisedech? antwoydt: Dit is den rechtveerdighen ende saligmaker, den Coningh Messias: Wat leert hy dat men moet seggen, als by seght: Hy heeft opgeoffert broodt ende wijn &c.

3. **R.** Pinhas filius Jahir seght: Ten tijde vanden Messias sullen alle sacrificien op-houden, ende het sacrificie van broot ende wijn en sal noyt ophouden, ghelijck'er gheseyt wordt Gen. 14: Melchisedech Coninck van Salem heeft uytgenomen broot ende wijn, dat is, den Coninck Messias sal het sacrificie van broot ende wijn af-scheyden van alle de andere sacrificien.

4. **R.** Johai seght mede / dat alle sacrificien ten tijde vanden Messias sullen ophouden, maer noyt het sacrificie van broodt ende wijn.

Mer wie hout ghy het nu? ofte met dese oude Joodsche Rabbijnen / die dooz voort-brenghen, verstaen hebben dat Melchisedech broot ende wijn heeft geoffert? ofte met uwe oversetters die op Genes. 14. Num. 19 contrarie segghen / om dat het Hebreusch woordeken, voort-brenghen, soo als sy segghen / neyghens in de H. Schriftuere ghebruyckt wort voor offeren? Wie verstont de Hebreuschsche tale beter? die oude Rabbijnen / waer van St. Johai vele jaeren dooz de tijden Christi gheleest heeft / ofte wel uwe oversetters?

Is saeken dat ghy t met geene van beyde en hout / ende seght dat de schryftuere haer selven op-wijst: Egh toone contrarie. 1. Het Hebreusch woordeken Horis, 't welck in uwen Bijbel overghesedt is / heeft voort ghebracht, gh'bruyckt de schryftuere oock in de sacrificien / siet Iud. 6. v. 18. daer sult ghy vinden מנחת חורין Horseti mincha, daer ghehandelt wort van een sacrificie te doen ghelijck Arias Montanus in uwe oversettinghe / op dese plaetse bemerckt / want dooz het woordeken Mincha, verstaet hy sacrificie: Er go als de schryftuere van Melchisedech spreect / ende dit woordeken Horis ghebruyckt / hy heeft vorditgebracht, mer dooz kan verstaen worden / hy heeft geoffert, ghebruyckt het oock de doozseyde Joodsche Rabbijnen verstaen hebben / kan het anders verstaen worden als ghy seght / soo en wijst dan de schryftuere haer selven niet op / dat Melchisedech gheen broodt en wijn gheoffert en niet tot sacrificie.

Ten anderen contrarie blijkt upt dese woorden te ber op volghen: Want hy was Priester des alderhodghen Gods: Dit woordeken Want, ghebruyckt men om

om reden te gheben van 't gheue te hozen gheseyt is: De schryftuere hadde te hozen gesept dat Melchisedech broodt ende wijn boozt ghebracht hadde / als sy daer daerelijck hy boeght: Want hy was Priester, sy gheeft reden waerom dat hy broodt ende wijn boozt broecht / te weten / om sacrifice te doen: Want hy was Priester, welkers eyghen ampt is sacrifice te doen.

Dit heeft mede Rabbi Semuel, ende met hem R. Moyses Hadarfan, die hier in de boestappen van Semuel volght / soo verstaen / als hy seght: Melchisedech heeft broodt ende wijn gheoffert, ende hy was Priester des alderhooghten Godts.

Ten doet'er niet toe / dat hy in de plaetse van het woordteken WANT, hier stelt het woordteken ENDE, ghelijck't oock staet in vmen Bijbel: Want ve of van in 't Hebreusch, ofte ENDE, is in de schryftuere dieck wils te segghen Want ofte Om dat. Siet Psalm 49. v. 5. Wiens oock de zee is, ENDE hy heeftse ghemaect soo staet'er in 't Hebreusch, soo heeft het oock Arias Montanus oergheseyt: ENDE is hier te segghen WANT, ghelijck die vmen eyghen Bijbel verstaen heeft: siet boven dien / *Isaia* 64. v. 5: Ghy zijt vergramt, ENDE wy hebben teghen u ghesondicht, ENDE is daer te segghen OM DAT. Ergo wederom de schryftuere als sy seght ENDE Melchisedech was Priester: en wijst haet selven niet upt dat Melchisedech hier gheen sacrifice van broodt ende wijn gheoffert en heeft.

Ick hebbe dan / ende upt de verklaeringhe vande H. Daders / ende vande oude Ioodsche Rabbinen / lae upt de schryftuere selve / betwisen dat Melchisedech een sacrifice van broodt ende wijn offerde aen Godt: Wy sullen hier op vme wederlegginghe verwachten. *Middelertijt* gae ick boozt in mijne bewijzen upt Paulo.

Desen Apostel seght / *Heb* 7. v. 12. daer het priesterdom wort verandert, gheschiedt oock nootsakelijck veranderinge van Wet: Maer daer het priesterdom verandert / daer moet oock eenen anderen Priester zyn / Ergo als de oude Wet van Christo in de nentwe verandert wiert /

niet / daer moest eenen anderen Priester sijn : Dit
 sient ons Paulus self toe als hy v. 11. seght dat'er een
 ander Priester moest opstaen / vervolghens oock een
 ander ofte nieuw sacrificie : Want ghelijck ick ghe-
 segt hebbe / ende klaerlijck blijckt / dien anderen
 Priester / waer dooz Paulus v. 15, 17. Christum verstaet/
 moest sijn nae de ordeninghe, ende ghelijckenisse van Mel-
 chisedech: Ergo Christus moest een sacrificie doen nae de
 ordeninghe ende ghelijckenisse van Melchisedech: Dit en
 kan niet verstaen worden van het bloedigh sacrificie
 des kruys: Want 1. Paulus seght dat Christus nu niet
 meer een Priester moet ghenoemt worden nae de or-
 deninghe van Aaron, die bloedighe sacrificien offerde.
 2. Melchisedech en heeft noyt bloedighe sacrificien ghe-
 offert / ergo een Priester nae de ordeninghe van Mel-
 chisedech moest een ander soorte van sacrificie offeren:
 Melchisedech, ghelijck nu bewesen is / hadde een sacrifi-
 cie van broodt ende wijn gheofferet: Ergo.

Ghy sult mi segghen: Hier vnt sou volghen dat
 ons sacrificie bestaet in enckel broodt ende wijn.

Ick antwoorde dat dit niet en volghet. 1. Om dat
 op uwen Bybel Hebr. 8. v. 2. Num 6. bekenet dat Melchi-
 sedech eene figure ende voorbeeld Christi was 2 Om dat
 Paulus seght 1. Cor. 11. 11. dat alles in de oude niet ghe-
 schiede tot eene figure van het toekomende 3. Om dat
 hy seght dat Christus een Priester is niet alleen nae de or-
 deninghe van Melchisedech, maer oock nae de ghelijckenisse.

Hier vnt ontsaet nu dit argument: Dit sacken dat
 Melchisedech, ghelijck uwen Bybel bekenet eene figure
 ende voorbeeld van Christus gheweest is / dit moet hy
 naemelijck gheweest sijn aengaende sijn Priesterdom/
 dienvolghens sijn sacrificie.

Dit blijckt vnt Paulo: Want naer dat hy Cap. 7, v. 11.
 hadde gheseyt dat Christus een Priester is nae de orde-
 ninghe van Melchisedech, soo seght hy v. 15. dat hy is
 een Priester nae de ghelijckenisse van Melchisedech: Maer
 het ghene dat de ghelijckenisse van eenighe saeke is / en
 is de saeck selve in substantie niet: Ergo als Paulus
 seght dat Christus een Priester is niet alleen nae de orde-
 ninghe van Melchisedech, maer oock nae de ghelijckenisse,
 hier mede

hiermede toont Paulus dat Christus niet alleen een oprecht ende waerachtigh Priester is ghelyck Melchisedech was/dien volgens dat hy een oprecht ende waerachtigh sacrificie moest doen / ghelyck Melchisedech hadde ghedaen: Maer Paulus toont oock / dat het Priesterschap / ende verbolghens 't sacrificie Christi het selve niet en moest sijn in sijn wesen ofte substantie met het Priesterschap ende sacrificie van Melchisedech, maer nae de ghelijckenisse ofte voorbeeld ende figure: Ergo 't en volghet niet dat daerom het sacrificie Christi moest bestaen in enckel broodt ende wijn / ghelyck dat van Melchisedech: andersins sond'et in substantie het selve sijn / ende niet nae ghelijckenisse.

Dit bevestighe ick wederom met de woorden van Paulus: 't is seker dat den Apostel *Hebr. 5. 4. ende 8. 5. ende 9. 9.* den hoogh-priester Aaron stelt tot een voorbeeld van Christus, ende de bloedigh sacrificien die Aaron dede / tot eene schaduwte ofte figure / ende afbeeldinghe van 't bloedigh sacrificie dat Christus dede aen het kruys: Maer ghelyck upt die afbeeldinghe niet en volghet dat Christus dat selve sacrificie in substantie moest doen / die Aaron ghedaen hadde / maer wel dat hy een sacrificie moest doen dat eenighe ghelijckenisse hadde met die van Aaron, te weten / met uptstoffen van bloedt / doch / niet van beesten / maer van sijn eyghen lichaem; alsoo en volghet het oock niet dat hy als Priester nae de ordeninghe van Melchisedech, het selve sacrificie in substantie moest doen dat Melchisedech hadde ghedaen / te weten / van enckel broodt ende wijn / maer nae ghelijckenisse, te weten / van sijn lichaem en bloedt onder de ghedaenten van broodt ende wijn.

Du vzaegh ick of Christus opt eenigh sacrificie ghedaen heeft volgens de ordeninghe van Melchisedech? segghet ghy dat neen? soo heeft hy dan alleen den ydelen naem van Priester nae de ordeninghe van Melchisedech ghevoert sonder de daer te hebben: Want het Priesterschap en kan niet bestaen sonder sacrificie. Dit bliect klaer upt Paulus *Hebr. 8. 3.* daer hy segghet dat yegelyck hoogh-priester ghestelt wort om offerhanden te doen / waer upt

op-
 nie-
 der-
 dech
 het
 het
 tie
 ch,
 Er-
 nifi
 jck
 tie
 an
 8. 5.
 002
 die
 af-
 de
 niet
 nie
 dat
 nis-
 02-
 sijn
 hy
 sel-
 ech
 de
 lic-
 en
 he-
 17
 em
 he-
 ap
 ac-
 th-
 ac-
 yt

wt hy besuyt / dat Christus doech nootsackelijck pers
 noot hebben dat hy sou offeren: Maer / ghelijck Pau-
 lus hi sprceekt van het Priesterschap der oude Wet
 waende in bloedige sacrificien van beesten/ende daer
 wt besuyt / dat Christus een bloedigh sacrifice van sijn
 lichaem moest doen / soo als hy dit verclaert *Hebr 9.*
12. alsoo seght den selven Apostel met klare woor-
 den dat Christus een Priester is nae de ordeninghe van Mel-
 chisedech, volghet dan wt de boozgaende redenughe
 van Paulus, dat hy nootsackelijck pers moet ghehadt
 hebben / 't welck hy nae dese ordenughe sou offeren/
 so moet hy / dan nae dese ordeninghe, altemet een sa-
 crifice ghedaen hebben.

Andien ghy my bekennt dat hy nae dese ordeninghe,
 niet daer een sacrifice ghedaen heeft: soo argumen-
 tich aldus: Dit sacrifice en kost gheen ander sijn
 nae de ghelijckenisse van 't Priesterschap ende sacrifice
 Melchisedechs als het sacrifice van sijn lichaem ende
 daer onder de ghedaente van broodt ende wijn: Er-
 go soo een sacrifice heeft Christus ghedaen in 't leste a-
 bontmael / ofte soo hy 't daer niet ghedaen en heeft/
 so en heeft noyt een sacrifice ghedaen nae de ordenu-
 ghe ende gelijckenisse van Melchisedech Ergo soo heeft
 Paulus niet wel gheseyt dat hy is een Priester nae de or-
 deninghe ende ghelijckenisse van Melchisedech?

Hier teghen seght ghy pag 46. Den Apostel stelt de
 gelijckenisse oft over een-komste/oft het ghesfigureer-
 de tusschen Melchisedech ende Christus, daer wt trecken-
 de de heerlijkheydt van Christi Priesterschap in andere
 dinghen.

Maer ghy hebt ons vergheten te segghen / welke
 dese dinghen sijn in 't besondert / u te vreden houdende
 wt ons te senden tot *Hebr. 7.* Wel aen dan / laet ons
 sien / welke dese dinghen sijn / soo als sy aenghe-
 kent worden van uwe oversetters

1. Segghen sy: Hier in bestaet het ghesfigureerde of-
 gelijckenisse tusschen Christum ende Melchisedech, dat/
 ghelijck Melchisedech een Coninc der gherechtigheydt
 was / alsoo doech Christus ghenome
 wort.

Ich stemme dat toe: Maer Koninck en Priester sijn / sijn twee ampten heel verscheyden van malkanderen / soo en kan Christus dan / booz soo veel als hy een Koninck des hede ende gherechtighydt is / gheen Priester sijn nae de ordeninghe ende ghelijckenisse van Melchisedech: Maer Paulus seght updruckelijck dat hy soo een Priester is / soo stelt hy dan / behalven die eerste ghelijckenisse / noch eene andere tusschen het Priesterschap van Melchisedech ende tusschen het Priesterschap Christi, verbolghens oock tusschen het sacrificie (want Priester en Sacrificie en konnen niet gescheyden worden) van Melchisedech, ende tusschen het sacrificie Christi nae de ordeninghe van Melchisedech.

Ergo dese eerste oppositie en kan hier niet gheliden teghen mijne boozgaende argumenten.

2. Segghen ulve oversetters dat Paulus Melchisedech boozstelt als eene signere Christi, om dat hy ghelijck als sonder beginsel en eynde was / alsoo de schriftuere nergens sijn vader / noch moeder / noch ghesachte aenteekent / het welck in Christo verbult wordt: want nae de menschelijcke nature is hy sonder vader / ende nae de godlijcke / sonder moeder en sonder gheslacht.

Ich stemme dit mede al toe: Maer hier upt en hebben wy noch niet hoe Christus een Priester is nae de ordeninghe van Melchisedech: Want sonder vader of moeder te sijn / ghelijck de schriftuere spreekt / raecht wel het ghesachte / maer wat gaet dat het Priesterschap aen? Want de schriftuere en heeft oock niet aengheteekent het ghesachte van Job noch van Elias, ende nochtans dese en waren gheene Priesters: Ergo het Priesterschap Christi nae de ordeninghe van Melchisedech, siet noch op wat anders als op het ghesachte van Melchisedech.

3. Stellen ulve oversetters hier in oock de ghelijckenisse / dat Melchisedech als Priester / Abraham heeft gezeghent / ende hy van hem thenden ontfanghen / alsoo heeft Christus het ghesachte van Abraham in alle ghebooghen ghezeghent &c.

Dat het soo is: Maer noch en hebben wy niet dat

dat Christus, ghelijck Paulus, seght / een Priester is nae de ordeninghe van Melchisedech; Want dit zeggheuen van Melchisedech, ende ontfanghen van thienden / was oock ghemeen aen het Priesterdom van Levi: Maer Paulus seght Hebr. 7, 11. dat Christus gheen Priester en is nae de ordeninghe van Levi: Ergo de ghelijckenisse tusschen het Priesterschap van Melchisedech ende van Christus, siet noch op wat anders als op het zeggheuen, ende ontfanghen van thienden: Want wy moeten pers hebben dat soo eegghen sy aen 't Priesterschap van Melchisedech, dat het niet ghemeen en sy aen 't Priesterdom van Levi, andersins soude Christus dles-aengaende soo wel een Priester ghenoemt moghen worden nae de ordeninghe van Levi, als nae de ordeninghe van Melchisedech, 't welck Paulus niet wilt toestaen. Ten anderen / al-hoe-wel dat het eegghents aen het ampt van een Priester / 't en is nochtans / noch 't en kan gheen sacrificie ghenoemt worden: Maer ghelijck wy ghesien hebben / Paulus beluoft dat een Priester noot-saekelijck pers moet hebben dat hy kan offeren / Ergo Paulus spreect van wat meer als van zegenen, wanneer hy seght dat Christus een Priester is nae de ordeninghe van Melchisedech.

4. Sont ghy konnen segghen dat de ghelijckenisse tusschen Melchisedech / ende Christum hter in oock bestaet / dat Melchisedech, aengaende sijn Priesterdom / aen niemant ghesuccedeert is / ende oock niemant aen hem / alsoo en heeft Christus in sijn Priesterdom gheene boozsaten ghehad.

Ick sal dese ghelijckenisse oock gherne antweerden: Maer hter upt en hebben wy noch niet / wacrom dat Christus een Priester is / besonderlijck nae de ordeninghe van Melchisedech: Want Abel was een Priester in de Wer vande natuere / ende nochtans en heeft hy noch boozsaten / noch naesaten ghehad in sijn Priesterdom: Wacrom nochtans en mach men niet segghen dat Christus een Priester is nae de ordeninghe van Abel: Soo moet'er dan / segghe ick noch eens / noch eenige andere eegghenschap ende besonderheit sijn / wacrom dat Christus een Priester is / precise nae de ordeninghe van Melchisedech.

4

5. Sont

5. Sout ghy kunnen segghen dat hy nae dese ordeninghe een Priester was / om dat hy sacrificie gedaen heeft van ghebeden / en danck-segginghen / ende noch mer'er daer booz ons bidt in den Hemel.

Dit en is oock niet ghenoech : Want behalven dat de ghebeden en danckseggingen aen alle Priesters gemeen zijn / ober sulcx hier uyt niet besloten kan worden dat Christus een Priester was besonderlyck nae de ordeninghe van Melchisedech, soo ist dat Paulus niet en kan spreken van gebeden of danck-segginghen te offeren : Want / volgens sijn segghen / in de plaetse van de Joodsche sacrificien moest'er in de nieuwe wet een sacrificie tughesteld worden / heel verschillende van alle de Joodsche : Want / seght hy / daer het Priesterschap verandert wort, wort nootsakelijck de wet oock verandert, tot dien opnde moest'er een ander Priester opstaen nae de ordeninghe van Melchisedech : Waer. De Joden hadden haere sacrificien van danck-segginghen ende ghebeden : Ergo Paulus en spreekt hier van soodanighe sacrificien niet / ander sijn en sonde het Priesterschap / ende Joodsche sacrificien niet de nieuwe wet niet verandert zijn. Opdelijck en kan hy hier niet spreken van het bloedigh sacrificie des kruys / want dit en was gheen sacrificie nae de ordeninghe van Melchisedech.

Ten lesten seght ghy Pag. 46 Den Apostel en spreekt in dat Capittel Hebr. 7. niet een woort van dat Christus broodt ende wijn gheoffert sou hebben.

Wat besluyt ghy daer uyt ? dat Paulus hier niet en spreekt van 't sacrificie van Melchisedech, ofte dat Christus dat niet en sonde gedaen hebben / Ich loochene die consequentie. Het staet u toe die te bewijzen / ghelijck ich nu in 't danck ende breedt mijne tweede voorstellinghe hebbe bewesen / die ghy boven als ongefondeert, hebt ontken. Hier mede schryde ick van dit stuck / ende komme tot uwe andere bewijzen tegen de Masse.

1. Op het ghene ghy seyd : Indien het avontmael eene offerhande is, oft het moet een vervullinghe van d'offerhande aen 't Kruys zijn, ofte eene herhalinghe, heb ick guraant-woort : Neemt dat het eene herhalinghe zy. Hier teghen
hadt

dat ghy gheseyt: Die herhalinghe is onnoodigh, om dat Christus met eene offerhande in eeuwigheyt heeft volmaect de ghene die geheylight worden. *Heb 10. 14.* Hier op heb ick ghebraght: Indiense allegaer soo volmaect ende soo heyligh zijn, waer toe dient de herhalinghe vanden doop Christi, en van sijn avontmael?

Aengaende den Doop, seght ghy / die en wordt by de Geresozmeerde niet herhaelt aen de ghene die eens ghedoopt zijn.

Dat en is de bzaeghe niet: Want ghy wist wel dat dit by ons oock niet en geschiet / soo kost U E. dan wel weten dat ick sprack van de herhalinge des doops die om elck kiint in 't besonder gegeven wort: Want ofte die sijn heyligh ende volmaccht / ofte niet: soo ja: waer toe dient dan den Doop? 'oo neen? soo en zynse dan allegaer soo volmaccht ende heyligh niet / of sy konnen noch heyligher worden: waerom en kan men dit van de offerhande der Wisse niet segghen?

Wat de herhalinge van 't Avontmael aengaet / seght ghy Pag. 47 heeft Paulus te kennen gegeven *1. Cor. 11. 26* als hy seght: Soo dickwils als ghy dit broot sult eten Sec. ende die herhalinghe is noodigh tot versterckinge des geloofs, ende vertroostinghe der gheloovighen.

De gelijcx seght ick / heeft Christus aen sijnne discipelen geseyt dat sy het selbe soude doen het gene hy in 't leste avontmael hadde gedaen: Doch / dit en is hier wederom de questie niet / maer de questie is / of dit uw' argument wel bestaet: Sy zijn allegaer door eene offerhande volmaect, ende de herhalinghe vande offerhande aen het kruys is onnoodigh: Ick segge dat het niet en bestaet / om dat hier nyt soude volghen dat oock den Doop nu onnoodigh is: Want waer toe kan hy dienen als se allegaer volmaccht en heyligh zyn? ofte ist saken / gelijck ghy seght / dat het avontmael noodigh is tot versterckinge des geloofs, soo en zyn se dan allegaer soo volmaccht niet / of sy konnen noch meer versterckt worden in het geloof: Ten volghet dan niet de herhalinge van d' offerhande Christi is onnoodigh om dat se allegaer volmaccht zyn. Maer ghy seght: Christus heeft, door sijnne eene offerhande sijnne in eeuwigheyt volmaect, soo veel aengaet de perfectie

fectie ende volcomentheyt sijnder offerhande, ende de satisfactie ende verdienste daer door, voor de sijne te weghe gebracht, soo dat'er nu geen offerhande meer van doen is noch van noode, als die offerhande door hem aen den kruyce volbracht.

Hebt ghy niet ghelesen wat den H. Joannes seght in **Sijnen eersten brieue** *Cap. I. v. 7*? Het bloede Iesu Christi, seyt hy/suyvert ons van alle sonde: **Dat is/seght** **uwen Bijbel** **Num. 30**: Christus den Sone Godts heeft ons door sijn bloedigh sterven en lijden, met Godt versoent ende vereenicht. **Dit is't dat gy wilt seggen/ ist niet waer** **D. Daniel?** hoor nu wat Ioannes noch boozder seght in 't volgende **Veris**: Indien wy segghen, seyt hy / dat wy geene sonde en hebben, wy verleyden ons selven, ende de waerheyt en is in ons niet. **Hoe sal ick dit verstaen?** eerst seght hy dat wy door het sterben ende Lijden Christi van alle sonde gherepnyght sijn / dies niet tegheustaende seght hy terstont daer naer / dat wy noch sonde hebben / soo en sijn wy dan soo heyligh nochte volmaecht niet / of wy konnen noch gesuyvert ende gerepnyght worden van sonden: **maer seght hy v. 9**. Godt is ghetrouw dat hy ons de sonden verghewe, **oste gelijk de glossen van uwen Bijbel seght/ dat hy de smetten der sonden wegh-neme: Waer door?** door de weder gheboorte, seght de selve glossen: **Du bzaegh ick waerom oock niet door de offerhande der Misse?** **Indien ghy seght om dat hier van geen gewach en wort gemaecht in de schrifruere: Siet gy niet dat dit weder om petitio principij is?** of meynt ghy misschien dat alle uwe argumenten tegen de misse/alle berstant soo overtuppen dat'er niet meer oer te disputeren en valt?

Ammeris dit uw' argument en bestaet niet: De offerhande des Kruys is volkomen ende perfect, ergo daer en is gheene andere offerhande van noode, als die van het Kruys.

Ich loochene die consequentie: Want andersins soude dese storreden oock goet sijn: De offerhande des kruys is volkomen ende perfect / ergo noch de wedergeboorte, noch de belijdenisse der sonden/ die Ioannes v. 9 supra bereyscht tot vergiffenisse / noch het Woordt Godts/ noch het gebedt/ noch andere middelen door de welke ons de bzuichten des kruys geapliceert worden / en sijn niet van noode: **Dese consequentie en deught**

inght niet/ ergo oock niet de utwe.

Indien gy wederom seght; van dese middelen wort
 geprooken in de schriftuere/ ende niet van eenighe an-
 dere offerhande: Ick segghe noch eens dat dit in de
 kwestie is/ want daer op loopen tegenwoordelijck al-
 le mijne argumenten en utwe antwoozden/ ober sulcx
 die ist daer wy hier ober disputeren.

2. Op het ghene ghy seght: Indien de Misse eene offer-
 hande Iesu Christi waer, soo moest se wesen van een oneyndigh
 valore ofte waerdye, heb ick gheantwoort dat dit van u
 moest gheprobeert worden.

Hier teghen seght ghy: Wy maeken sulcken argu-
 ment: De offerhande Iesu Christi is van eene oneyndighe
 waerderinghe: De Misse en is niet van eene oneyndighe waerde-
 ringhe, Ergo de Misse en is niet de offerhande Iesu Christi.

Ick en wille niet ondersoeken of desen Syllogismus in
 debita forma staet/ ober sulcx of hy wel sluyt: Maer dit
 segge ick/ dat ghy daer mede niet gheprobeert en hebt
 het ghene ghy moest proberen: Hadt ghy niet gheaf-
 firmmeert dat de misse van eene oneyndelijcke waerde-
 ringhe sou moeten zijn? heb ick hier op niet gheant-
 woort: Ghy meynt dat de Misse (ghelijck ghy selve be-
 kent pag. 48) van eene oneyndelijcke waerderinghe sou moe-
 ten zijn, maer dat moest ick gheprobeert sien. Ende nu
 komt ghy teghen my argumenteren als of ick u toe-
 ghesaen hadde datse niet en is van eene oneyndelije-
 ke waerderinghe: Is dan dit al het selve by u / yet
 toe te staen / ende te segghen probeert het? Dit moest
 van uw' argument zijn: De offerhande Iesu Christi is
 van eene oneyndelijcke waerderinghe: Maer de Misse is de
 offerhande Iesu Christi; Ergo de Misse is van eene oneynde-
 lijcke waerderinghe: Als ghy my sult bekent hebben dat
 uw' eerste argument gheen bewijs en is van 't ghene
 ick versoecht hebbe/ ende dat gy dit lesse sult aen-nemē
 booz' t utwe/ dan sal ick u daer op antwoozden: Want
 dit en kan ick niet doen / ten zy dat ick hier ober eerst
 utwen sin were.

3. Op 't ghene ghy hadt gheseyt: De offerhande die
 niet voldoende ende verdienende is, die en kan oock niet
 voldoende wesen: Maer de Misse en is gheene yoldoe-
 nende

nende ende verdienende offerhande, volghens de bekentnisse Bellarmini lib. 2. de Missa cap 4. Ergo &c. heb ick gheantwoort: Hadt ghy de volghende woorden van Bellarminus daer hy ghevoeght / ghelyck de sacket verseyt / dan soude een pedet gesien hebben dat uw' argument niet en deught.

Hier op gaet ghy de woorden van Bellarminus ons boozstellen / met de welke hy bekent dat de offerhande der Misse / voldoenende ende verdienende wort genoemt ten aensien vande sacket die vercreghen wort. Dan seght gy P. Hazart en handelt hier niet candidè, ofte oprecht / als hy seght: Maer de Misse, ghelyck Bellarminus seght, is eene voldoenende ende verdienende offerhande: Want dat en seght Bellarminus niet / jae ter contrarie seyt hy dat se eyghentlijck alleen is verwervende, maer als se versoenende of voldoenende ghenoeemt wort N. B. dat is te verstaen ten aensien vande sacket die vercreghen wort, dat is oneygentlijck.

Ick en sie niet waerom dat ghy hier verseyt mijne oprechticheyt: Want leest mijne woorden noch eens pag. 61. daer wyke ick soo. Maer de Misse / ghelyck Bellarminus seght / is eene voldoenende ende verdienende offerhande / om dat se verghiffenisse van schult ende van straffe VERKRYHT. Sijn dese leste woorden niet / die ghy wilde hebben? Stet daer sijn se: waer in heb ick my dan misgaen aengaende d'oprechticheyt?

2. Hadt ghy Bellarminus soo niet doen spreken: De Misse en is gheen voldoenende noch verdienende offerhande, als of hy dit absolutelijck loochende: daer ghy nu selve bekent dat hy leert / dat se eene voldoenende ende verdienende offerhande ghenoeemt wort ten aensien vande sacket die vercreghen wort: Waer in heb ick my nu te buyten ghegaen in de oprechticheyt als ick seyde dat uw' argument niet en docht / waert sacket dat der de volghende woorden van Bellarminus hy ghevoeght wierden ick segghe dat noch.

Maer nu formiert gy hier op dit argument pag. 50. Die offerhande die niet en is waerlijck en eyghentlijck verdienende, noch voldoenende, die en is oock waerlijck noch eyghentlijck niet versoenende,

Maer de offerhande der Misse, is volghens Bellarminus bekent-

ententisse, niet eyghentlick noch waerlijck verdienende noch
voldoende

Ergo de offerhande der Misse en is niet waerlijck noch ey-
ghentlick versorrende.

Ick antwoorde 1. Concedo totum, volghens de be-
kententisse van Bellarminus. Wat beslypt ghy hier npt?
Ergo de offerhande der Misse en is absolutelijck (ghe-
lyck ghy te bozen argumenteerde) niet verdienende/
noch voldoende: die consequentse loochene ick nu/
volghens de bekententisse van Bellarminus: Want die en
is niet absolutelijck (ghelijck ghy doet pag. 48.) dat
de Misse geene voldoende noch verdienende offerhande en is,
maer hy seght het cum restrictione, te weten / dat se niet
eyghentlick voldoende ofte verdienende is / maer
al ten aensien vande sake die verkregen wort, soo is sy daer
volghens de bekententisse van Bellarminus, op eene se-
kerre maniere verdienende ende voldoende. Nu laet
ich D. E. bedencken / of ick gheene meerdere reden en
hebbe om te seggen dat ghy niet candido noch oprecht
behandelt en hebt als ghy Bellarminus soo hebt doen
bedencken: De Misse en is gheene voldoende noch verdienende
offerhande, als of hy dit absolutelijck loochende.

4. Op het ghene dat ghy ghesepdt hadt / dat de Misse
maecken tot een Soen offer voor onse sonden, in effect ende
verklaringhe van sacken, eene verloocheninghe is vande
maecte ende oneyndighe werderinghe vande offerhande
Christi aen't kruys, heb ick ghebraght: Hoe kan de Mis-
se soo eene verloocheninghe sijn / daer se niet anders en
is als eene gheduerighe ghedachtenisse van het kruys
Christi?

Hier op antwoort ghy dat wy willen dat de Misse
niet is als eene ghedachtenisse.

Wat heb ick u oock bekendt / segghende pag. 61. dat wy
daer booz oock houden dat door de Misse ons toe ghe-
gheent worden de vruchten vande offerhande des kruys,
Maer wy loochenen / ghelijck ick daer oock ghesepdt
hebbe / dat wy daer mede injurie doen aen de offer-
hande des kruys / of de selve verloochenen / ander-
s souden oock de sacrificien van 't onde testament
vondantghe verloocheninghen ghewest sijn.

Ghy

Ghy antwoort: de sacrificien van 't oude testament waren figueren en schadutwen van het kruys Christi, ende die sijn van Christo herbult.

Dat is al waer: maect nu hier uyt uwe slot-reden. Ghy seght: Nu noch uytcrlijcke offerhande te willen stellen / sijn met den staet des nientwen testaments / ende met de plaetse Pauli *Hebr. 10. 18* Daer nu verghewinghe van sonden is, daer en is geene offerhande meer voor de sonde.

Wan heer / ghy sijn hier wederom gheraecte buyen spoor: want dit was mijn argument: De sacrificien van 't out testament / jaer self in de Wet bande nature / hadden haere kracht uyt de kracht van het kruys Christi, om de gheloovighen van 't oude testament ende de Wet bande nature te heylighen / ofte te verlossen van sonde: Datse de kracht hadden / in de Wet bande nature blijkt uyt *Job. 1.* daer gheseyt wort / dat Job dagelijcx byant-offeren offerde booz de sonden van sijne kinderen / ghelijck uwe ober setters op dese plaetse bekennen. Dit blijkt 2. uyt *Job 42.* daer Godt belast dat de vzienden van Job byandt-offeren sonden offeren booz hare sonden. Dat nu de sacrificien bande gheschreben Wet oock dese kracht hadden / blijkt uyt *Leuit. 4. 5. 6.* daer beschrepen sacrificien booz de sonde worden beschreben.

Doorders / dat se dese kracht hadden booz de offerhande die Christus moest doen aen het kruys / heb ick betwefen uyt *Apoc. 13.* daer Joannes seght dat Christus een lam is, t'welck van t'beginnel des werelts gheslacht is, t'welck uwe ober setters aldus verstaen: Al hoe-wel Christus inder daet niet en is geslachtet dan als hy voor ons aen het kruys heeft gheleden, soo ist nochtans de selve sijne doode ende offerhande van den beginne der werelt krachtigh gheweest is tot verlossinghe sijnder gheloovighen.

Hier uyt volght nu dit argument: Waert saeken dat het sacrificie des kruys belette de ons sacrificie der Misse een Doen-offer te sijn booz de sonden / het sonde dit oock beledt hebben in de sacrificien bande Wet der nature / ende bande gheschreben Wet: Maer daerom en lietender in de Wet bande nature / ende geschreben Wet gheene sacrificien te sijn die Doen-offers waren

...n booz de sonden / om dat het sacrificie des kruys
...obanich een offer is / ende van onepndighe werde-
...nghe : Ergo daerom en laet oock onse Masse gheen
...oen-offer booz de sonden te sijn / of soo ghenoeemt te
...orden / ten aensien vande saeke die men verkright.

Maer ghy seght / een uyerlijke Sacrificie nu noch te
...ellen stellen , sryt met den staet des nieuwen testaments.

Siet ghy hier wederom niet dat wy daer ober dis-
...meren / ende dat die in de questie is ? Maer ghy
...beert dat upt Heb. 10. 18, daer Paulus seght : Waer nu
...ghevenghe der sonden is , daer en is gheene offerhande
...er voor de sonde.

Ich antwoorde: waer soodantghe berghebinge van
...nden is dat de menschen geene sonden meer en heb-
...en / 't is waer datter gheene offerhande meer en is
...booz de sonden : Maer den Apostel Joannes , gelyck
...s boven ghetoot hebbe / niet reghenstaende dat het
...et Christi, dat hy aen't kruys heeft ghecrozt / ons rey-
...che van alle sonden , seght nochtans dat wy noch sonden
...bben : Ergo daer is nu oock eene offerhande van
...en booz de sonden / ghelyck'er was in de Wet der
...ature ende gheschreben Wet / niet reghenstaende dat
...gheloovighe dooz het bloedt Christi , dat hy daer
...er sonde storten aen 't kruys / vande sonden ghe-
...pnticht wierden.

Gy seght die Sacrificien en waeren maer figueren
...ande off. rhande des kruys / die nu van Christus ber-
...ult sijn.

Ich hebbe nu ghetoot dat het niet alleen figueren
...waeren / maer dat sommighe oock Soen-offers
...waeren booz de sonde dooz de kracht vande offerhande
...kruys / Ergo solutio nulla : alsoo blijft het tot
...toe ontwaerachtich dat wy dooz onse offerhande
...off. rhande te doen aen de offerhande des kruys.

Hier op maect ghy nu pag. 53. dit argument : Die
...ander, eyghentlijck ende uytwendich Soen-offer voor de
...nden oprecht , als de offerhande Christi aen 't kruys, die
...et de perfecte kracht, waerdye, ende ghenoechsaemheyde
...Christi offerhande te kort, ende verloochent se by ghe-
...ghe eenichsins.

Ich

Ick ontkenne die boosstellinge : want hier uyt son
volghen / soo als ick bewesen hebbe / dat de Soen-of-
fers booz de sonden in de Wet bande nature / ende ge-
schreven Wet / verloocheninghe bande offerhande dijs
Kruys sonden gheweist sijn.

5. Ick hadde gheseyt pag. 63 Alwaer de Misse niet noo-
dich tot de voorsyde eynden, loo soude se echter nootfak-
lijk sijn om de Religie in haer volle Wesen te stellen, alsoo
daer geene religie kan sijn sonder een uytwendich ende oprecht
Sacrificie.

Hier op antwoort ghy pag. 53. In het nieuw testament
daer Christus de figuren van 't oude vervult heeft, ende eene
offerhande van oneyndige valeur ende kracht heeft volbracht,
daer en is gheen Offer noodigh.

Dit hebbe ick nu weder-sepdt / ende contrarte ghe-
toont.

Maer ghy seght pag. 54 Tot ghedachtenisse van dat of-
fer, ende toe-eygheninghe van des selfs vruchten heeft Chri-
stus het Sacrament des Avontmaels inghestelt.

Wederom petitio principii: Want wy sijn hier niet'er
daer besich om te disputeren of Christus behalven het
Sacrament, oock eene Offerhande in 't Ieste Avontmael
inghestelt heeft.

6. Op 't ghene ghy seyde dat Christus niet gheboden en
heeft de gheconsecreerde hostie in de Misse t'aenbidden, heb
ick gheantwoort met de schrytuere: Ghy sult den Heer
uwen Godt aenbidden, waer uyt dit argument volghet:
Christus is in 't H. Sacrament waerachtigh Godt:
Ergo hy moet daer aenbeden worden.

Hier op antwoort ghy: Dat het broodt door transub-
stantiatic verandert is in Christi lichaem, ende hy alsoo met
sijne menschelijke ende godlijke nature, aldaer present is,
dien gront is valsch, ghelijck wy met argumenten teghen de
transsubstantiatic ghe-toont hebben: oversulex die aenbiddin-
ghe is een aenbiddinghe des broodts.

Soo meent ghy dan D. Daniel dat ghy ons met uwe
argumenten overtuypght hebt dat'er gheene trans-
substantiatic en gheschiedt / maer broodt blijft: En
ick meene dat ick n overtuypght hebbe van contrarie:
Want behalven onse schryftuer- plaetsen die wy tege-
u stel-

stellen / hebben wy noch tot ons boozdeel / het alge-
 meen ghevoelen vande H. Daders Grieksche ende La-
 tijnische, die de schryftuere hondertmael beter verston-
 den als ghy / ende uwz ghelijcke : Wy hebben hoben
 den soo vele intrakelen in dese materie / die ghplie-
 den N.B. niet anders en wederleght als met te seggen/
 dat se ofte versiert sijn / of dubbelsch ; Jae dat meer
 is / ick heb u pag. 63. gheoont uyt uwen Clebitius, en
 de uyt de Ministers van Zurich, dat wy schuldigh sijn
 het H. Sacrament te aenbidden : Doch hier op hebt
 ghy gheswegen. 't is dan soo verre van daer dat ghy
 ons met uwe argumenten sout overtuyghet hebben
 dat Christus in persoon ende nae de godtheit daer niet
 teghenwoordigh en is / als den Oosten is van den We-
 sten, ende den Hemel van d' Aerde / daerom / indien wy
 noch eenige reden gebuyken / wy moeten in conscien-
 tie blijven by onse opinie : vervolghens moeten wy
 Christum in 't H. Sacrament aenbidden.

7. Op 't ghene ghy seyde : d' Apostelen en hebben 't Sa-
 crament in 't Avontmael niet aenbeden, heb ick verschey-
 dentlijck gheantwoozdt ; Maer of U. E. niet wel den
 dagh dooz mijne eerste antwoozden ghesien en heeft/
 en weet ick niet : Immers ghy hebt se overgheslagen
 te weren dese pag. 64.

D' Apostelen en hebben niet althijt op hunne knyen/
 ofte met eenige andere soodanige uytwendige eerbie-
 dinghe Christum aenbeden / soo d'ichwils als hy by hun
 was : Ergo al-hoe-wel de schryftuere niet en seght dat
 se dit gedaen hebben in 't leste avontmael / hier uyt en
 volght niet dat se hem daer niet aenbeden en hebben
 met haer gemoet / ghelijck se bukten twijffel althijt had-
 den ghebaen als hy by hun was / herkenkende hem
 als den sone vanden waerachtighen Godt.

2. Heb ick gheantwoozdt dat dese consequentie van
 geender weerden en is : d' Apostelen hebben Christum in
 't H. Sacrament niet aenbeden met eenige uytwendi-
 ge eerbiedinge : Ergo men moet of men mach dat niet
 doen : Andersins soude dese consequentie doek goet
 sijn : d' Apostelen en hebben Christum niet althijt uyt-
 wendelijck aenbeden soo d'ichwils als hy met haer
 hau-

handelde ende verkeerde: Ergo men moest of men mocht hem niet aenbidden als hy hier verkeerde op de werlt. Wat seght U. E. hier van? Want dit siet ghy al wederom over het hooft.

Maer ghy seght: De questie en is niet of Christus t'aller tijt moet aenghebeden worden/ in/ ende met'er herten.

Wat doet dese antwoorde hier te propooste? Want waer heb ick die questie aengheroert? waer heb ick over die questie gedisputeert? Is het dan by U. E. al een dinghen te disputeren of d'Apostelen in het besonder, al tijt Christum uytwendelijck hebben aenbeden, als hy by hun was, ende te disputeren / of men hem t'aller tijden MOET aenbidden? Het eerste heb ick ghedaen / niet het tweede: Wat doet dan / waergh ick noch eens / hier uwe antwoorde ter sake?

Dit is dan de questie / of dese uwe consequentie goet is / ende wel slapt: d'Apostelen en hebben Christum in't H. Sacrament niet aenbeden: Ergo men moet of men mach hem daer niet aenbidden. Ick hebbe gheroont dat dese consequentie niet en bestaet / ghy moest se goet ghemackit hebben.

Doch / ghy selve bekent terfont daernaer / dat dit onse questie is of Christus moet aengebeden worden in het broot des avontmaels, om sinne lichaemlijcke presentie aldaer, en of d'Apostelen sulcx hebben gheoordeelt ende gepractiseert; Hazant moet segghen dat neen.

Ghenomen / ick bekende dat se hem in't H. Sacrament niet aenbeden en hadden met eenige uytwendige eerbiedinghe: Ick blijve daer by dat dese uwe consequentie wederom krachteloos is: d'Apostelen en hebben Christum in't H. Sacrament niet aenbeden met uytwendighe eere: Ergo men moet of men mach hem daer niet met soodanighe eere aenbidden. *Nego consequentiam*: ghy moet se proberen / ende dit moest ghy alrede ghedaen hebben.

Ick blijve 2. daer by / dat dese consequentie oock niet en bestaet / d'Apostelen en hebben Christum in't H. Sacrament niet aenbeden met eenighe uytwendighe eere: Ergo sy en hebben dit niet ghedaen met'er herten:

ten: Want sy hadden daghelijcx met hem ghehandelt/
ende nochtang hem niet alijt met uytwendighe eere
aenbeden/ maer alijt met'er herten ende in haer ghe-
moet.

Wisschen sult ghy mp segghen: Waert sacken dat
de Apostelen gheloost hadden dat Christus in't H. Sa-
crament lichaemlijck was / sy souden hem uytwen-
delijck aenbeden hebben: Dit en hebben sy niet gedaen:
Ergo sy en hebben dat niet gheloost.

Ick loochene wederom die consequente; Want sy
en sijn niet meer als dese volgende: d'Apostelen ghe-
loofden alijt dat Christus Godt was / ende nochtang
sy en hebben hem niet alijt als hy by hun was / sae/
volghens de schryfuerre / niet meer als eens *Matth 28.9.*
aenbeden met uytwendighe eere/Ergo om dat sy hem
niet soo eene eere in't H. Sacrament niet en hebben
aenbeden / sy en ghelooften niet dat hy daer lichaem-
lijck teghenwoordigh was: Ten volght niet.

Boven dien / had ick u *pag. 65.* voorgestelt neghen
heylighe Vaders bande eerste / tweede / derde / ende
vierde eentwe / die allegaer ghetuyghen dat die eerste
rechtinnige Christenen Christum aenbade in't H. Sa-
crament als se te commune gtinghen / oft andersins:
Wat seght ghy van dese oude ghewoonte der rechtin-
nighe kercke?

In te antwoorden, seght ghy / *pag. 55.* op de plaersen uye
de out vaders willen wy noch hier, noch elders ons in laten.

Dat is wonder: Sijn dan die oude H. Leeraers
van soo klepne auctoriteyt by u / dat ghe se soo plot-
selijck henen werpt? Wat reden tocht?

Om kort te sijn, seght ghy: Ick en kan niet wel ghe-
looben dat het daer aen vast is.

2. Seght ghy: De leeken en hebben gheenentijt noch
gheleghentheyte om sulcx nae te sien.

Dit is eben secht: hebben de Leeken gheleghent-
heyt ofte tijt om Bellarminus nae te sien: ende nochtang
ghy hebt hem gheciteert / moeten sy u gheloooben dat
ghy hem ghetroouwlijck citeert? Waerom moeten sy
mp misetrouwen in het citeren vande H. Vaders?
ofte indien sy eenigh uueduncken hadden moest ghy
niet

niet bewijzen dat ick de **H. Daders** niet wel gheest-
teert en hadde / ghelijck ghy / naer uw' oordeel / van
Bellarmius ghedaen hadt?

Ghy seght. 3. De ghetuyghentissen vande **H. Da-
ders** is een argument van menschelijcke autoriteyt, 't welck
ontfede sijnde van schriftuer ende reden, van kleyn ghe-
wicht is.

Daer wilde ick u hebben D. Daniel. 1. Hoe sal men
't niet u maken? stelle ick u twee egghene oversetters
voor? ghy seght pag. 12. dat hare verklaringhen van
kleyn ghewicht sijn: Stelle ick u de **H. Daders** voor?
ghy seght van ghelijcken: Moeten wy dan op uw' eg-
ghen oordeel alleen voorgaen?

2. Als gy seght dat de autoriteyt vande **Daders** men-
schelijck is; Meynt ghy dat de twee godlijck is?

3. Als ghy te kennen gheeft dat het argument van
de **Daders** ontfede is vande schriftuere ende reden: Meynt
ghy dat ghy / ofte wie het mocht wesen van uw' ghe-
lijcke / de schriftuere beter verstaet / ende meer re-
den ghebruyckt / als die verlichte ende **H. Vercuers**
vande eerste vier rechtsinnighe eeuwen? Daer wilt
ghy dan heuen **Mijn heer**? Sijn die mannen soo
onverstandigh gheweest dat se de schriftuere niet en
verstonden? ofte sijn het bedrieghers gheweest als sy
ons in hare schriften hebben achter-ghelaten dat het
by de eerste Christenen eene ghewoonte was **Christum**
in't **H. Sacrament** te aenbidden? heeft dan die oude
kercke / die ghy-lieden selve oproept voor op
recht ende rechtsinnigh / soo leelijck ghedwaelt dat
se afgoderpe begaen heeft in het aenbidden van 't **H.**
Sacrament? kosten die niet beter weten als ghy-
lieden / wat d'Apostelen hadden ghedaen? ofte wisten
sy dat de Apostelen noyt sulch ghedaen hadden / was
de eerste Grieksche ende Latijnsche kercke terstont op
die eersten eeuwen / alreede soo verre verballen dat sy
in soo een ghewichtigh stuck / alwillens dede teghen
de ghewoonte der Apostelen? hoe is sy dan / volgens
u. l. segghen / rechtsinnigh gheweest? Dit sal u. l.
belieben met rijpe sinen eens te bedencken.

Voorders hadt ghy geseyt dat men in de oude ker-
ke

te gewoon was upt te roepen / de herten om hoogh, als
of se daer mede wilde te kermen geben dat Christus in't
S. Sacrament, ofte in de Wisse / niet teghenwoordigh
en was: Ick heb gheroont dat dit een flants stuck is:
Maer gy hebt my wederom berge: en te antwoorden:

8. Op't ghene ghy seydte: De Roomsche-ghesinde en
sijn niet seker dat de Hostie Christus is, want sy en kon-
nen niet sekerlijck weten of den Priester d'intentie ghe-
hadt heeft om te consacrerem, sonder de welke de transub-
stantiatie niet en gheschiedt, hebt ick gheantwoort / dat'er
gheen verijckel en is van afgoderpe als yemant een-
voudelijck ende ter goeder trouwen het S. Sacra-
ment aenbidt / om dat de aenbidtinghe eyghentlijck
niet gheleghen en is in't knielen &c. maer in de inten-
tie hande ghene die aenbidt.

Hier teghen stelt ghy dit argument: Daer men van
Christi lichaemlijcke teghenwoordigheyt niet seker en is,
met eene sekerheyt des gheloofs, daer en doetmen dese aen-
biddinghe niet met een sekerheyt des gheloofs.

Maer de Roomsche-ghesinde en sijn niet seker met een se-
kerheyt des gheloofs van Christi lichaemlijcke presencie in't
avontmael, om dat se de sekerheyt niet en hebben van
d'intentie des Priesters: Ergo sy en aenbidden Christum daer
niet als lichaemlijck teghenwoordigh met een sekerheyt
des gheloofs.

Ghenomen dat ick u dit heel argument toestemde
U. E. en sou teghen my niet een siet gheprobeert heb-
ben: Want onse questie en is niet oft wy met een se-
kerheyt des gheloofs, Christum als lichaemlijck te-
ghenwoordigh / in dese ofte die hostie / aenbidden:
Maer / ghelijck het blijkt upt beyde onse schrif-
ten / onse questie is / of wy afgoderpe bedrijven /
ofte qualijck doen / met soo eene hostie t'aenbidden
daer Christus niet'er daer niet teghenwoordigh en is
by ghebreck van d'intentie des Priesters / als wy
niet seker en sijn dat hy gheene intentie yghadt
en heeft.

Ick hebbe gheroont dat wy hier in / niet qualijck
en doen / heel min afgoderpe bedrijven / om dat wy
ter goeder trouwen ende eenvoudelijck voortgaen, gheen
reden

reden hebbende om te twijffelen aen d'intentie des
Priesters: Nu segghe ick daer hy / dat wy in soo
eene ghelegghentheyde / te weten / daer gheene re-
den en is om te twijffelen / qualijck souden doen
mer niet te aenbidden / ghelijck hy qualijck sou doen/
den welken siende een irreflijck Prince / ende mey-
nende sonder eenigh twijffel dat hy den Koninck
is / hem niet en sou eeren als Koninck al-hoe-wel
hy mer'er daet den Koninck niet en is: Daerom
heb ick gheseyt dat de aenbiddinghe eyghentlijck
niet ghelegghen en is in het knielen / ofte andere soo-
dantghe uytwendighe actien / maer in de goede in-
tentie vande ghene die aenbidt.

Hier op seght ghy: De goede intentie alleen, en kan
eene saeke die quaet, ende van Godt verboden is, niet goet
macken.

Concedo Majorem:

Maer die aenbiddinghe met morale sekerheyde dat den Prie-
ster d'intentie ghehadt heeft om te consacrerem, is quaet, en-
de van Godt verboden.

Non go minorem.

Ghy vraeght / of Paulus, die eene goede intentie
hadde / als hy de Christenen vervolghde / ghen sou-
de en dede?

Ich antwoorde 1. Indien hy seker was dat hy
quaet dede / die goede intentie en kost hem niet ba-
ten: Maer de Roomsche ghesinde, ghenomen dat'er er-
ghens een Priester d'intentie niet ghehadt en hadde
om de Hostie te consacrerem / en sijn niet seker dat se
quaet doen met die Hostie t'aenbidden / Ergo daer en
is hier gheene ghelijckenisse tusschen de Roomsche ghe-
sinde, en Paulus.

Ich antwoorde 2. Indien Paulus niet seker en was
dat hy quaet dede / maer ter contrarien absolutelijck
meynde in conscientie / niet heet wietende / als dat
hy wel dede / ick segghe dat hy wel materialiter sou-
dighde / maer niet formaliter. Maer de Roomsche ghe-
sinde sijn absolutelijck versikert dooz het gheloof /
dat Christus in alle gheconsacreerde hostie is / Er-
go / in soo een gheval / raekende d'intentie des Prie-
sters /

erg / t'welck op vele hondert jaeren niet eens en
ghefchiedt / en doen se niet qualijck met die hostie
aenbidde.

Ten lesten verfoeke ick van u / t'welck gy weder-
om hebt obergheslaghen / dat ghy mi op de schijfne-
re bewijzen wilt / waer dat se seght dat het Avont-
mael niet anders en is als eene ghedachtenisse, ofte niet an-
ders als eene verkondinghe vande doot des Heeren: Want
ich hebbe ghehoort dat dit uw' argument niet en be-
hoort: Christus seght dat het Avontmael eene ghedachtenisse
is. Ergo t'en is gheen sacrificie; alsoo het wel saemen staet /
ghelijck ick gheseyt hebbe / Christi lichaem oprechte-
lijck offeren / ende ghedachtenisse houden van sijne doot /
die nu ober seftien hondert jaer ghepassert is. Ick
en weet niet waerom dat U. E. hier op niet geantwoort
en heeft; nochtans ick soude hier in gheerae vol-
daen sijn.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

VYFDEN ARTYKEL.

Van het Sacrament des Vormfels, Penitentie of
Biechte, Olyfel, Order, en Houwelijck.

Ghy hadt gheseyt dat in het Vormfel ontbaeck de in-
stellinghe Christi.

Ick hebbe gheantwoort dat d'Apostelen de handen
legghende op de ghedoopte om dat se den H. Gheest
souden ontfanghen / dit niet en deden sonder t'ghedote
ende instellinghe Christi.

Hier op antwoort gy nu: Alle de handelinghen die d'A-
postelen hebben ghedaen, insonderheydt ontrent het doen van
mirakelen, ofte van extraordinarise gaven ende werckingen des
Gheests, en hebben gheen bracht des gebodts, noch en sijn van
ons niet nae te volghen, de wijle de mirakelen, ende die extra-
ordinare gaven nu cesseren.

¶ 4

Ick

Ick antwoorde: het sichtbaer afdaelen van den H. Gheest ober de hoofden van de ghedoopte / was een mirakel / ende booz soo veel die omstandicheyt raecht / was ee re extraordinarisse gabe / dat is waer: De heele acite in haer selven van her op legghen der handen / was soodanich / dat ontkenne ick.

Desghelijcx ontkenne ick oock dat de mirakelen by ons cesseren / want alhoewel dat den H. Gheest nu niet meer in eene sichtbare gedaente en daelt ober de hoofden van de ghedoopte / ende dat den H. Paulus seght dat de talen sullen op-houden / hier npt en volghet niet dat alle de mirakelen by ons cesseren: want à termino non distributo non valet argumentatio ad distributum.

Ghy seght boozderg: Christus heeft op de Apostelen geblasen, segghende: ontfanght den H. Gheest, waerom en doet de Roomsche Kercke dat oock niet?

Hy doet dat oock D. Daniel.

Ghy vzaeght / waerom en maect se daer gheen achtste Sacrament van?

Ick antwoorde: om dat dit behoort tot het Sacrament van de Order als eene omstandicheydt / dienende tot de macht van de verghesinghe der sonden / soo als blijkt npt de woorden Christi, niet Joan. 2. 1. ghelijck ghy qualijck citeert / maer Cap. 20. v. 23.

2. Op 't ghene ghy seyde dat oock de instellinghe Christi ontbrack in het houwlijck, hebbe ick gheantwoort / dat Paulus het houwlijck niet en soude npt gheroepen hebben booz een groot Sacrament, waert saken dat hy niet versekert en hadde ghetweest van de instellinghe Christi.

Maer ghy seyde: Het houwlijck was van Godt inghestelt voor den val van Adam, eerder noch eenigh opsicht was op Christum, ende sijne ghenade.

Hier op heb ick wederom ghese pt: dat hier npt niet en volghet dat Christus het houwlijck tot een H. Sacrament niet en heeft kunnen verheffen / jaer niet verheben en heeft.

Ghy repliceert hier op: Dat staet de Roomsche gesinde toe te bewysen dat hy het tot een Sacrament verheben heeft.

Wat

Dat sullen wy doen / als ghy eerst dese consequen-
 te sult goet ghemaect hebben / ende ghetoot (ghe-
 selt ghy moest doen) dat dit wel volght: Het houw-
 lich was van Godt inghestelt vooz den val van A-
 dam, sonder opzicht op Christum: Ergo Christus en heeft
 het houwlijck niet verheven tot een H. Sacrament. Dese con-
 sequentie moet gy eerst proberē/ eer gy van ons betwij-
 felen bereyft, want gy en mooght ulw' epghen argu-
 ment in de bezodde niet laten: ofte indien ghy seght
 dat ghy dese consequentie niet en hebt willen maken/
 seght ons dan wat ghy met die vooz-stellinghe: Het
 houwlijck was van Godt ingestelt voor den val van Adam &c.
 hebt willen proberē.

3. Op 't gene ghy affirmeerde dat het houwlijck een
 borgherlijck contract is, heb ick gheantwoort: Betwijst
 my upt de Schryfture dat het houwlijck niet anders
 en is als een borgherlijck contract.

Hier op antwoort ghy: De Roomsch-ghesinde sijn af-
 firmanten, die moeten 't proberē.

Indet waerheyt D. Daniel, my dunckt dat ge droomt
 of mer my spot als gy soo spreekt. Hebt ghy niet ge-
 affirmeert dat het houwlijck een borgherlijck contract is en
 de gheene gheestelijke dispositie &c. Is dit niet ulw' ar-
 gument: ende als ick daer op antwoordde / bewijst
 het / was dat niet te segghen / ick loochten 'et: wie
 staet het nu toe te proberē?

4. Op 't ghene ghy seyde: Is het houwlijck een Sacra-
 ment gheboden van Christo, waerom wort het dan aen de
 gheestelijckheydt verboden? heb ick gheantwoort dat
 ghy eerst haet moeten bewijfen dat Christus het houw-
 lijck aen alle menschen in't besonder gheboden heeft.

Hier op antwoort ghy 1, T'is ons ghenoech dat Chri-
 stus het houwlijck aen gheen soorte van menschen, en soo oock
 niet aen de leeraers, verboden heeft.

En wy seggen: T'is ons genoeg dat hy 't aen nie-
 mant gheboden en heeft.

Ghy antwoort 2. Dat het niet alle menschen / jae
 wpenighe menschen ghegheven is / sich daer van te
 konnen onthouden / blijkt upt *Matth. 19. 11 & 12.*

By *Matthaeus* op die plaerse vinde ick dat Christus
 seght:

seght: Alle en vatten dit woort niet, maer dien het ghegeven is. **I**s te segghen weynighe: ghenomen ick seyde by exempel: Alle de gherefozmeerde Predikanten en sijn niet gheleert/ **I**s dat te segghen weynighe sijn gheleert? Want sonde die ppropositie niet waer sijn / waert saken dat'er hondert gheleert waeren / ende niet meer als twee onghelert: alsoo oock als Christus seght: Alle en vatten dit woort niet, kan dit niet waer sijn als'er hondert dat woort sonde vatten/ ende dyp ofte vier niet? Ergo uyt die woorden Christi en blyckt niet dat hy van weynige spreekt.

En blyckt oock niet uyt die woorden: Aen dien het ghegeven is: want hy en seght niet dat het aen weynighe ghegeben wort.

Endelijck waer seght hy dat weynighe sich van het houwlijck konnen onthouden? ter contrariten hy seght: generalijck die het kan vatten, dat hy het vatte, sonder eens te kennen te gheben dat dit niet gheschieden en kan.

Ghy antwoort 3. Den Apostel Paulus verklaert dat het houwlijck een reynen ende eerlijcken staet is *Heb. 13.4.*

Waer hebben wy opt gheleert dat desen staet onerslyck is: ofte wat wilt gy hier uyt besluyten?

Ghy antwoort 4. Den selven Apostel verklaert dat de gene die sich niet en konnen onthouden, beter doente trouwen als te branden. *1. Cor. 7. 9.*

Ick antwoorde dat den Apostel hier spreekt van weduwen ende maechden die haer niet geene belofte verbonden en hadden: want vande weduwen die niet belofte verbonden waren/en nochtang wilden trouwen/ seght hy *1. Tim. 5.12* datse schult hebben/ ende eene sake begaen die bestrafelijck is/ gelijk dit alre eyghen oeffeters verstaen: maer als sy daer by boegen/ dat hier den Apostel niet en spreekt van eene belofte van niet te trouwen om dat hy *v. 14.* seght: ick wille dat de jonghe weduwen trouwen, dat is te abuyg: wat Paulus en spreekt hier van die weduwe niet vande welke hy te boze gesproken hadde/maer vande gene die noch by waren: want hy begeert dat de jonge weduwen sullen trouwen/om geene oorsake van lasteringhe aen de wederpartye te geven, gelijk die andere gedaen hadden met hare belofte te beken ende te trouwen. s. Ick

Ick hadde gheseyt dat wy het houwlijck aen de
gheestelijcke niet en verbieden.

Hier op antwoort ghy : De Roomsche ghesinde stellen
het houwlijck als niet compatibel met den gheestelijken staet,
dat jemant die desen staet verkiest uytghesloten wort van
het houwlijck, ende de remedie teghen d'onkuysheyt.

Ick antwoorde / dat hy uytghesloten wort van het
houwlijck, dat is waer : Ergo 't wort hem verboden /
en volght niet : Want het stont hem by dien staet
aenbeerden / of niet: als hy hem dan aenbeert / hy
beert oock bytwilighlyck de lasten die der toe-
baer / ende al soo suyt hy sijn selven uyt van het houw-
lijck.

Ick antwoorde. 2. dat hy uytghesloten wort van de
medie tegē d'onkuysheyt, dat en is niet waer: of meyt
hy dat'er gheen ander remedie en is teghen d'on-
kuysheyt als 't houwlijck: waer blijft dan het ghe-
bedt van het welcke den H. Jacobus seght *Cap. 5. v. 16:*
En krachtigh ghebedt des rechtveerdighen vermacht veel?
Maer blijft het kastijden des lichaems / ghelijck Paulus
1. *Cor. 9. 27?* waer blijft het wederstaen aen den duy-
vel als hy ons / ghelijck uwe oberfetter seggen / ver-
weert ende aenloekt om vleeschelijcke begheerten te volbren-
gen? maer waer in is desen wederstant ghelegen? in
matigheyt / maetigheyt / waeken &c. seght den H.
Iacobus in sijnen eersten bryef *Cap. 5. v. 5. 6. 8. &c.* Seght
den H. Jacobus niet klaer / dat den duyvel van ons sal vlie-
den, als wy hem soo wederstaen? Siet ghe nu wel dat
gheestelijcke niet uytghesloten en worden van de
medie teghen d'onkuysheyt / al-hoe-wel sy niet en
kunnen?

Maer ghy seght : Het houwlijck is eerlijck onder allen,
ghelijck Paulus seght *Heb. 13. 14.*

Ghy wilt segghen *Heb. 13. v. 4.* ende niet 14, doch
neme dit booz eene dreck fante.

De questie is 1. Waerom dat ghy hier dit woorde-
ten / Onder, stelt / daer in den Grieckchen text staet het
woordeken *en* 't welck deurgaens IN beteekent?

De tweede questie is wat ghy verstaet dooz dit
woordeken ALLE : Want het Griecx woordeken *πᾶσι*
kan

kan soo wel ghenomen worden door alle dinghen, als door alle menschen: Wat wilt ghy hebben? dat het hier beteekent alle dinghen? soo seght dan den Apostel dat het houwlijck in alles, of allesins eerlijck is: volghet hier uyt dat de geestelijcke qualijck doen niet te trouwen? die consequentie soude ick gherne eens sien: Wilt ghy dat het woordken ALLE hier beteekent alle menschen? ick ontken 'et.

6. Op het ghene dat ghy gheseyt hadt / alhoewel dat het natuerlijck houwlijck eene ghelijkenisse heeft van 't geestelijck houwlijck Christi met sijne gemeente, ende dat den Apostel dat geestelijck houwlijck, *eene groote verborghentheydt* noemt, daer uyt en volghet niet dat het natuerlijck houwlijck een Sacrament is, heb ick gheantwoort / toont my dat dit niet en volghet.

Op seght: dit hebbe ick bewesen pag. 40. met dese redens: Want anders soudender soo vele Sacramenten wesen alser parabelen zijn, ofte sacken daer by Christus het Rijke der hemelen verghelijckt.

ICK replicere 2. Wilt ons eenige Catholijcke schryvers aen / die segghen dat uyt eene ghelijkenisse een Sacrament volghet, want ghy seght pag. 59. dat wy sulcx affirmeren.

ICK replicere 3. Bewijst my dat den Apostel / geestelijck ghy affirmeert / door dese woorden: Eene groote verborghentheydt, het geestelijck houwlijck Christi, ende niet het natuerlijck houwlijck en verstaet.

7. Op 't ghene ghy gheseyt hadt / dat het voor desen qualijck overgheset was, dat het houwlijck een groot Sacrament is, daer Paulus seght, dat het eene groote verborghentheydt is, heb ick gheantwoort dat het Griecx woordken *μυστήριον* het selve beteekent met het Latijnsch woordken Sacramentum, ende om dit te bevestigghen heb ick u voorghestelt de voornaemste *DD.* Latijnsche Dabers / Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Leo, die dit soo verstaen hebben.

Hier op antwoort ghy dat het by de oude somtijts soo overgheset is: maer dat die woorden somtijds elck een besondere beteekenisse hebben / ende dat alle Mysterien gheene Sacramenten en zijn.

Dat

Dat bekenne ick: Waer ick segghe dat hier het
 opbeken Sacramentum by die Daders genomen wort
 op een oprecht Sacrament, sy verstaen dat niet van het
 gheselich houwlijck Christi, ghelijck gyliden) maer
 van het natuerlijck houwlijck tusschen man ende
 vrouwe; ende dat Augustinus naemelijck / daer dooz /
 oprecht Sacrament heeft verstaen / bewijst Bellarminus
 de 1. de Matrim. cap 3 pag. 1292. ende 1293.

Op't ghene ghy seyde: In de Order, het houwlijck,
 de Olyffel ontbreeckt de beteekende saeke vande vergiffen-
 der sonden &c. door Jesum Christum; heb ick ghe-
 antwoort: Waer staet het gheschreven dat de betee-
 kende saeke van alle de Sacramenten moet sijn ver-
 giftenisse der sonden?

Ghy antwoort: Wy binden het selve uptghedzucht
 den Doop / ende het Abontmael.

Van den Doop / en is'er gheen twijffel: Want dit
 staet hlarr Act. 2. 38: Een ygelijck van u werde gedoopt in
 naeme Iesu Christi tot vergevinghe der sonden.

Maer sout ghy wel durben bekennen dat oock in't
 Abontmael de sonden niet daer worden vergeben?

Ghy seght: Christus heeft gesept: Dat is mijn bloet 't
 rick voor vele vergoten wort tot vergevinge der sonden.

Dat is waer dat Christus aen't kruys sijn bloedt
 verlost bergoten tot vergevinghe der sonden: Maer ick
 warghe of nu in utw' Abontmael / als ghy den drinck-
 beker neemt / de sonden vergeben worden? soo niet; soo
 hebt ghy daer de beteekende saeke niet die ghy ver-
 seght: Soo sae: hoe hebt ghy dan gesept pag. 47. dat
 in't Abontmael noodigh is tot versterckinghe des geloofs,
 ende vertroostinghe der geloovigen? ende dit hebt ghy in
 de ene occasie gesept daer questie was of onse Wisse-
 nen offerhande kost sijn vooz de sonden / ghelijck als
 seght upt utwe pag. 43.

Der ghene ghy by brenghet upt Bellarminus lib. 1. de
 Sacram. in genere cap. 9. en bewijst niet dat de beteeken-
 de saeke in alle Sacramenten moet sijn de verghevin-
 ghe der sonden: Want alhoewel hy daer onder stelt
 de Recheveerdighmaekende of / ghelijck hy dit daer-naer
 weder verclaert / de heyligh-makende gratie, hier upt
 en

en volght niet dat hy in alle Sacramenten bereyft
vergevinghe der sonden, want yemant kan wel Heyligh-
makende gratie ontfanghen / niet tot vergiffenisse der
sonden / maer tot vermeerderinghe van sijne Gheplig-
heyt ofte rechtveerdigheyt / ghelick den H. Joannes
Apc. 22, 11. seght: Die rechtveerdigh is dat hy noch gherecht-
veerdicht worde, ende die Heyligh is, dat hy noch geheyligh
worde.

Verhalven had ick / om te betoonen dat in't nutten
van 't aboutmael gheene vergiffenisse der sonden en
gheschiedt / dit argument *Pag 70.* reghen u ghesicht:
Paulus seght *1. Cor. 11, 28.* dat den mensch sijn selven be-
proeven moet / eer hy tot de tafel des heeren komt:
Wat is dit te segghen / sijn selven beproeven dat is / ghe-
lijck uwen Bijbel bemerckt *Num. 73.* Sijne conscientie
onderloeken of hy oock in sijn herte gevoelt een oprecht leet-
wesen, en droefheydt over sijn sonden, ende een ongheveynit
voornemen om de sonden meer ende meer af te sterven: **Seer**
wel gheseyt: Want ghelijck den H. Paulus seght / die
onweerdelijck, dat is / in den staet van sonde / die broot
eeet, eet voor sijn selven het oordeel. Volghens dit / en kan
het Aboutmael niet ingheset sijn tot vergiffenisse der
sonden: Want ghy moet u te vozen beproeven of ghy
in uwe conscientie supber sijt: Soo niet: ghy en mooght
ten Nachtmale niet gaen / andersins ghy eedt het on-
weerdelijck: Ergo de sonden en worden in't Nach-
mael self niet vergeven / 't is dan ingheset tot on-
derhont ende vermeerderinghe van ons gheestelijck
leven / 't welck wy moeten hebben eer wy dertwaerts
gaen: ofte / om niet u te spreken / tot versterkinghe des
gheloofs, ende vertroostinghe der ghelooovighen. Ergo tot
een Sacrament en wordt niet bereyft dat de beree-
kende saeke zy vergiffenisse der sonden.

Mijn heer / wat seght ghy hier op: Want dese ant-
woorde is wederom in uwe penne ghebleven / of hebt
ghy missehten hier vooz / den dagh niet gesien: soo neemt
gheest dan de saeck op: Soo ja: toont dan niet de
daer dat ghy kont antwoorden.

9. Ick hadde npt *2. Timoth. 1, 6.* ende *1. Timoth. 4, 16.*
rakkende het Pleesterdom / bewisen dat aen Timotheus
eenighe

inghe gratie ofte gabe ghegeven wiert dooz het op-
 leggen der handen / als hy tot Priester ofte onder-
 wylt wiert ghestelt.

Ick hebbe daer by gehoeght dat dese gabe ofte gra-
 tie bestont in eenen gheest der sterckte ende kloeckmoedig-
 heyt des herten in't bedienen van soo een ampt, in't midden
 onder alle de vyanden, perijckelen, ende verdruckinghe, ghe-
 luck wten Bijbel spreekt *Num 21.*

Hier op antwoort ghy 1 Godt heeft somtijds in extra-
 ordinaire beroepinghen ghenade ghegheven, die hy aen de or-
 dinaire beroepinghe niet belooft heeft.

Wat is byten twijffel: Maer de questie is of de
 beroepinghe van Timotheus extraordinaire was / dit
 moet ghy goet ghemaect hebben / anders sijn ghy en
 probeert niet met allen.

Ghy antwoort 2. De gabe die Timotheo ghegheven
 wien is meer te verstaen van de kennisse der schriften, ende be-
 reidheyt om te leeren, als vande rechtveerdighmackende
 ghenade.

Ick replicere 1. Als ghy seght / is MEER te verstaen,
 dat niet te segghen dat men dooz die gabe / oock
 andere dinghen kan verstaen? waerom dan niet die
 dinghen die ick nu dareljck uyt de glossie van wten
 Bijbel opgherelt hebbe?

2. Ghenomen die gabe bestont naemelijck in de ken-
 nisse der schriften / ende bequaemheyt om te leeren (het
 moet gy nochtans niet en bewijst) waerom en kan de
 gratie de beteckende sache niet sijn van het Prie-
 sterchap / aengesien / gelijck nu bewesen is self uyt
 het Abontmael / dat tot alle Sacramenten niet ver-
 richt en woert bergiffnisse der sonden?

10. Had ick pag. 72. ghetoont dat'er oock b: sondere
 wden / als de beteckende sache / ghegheven worden
 d' hontwyljck / te weten / gheloobe / liefde / heyligh-
 machtinghe / ende maetigheyt.

11. *Timoth. 2. 14. Ephes. 5. 32.* spreeckt Christus, seght ghy (ick
 loobe dat ghe wilt segghen Paulus) van het gheestelijck
 huwelijck, ende de vereeninghe van Christus met de gemeen-
 ende die noemt hy eene groote verborghentheyt, ende daer
 is het lichaemlijck houwli, ck eene ghelijckenisse.

Ghy

Ghy sult my dese antwoorde wat bzeeder moeten verklaren: Want ick segghe ter goeder trouwen dat ick niet en hebbe konnen achterhalen hoe sy hier op mijne boozstellinghe past/ behalven dat ick niet aen en neme dat Paulus het gheestelick houwlijck Christi met de ghemeente / eene groote verborghentheydt noemt/ maer wel het lichaemlijck houwlijck tusschen man ende vrouwe / ghelijck wy dit boven upt de *H. D.* *Da-* *ders* ghesien hebben.

Ghy antwoort 2. *1. Timoth. 2, 15.* staet wel dat de vrouwe behouden sal worden als se volstandigh blijft, in, en by die gaven, ende ghenaden: Maer gheenlins dat die gaven by het houwlijck sijn beloof, of door het selve worden ghegeven.

Ich hebbe gheseyt *Pag. 72.* dat Paulus daer by vooght dat se in de boozseyde gaven moeten volherden, te weten / niet alleen in't gheloof, maer oock / in de liefde, kevlighmakinghe, ende matigheydt; hier upt heb ick besloten dat se dese gratten in het aennemen van 't houwlijck verkijghen: Want 't is seker dat vele dese gratten niet en hebben booz het aenbeerden des houwlijcx / ende nochtang Paulus seght dat se daer in moeten volherden: Ergo hy gheeft hier mede ghenoechsaem te kennen dat se die krijghen / in, ende door het aenveerden des houwlijcx: *Ander sijn* hoe souden sy daer in konnen volherden, als se die niet er daet niet en hebben? Maer ghelijck ghy my moet bekennen / alle die het houwlijck aenbeerden en hebben dese gaven te boeren niet ghehad: Ergo sy krijghen die / in, ende door het aenveerden des houwlijcx.

11. Had ick gesept dat Paulus *1. Cor. 7.* het houwlijck self / eene gabe Godts noemt.

Ghy antwoort dat en konnen wy op die plaetse niet vinden.

Seght Paulus niet *v. 7.* Een yghelijck heeft sijn eyghen gabe van Godt, den eenen aldus, den anderen soo? blyckt het niet upt *v. 2, 3, 4.* dat hy spreekt vande ghetrouwde / ende *v. 8.* van d'onghetrouwde? oer sulcx dat hy seght / den eenen heeft de gabe Godts om te trouwen / den anderen / om niet te trouwen?

Maer ghy seght upt *Bellarmino*, dat den maghdelijcken

ijcken staet soo wel eene gave Godts is als 't' houwelijk: En
go het houwelijk en is niet meer een Sacrament als den maegh-
elijcken staet.

Ick antwoorde dat ick upt die plaetse alleen / niet
en hebbe willen beslupen dat het houwelijk een Sa-
crament is: Maer hebbe dit alleen by ghebrocht als
eenighe hebestinghe / ofte verklaringhe van mijne
voorgaende betwijfen.

12. Had ick Pag 72. raekende het H. Olyffel / gheseyt:
Wengesien dat ghe wilt dat de bereekende saeke 3^{en} ver-
giffnisse der sonden / wat wilt ghy klaerder als 't' ge-
ne den H. Jacobus hier van seght *Cap. 5. v. 14, 15.*

Hier op antwoort ghy 1. Daer wort ghesproken van ee-
ne salvinghe, dienende tot mirakuleuse ghesontmakinghe,
welcke nu cesserende en ophoudende, is het ghebruyck van de-
se ceremonie, ydel.

1. Ick ontkenne dat die salvinghe simpliciter ofte ab-
solutè mirakuleus was?

2. Ick loochene dat die ghesontmakinghe nu ces-
sere ende ophout: Dese twee dinghen / D Daniel, hebt
ghy immers gheaffirmeert / dat moet ghy selve beken-
nen / Ergo ghy moet se beyde probeten.

Ghy antwoort 2. De verghevinghe der sonden wordt
daer wel beloofd op het ghebedt des gheloofs, ende de
salvinghe, maer en wordt de salvinghe niet determinate toe-
geschreven.

Dat en is niet van noode: 't' is my ghenoech dat
ghy beken (ghelijck ghy hier doet) dat de verghe-
vinghe der sonden beloofd wordt / aen beyde te sa-
men / ende aen het ghebedt, ende aen de salvinghe:
Want / gelijk alle Sacramenten niet alleen in woor-
den bestaen / maer oock in eenighe vutwendighe sae-
ke / die de Godts-ghelerde / materia & forma noe-
men / soo hebt gy hier de salvinghe met olve / tot mate-
rie, ende het gh' bedt tot forma: Ergo ghelijck den
woop bestaet in afwasschinghe met water ende in woor-
den / alsoo bestaet het H. olyffel / in salben met olve /
ende in 't' ghebedt.

Wat Cajetanus aengaet / die ghy seght dat hy het H.
Olyffel niet en hout voor een Sacrament vā godlijke
in stellen.

instellinghe/ en hebbe ick niet konne nae sien/wan
ghy en hebt wy den boeck niet aenghetwefen/ daer hy
soo spreeckt: dit sal ick dan verwachten.

¶ Ten lesten; ghy hadt gesept dat de vijf leste Sacramen-
ten; gheene Sacramenten en konnen zijn, om datse niet en zijn
ten dienste van alle ghelooovighen, ghelijck den Doop ende het
Avontmael zijn.

¶ Ick hebbe gheantwoort dat dit niet nootzakelijck
en is dat alle de Sacramenten tot dienst van alle geloov-
vighen zijn; hebbe dit naemelijck betoont in de besnij-
denisse / de welke alleen vooz het mannelijck ghe-
sachte was: Hier op heb ick ghebraght / waerom
dat dit oock soo niet en kost oft en mocht zijn in het
nieuw Testament/ te weten/ een Sacrament vooz de
gheestelijcke alleen / een vooz de getrouwde alleen &c.

¶ Hier op antwoort ghy pag. 62. 'T is notoyr dat Godt
de besnijdenisse soo inghestelt heeft, dat het alleen aen 't man-
lijck gheslacht kost bedient worden: Maer 'en is niet notoyr,
dat Christus in 't nieuw Testament een Sacrament vooz de
Priesters alleen inghestelt heeft, een ander alleen vooz de ghe-
trouwde &c. dat, seght ghy/ is hier in de questie.

¶ Met oorlof / D. Daniel, die questie hebben wy ghe-
duerigh ghebentleert met onse voozgaende bewijfen/
teghen bewijfen/ antwoorzen/ wederlegginghen / re-
pliquen &c. want waer op hebben die anders gheloo-
pen / als hier op / dat de Order en Houwlijck en Olyffel.
Sacramenten zijn/ het een vooz de Priesters / het an-
der vooz de getrouwde &c.

¶ Dit is dan hier onse questie: Ghy hadt ghesep't dat
tot een Sacrament bereyscht woort dat het zy tot den
dienst van alle ghelooovighen.

¶ Ick hebbe geantwoort dat dit niet nootzakelijck en
was/ om dat dit tot alle de Sacramenten van 't oude
Testament niet bereyscht en woert/ghelijck het blyckt
in de besnijdenisse/ die alleen vooz het mannelijck ghe-
sacht inghestelt was.

¶ Hier op seght ghy i. Van de besnijdenisse is notoyr
dat se soodanigh was: Maer dat en is niet notoyr
van de Sacramenten des nieuwen Testaments.

¶ Siet ghy niet dat ghy self de questie tot een bewijs
neemt?

remt? als ghy dan directelijck wilde antwoorden /
moest ghy aldus gheseyt hebben / daer en is gheene ghe-
likenisse tuschen de Sacramenten van 't out Testament, ende
die van het nieuwe: Ofte / ten volght niet, dat is in de Sa-
cramenten van 't out Testament soo gheweest, ergo dit moet
doek soo zijn in die van het nieuwe: Dit moest uwe
antwoorde zijn / ende dan mocht ghy niet recht
van my verseyden dat ick de consequentie sou goet
maeken.

Dan soude ick u ghereplieert hebben in deser voe-
ghen: Ghy lieden self argumenteert gheduerigh van
de oude Sacramenten tot de nieuwe: Want om dat
van het Paeschlam Exodi 12, ende van de besnijdenisse
Genes. 17. figuerlijker wijze ghesproken wordt / daer-
om seght ghy dat Christus doek figuerlijker wijze ghe-
sproken heeft van sijn lichaem in 't avontmael / ende
van den Doop Joan. 3. Want seght ghy lieden / dit is
eene maniere van spreken in de Sacramenten ghebruycelijck.

Du moet ghy my reden gheben / waerom dat ick
dele uwe Maxime niet en magh volghen / ende alsoo
argumenteren: De besnijdenisse in het out Testa-
ment en was hoor alle ghelooighen niet; Ergo 't en is
niet nootzakelijck dat dit zy in alle de Sacramenten
van 't newe Testament.

Indien ghy nu seght / daer en is gheene gelijkenisse
tuschen de eene ende de andere / ofte gheen ghevolgh
van d'eene tot andere: Soo sal ick dit uw' argument
teghen u selbe ghebruyken / en segghen: Daer en is
gheen ghevolgh van d'eene tot d'andere / Ergo ghy
lieden argumenteert qualijck als ghy seght dat Chri-
stus van sijn lichaem ende van den Doop figuerlijck
spreekt / om dat dese maniere van spreken in de Sa-
cramenten / naemelijck van 't out Testament / ghe-
bruyckelijck is.

Maer ghy schijnt eensghins te loochenen dat de
besnijdenisse hoor het mannelijck gheslachte alleen
was / als ghy seght: de vrouwen wierden by of onder de
besneden mans gherekent ende gheschat.

Dat en doet'er niet toe: want dit blijft eben-wel
waerachrich dat het Sacrament vande Besnijdenisse
van

van Godt/booz't mannelijcke gheslachte alleen/inge-
ghestelt was/vervolghens dat'er in 't oude testament
een Sacrament was / t'welck niet en was tot dienst
van alle gheloovighen.

Den lesten seggt ghy: Wy verstaen dat de Sacramenten
des nieuwen testaments alle gheloovighen ghemeyn sijn, de
wijle de betreckende saeke der selve generael is, ende alle ghe-
loovighen specterende, te weten, de rechtveerdichmakende
ghenade, het lijden Christi als eene oorsake van die ghenade,
ende het eeuwich leven als t'effect van die ghenade, ghelijck
Bellarminus verhaelt *de Sacram. in genere lib 1. cap. 9.*

Is dit ghenoech/Mijnheer van Henghel, te segghen
dat ghy-lieden dit soo verstaet? moeten wy dan aen-
nemen / sonder bewijs / het ghene ghy lieden wilt
hebben? Nu segghe ick dat wy contrarie verstaen/wie
heeft'er ghelijck? Ghy seght: De betreckende saeke vande
Sacramenten is generael, ende alle gheloovighen specterende,
te weten, de rechtveerdichmakende ghenade, het lijden Chri-
sti &c.

Wat de rechtveerdichmakende gratie raecht / daer op
heb ick u boven geantwoort: wat het lijden Christi aen-
gaet / die is oorsake van alle gratie in't generael:
want daer en is niet een Sacrament in't welke dit
Lijden Christi niet en moet wercken: maer hier nyt en
volght uter dat dit Lijden nyt eenighe besondere effec-
ten en heeft in 'een Sacrament ten opsichte van sou-
mighe personen / ende andere effecten in een Sacra-
ment ten opsichte van andere personen. Dit blijkt
self inden Oop vande sprackeloose kinderen/ ende in
het Abontmael: want gy selve bekent dat de effecten
onder andere/ in 't Abontmael/ sijn versterckinghe des
gheloofs, ende vertroostinghe vande gheloovighen, t'welck
inde sprackeloose kinders gheen plaerse en grijpt/alsoo
si onbequaem sijn van dese versterckinghe ende vertroos-
tinghe, daerom nochtans en laet het lijden Christi gee-
ne generale oorsake te sijn vande gratie alhoewel sy
in't een Sacrament anders werckt als in't ander.

Maer ghy seght de betreckende saeke in alle de Sacra-
menten/ is de selve.

Dit is wederom *petitio principii*, want dit hebbe ick
boven

hebben wederlept. Bellarminus die ghy booz u neemt/die
 kan u niet baten: Want ghy selve weet wel dat hy
 meer dar'er besondere Sacramenten sijn tot dienst
 van sommighe personen/die niet tot dienst van ande-
 re sijn: Ergo wanneer hy seght dat het lijden Christi in
 alle de Sacramenten oorzake is vande gracie/hy ver-
 staet dat gelijk ick/te weten/dat dit lijden in alle Sa-
 cramenten moet wercken/maer in t'een sus/in't an-
 der soo/daerom/segghe ick noch eens/en laet dit lijden
 eene generale oorzake vande gracie te sijn in alle de
 Sacramenten.

Maer al dit/ D. Daniel, en hebt ghy noch niet aenge-
 raecht onse Biechte ende Vormsel, dese sijn immers booz
 alle ghelooighen: Wat seght ghy daer op? sijn dan de
 Biechte ende het Vormsel, Sacramenten? Ick hadde u
 dit selve ghebzaeght *Pag. 73.* Maer ghy gaet dit weder-
 om stilwijgens booz hy/ daer ghe nochtang in't op-
 segghe van desen vijfden Artijckel openlijck seght dat
 ghy van de Penitentie ofte Biechte sout handelen/ ende op
 t' slot van de rekeninghe en hebt ghy niet een enkel
 woort daer van ghesproken: Ist mischten om dat gy
 wel saeght dat de Biechte de eegendommen heeft die
 ghy tot een h. Sacrament bereyscht: te weten/ de in-
 stellunghe Christi, vergiffenisse der sonden/ ende dat
 het booz alle geloobigen is: Hier op sal ick uw' advijs
 noch verwachten.

Middelerijt neme ick mijn af-schept/ ende sal u
 aan den Heere bevelen/ blybende alijt uwen dienact
 en vrient. Daert wel.

Vidit & Approb. A. V. E. A. L. C.
 Can. & Arch.

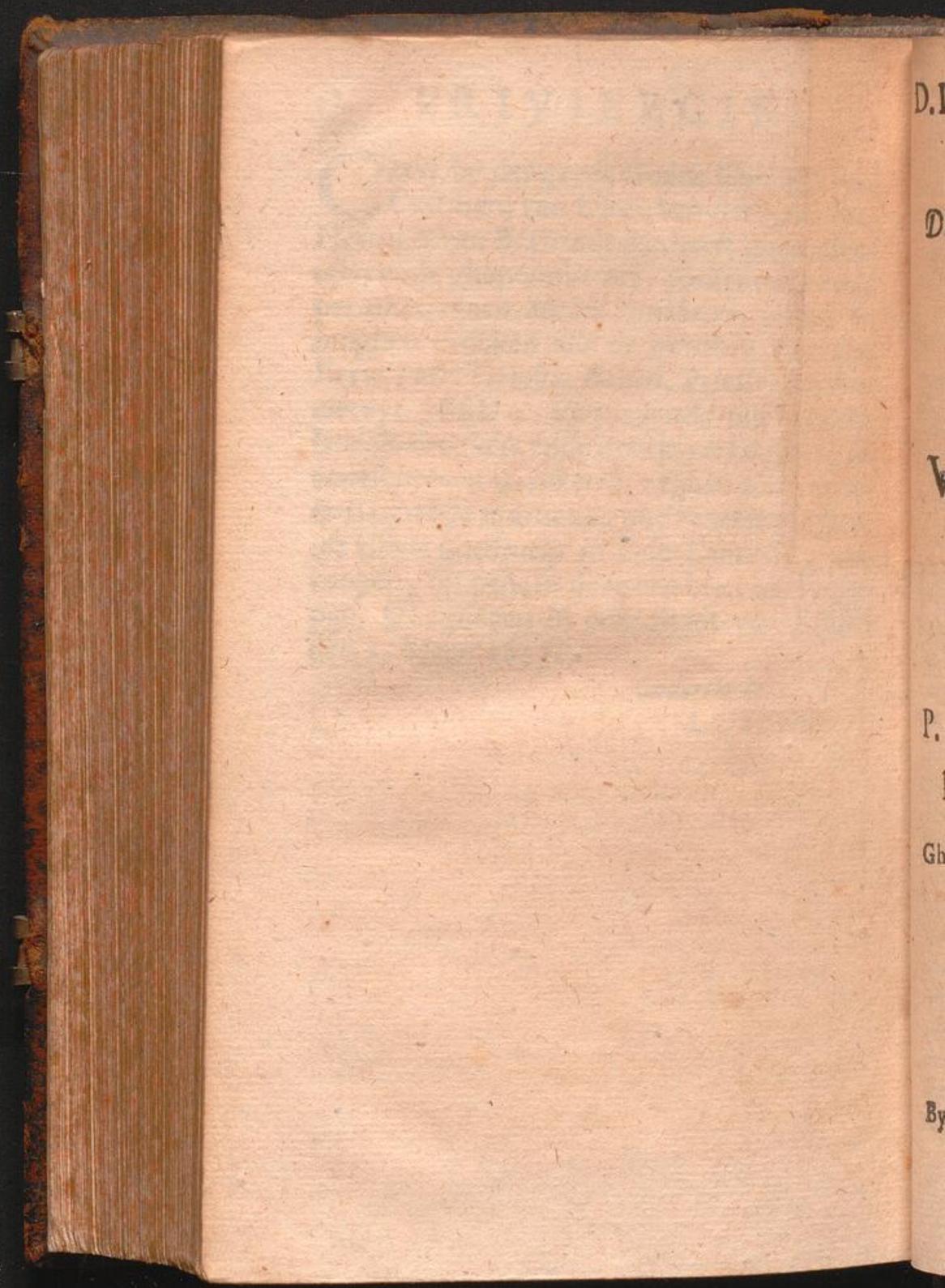
PRIVILEGIE.

CAREL by der gratie Godts, Coningh van Castilien, van Leon, van Arragon, &c. Hertogh van Brabandt &c. heeft gheconsenteert ende ghepermitteert, consenteert ende permitteert aen *Michiel Knobbaert*, alleen te moghen drucken alle de wercken van den Eerw. Pater *Cornelius Hazart*, Priester der Societeyt JESU: Verbiedende alle andere Boeck-druckers ende Boeck-verkoopers, de voorschreven wercken in neghen toekomende jaeren nae te drucken ofte te conterfeyten, oft eldets ghedruckt in dese Landen te vercoopen, op pene in de opene brieven begrepen. Ghegheven in onse Stadt van Brussel den 2. Meert 1673. .

Onderteeckent
LOYENS.

an
cc.
n-
de
te
en
o-
re
de
n-
n,
er-
e-
fel

D.I.

D

V

P.

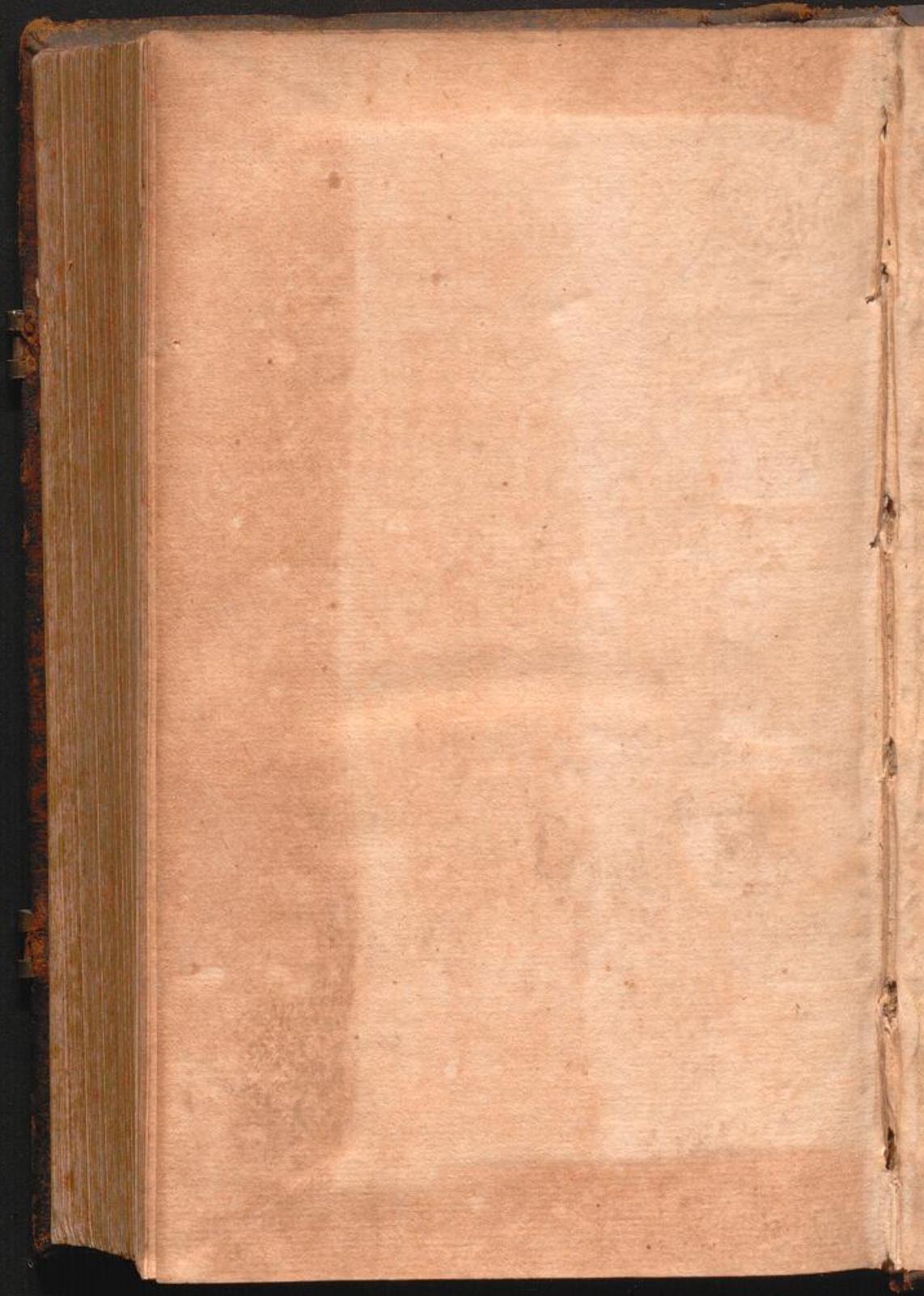
Gh

By

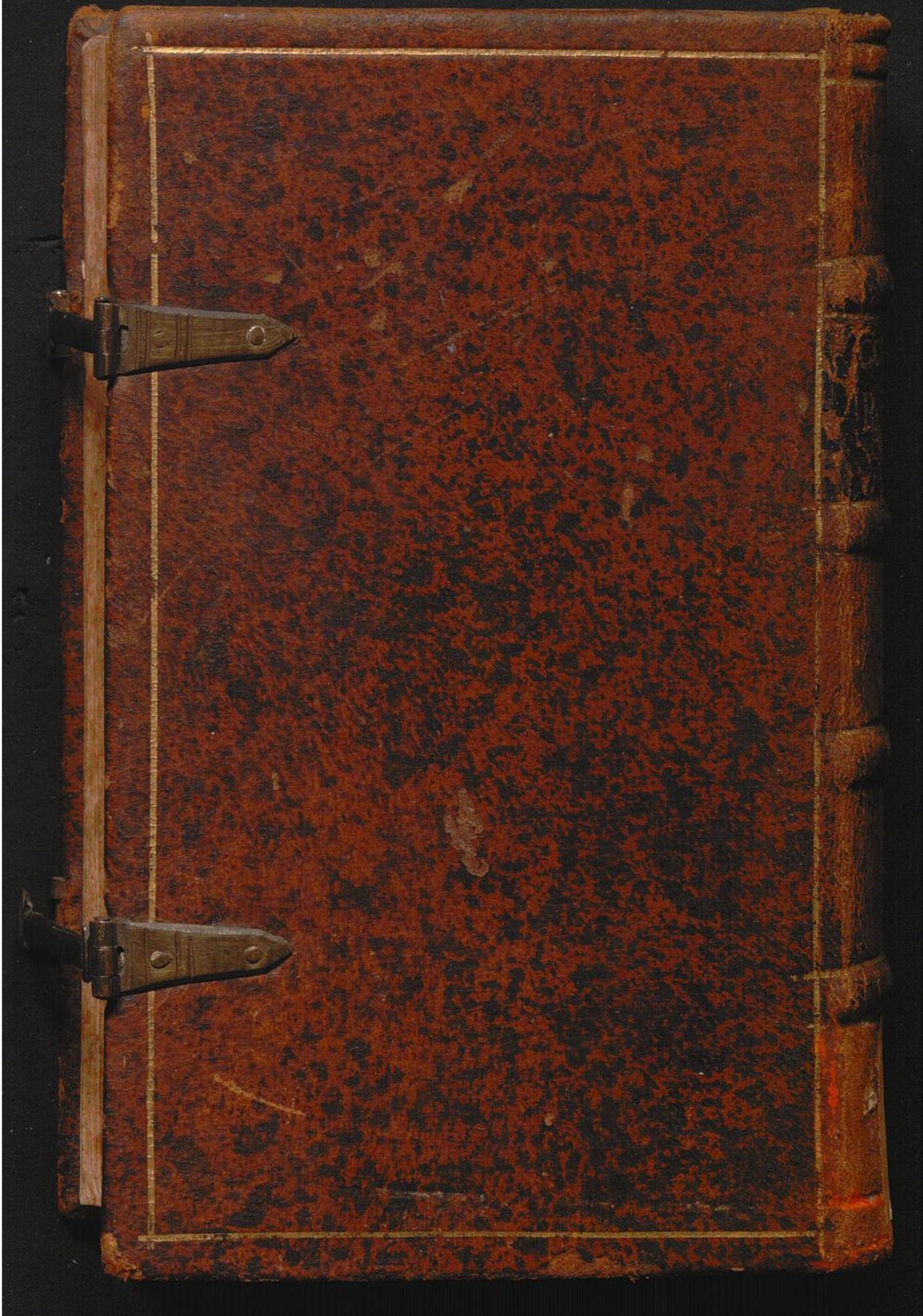

CONTROVER
P. HAZART

Th
6191